

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ : ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΦΙΛΙΩ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΚΩΤΣΑΚΗ ΑΜΑΛΙΑ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΣΕ ΔΕΞΙΩΣΗ

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ – ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

6 Εισαγωγή

- Σκοπός - Αντικείμενο
- Βιβλιογραφική ανασκόπηση
- Μέθοδος
- Υπόθεση Εργασίας
- Ερευνητικά ερωτήματα

9 Κεφάλαιο πρώτο: Η υποδοχή στην κατοικία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους (1830 - 1880)

- Α. Η κατοικία των αγροτικών και λαϊκότερων κοινωνικών στρωμάτων
- Β. Η κατοικία των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Τα αρχοντικά και τα αστικά μέγαρα.

19 Κεφάλαιο δεύτερο: Οι χώροι υποδοχής της περιόδου 1880 -1910. Η εμφάνιση του vestibule

- Α. Νεοκλασική Μονοκατοικία
- Β. Διπλοκατοικία και Πολυκατοικία
- Γ. Κατοικία των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Οι επαύλεις και τα αστικά μέγαρα.

27 Κεφάλαιο τρίτο: Η εξέλιξη των χώρων υποδοχής στην αθηναϊκή κατοικία του μεσοπολέμου (1900 – 1940)

- Α. Εισαγωγή Γαλλικών Προτύπων. Οι πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα
- Β. Η υποδοχή στην αστική μεσοπολεμική κατοικία της δεκαετίας του 20'
- Γ. Η υποδοχή στην αστική κατοικία του 30' και οι εκφράσεις του ελληνικού μεσοπολεμικού μοντερνισμού

47 Κεφάλαιο τέταρτο: Οι χώροι υποδοχής στην κατοικία της μεταπολεμικής Αθήνας, δεκαετίες 1950-1980

- Α. Η Συμβολή της τηλεόρασης και του ελληνικού κινηματογράφου στη διαμόρφωση των χώρων υποδοχής τις δεκαετίες 1950-1980
- Β. Οι χώροι υποδοχής κατά την πρώτη μεταπολεμική δεκαπενταετία της μεγάλης οικοδομικής έξαρσης
- Γ. Οι χώροι υποδοχής στη μεταπολεμική κατοικία της δεκαετίας του 70'

71 Κεφάλαιο πέμπτο: Η εξέλιξη των χώρων υποδοχής από τη δεκαετία του 1980 έως σήμερα. Η κατάργηση του ανεξάρτητου χώρου εισόδου

- Α. Οι χώροι υποδοχής των πολυκατοικιών και των μονοκατοικιών κατά τις δεκαετίες 1980-1990
- Β. Η υποδοχή στην κατοικία του σήμερα: το πέρασμα στον 21^ο αιώνα
Η κατάργηση του ανεξάρτητου χώρου εισόδου

93 Ερμηνεία

97 Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη εκπονείται στο πλαίσιο των σπουδών στη σχολή των Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης και αποτελεί την ερευνητική εργασία του τελευταίου έτους.

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνονται και εξελίσσονται οι χώροι υποδοχής καθώς και ο ρόλος του χώρου εισόδου ως μέρος της κατοικίας, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέχρι και σήμερα, στην περιοχή των Αθηνών, σε σχέση με τις συνθήκες και τα κοινωνικά πρότυπα της εκάστοτε χρονικής περιόδου.

Αντικείμενο της έρευνας αποτελούν οι χώροι υποδοχής της κατοικίας διότι θεωρούνται και αντιμετωπίζονται ως εξόχως σημαντικοί καθώς βρίσκονται σε πλήρη εξάρτηση με τον θεσμό της οικογένειας, την κοινωνική θέση και την καθημερινότητα.

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Ειδική μελέτη για τους χώρους υποδοχής και τον τρόπο που αυτοί επηρεάζονται από τις κοινωνικές συνθήκες δεν υπάρχει. Προκειμένου να διεκπαιρωθεί η παρούσα εργασία αναζητήθηκε βιβλιογραφία στην οποία, παράλληλα με την αρχιτεκτονική απεικόνιση της κατοικίας, λαμβάνονται υπ' όψιν στοιχεία για την κοινωνία της εκάστοτε εποχής. Το σύνολο των πληροφοριών που συλλέχτηκε οδήγησε σε αντίστοιχες παρατηρήσεις σχετικά με τον χώρο εισόδου και τους περαιτέρω χώρους υποδοχής και τη σημασία τους.

Ο κύριος κορμός της έρευνας στηρίζεται σε επτά βασικές βιβλιογραφικές πηγές:

α. «Το καμαρόσπιτο της Αττικής» της Δημητσάντου-Κρεμέζη Αικατερίνης και «Τα παλιά αθηναϊκά σπίτια» του Άρη Κωνσταντίδη για να μελετηθεί η ελληνική λαϊκή κουλτούρα σε σχέση με τη λειτουργία της κατοικίας.

β. το «L' invention de l' habitation moderne 1880-1914» της Monique Elleb και το βιβλίο «Κατοίκηση και Κατοικία: Διευρευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής» της Άννης Βρυχέα για να διερευνηθούν και να συγκριθούν τα πρότυπα και οι κοινωνικές δομές που κυριαρχούσαν στις μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις σε σχέση με τα ελληνικά.

γ. Η «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875-1925» του Μάνου Γ. Μπίρη και το βιβλίο «Αλέξανδρος Νικολούδης 1974-1944» της Αμαλίας Κωτσάκη μέσα από τα οποία αναζητήθηκε η προσαρμογή της διάταξης της κατοικίας στα δυτικά πρότυπα και

δ. το βιβλίο του Δημήτρη Φιλλιπίδη «Μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα» μέσα από το οποίο και μαζί με τη βοήθεια διαδικτυακών πηγών αντλήθηκαν πληροφορίες σχετικά με την ελληνική αρχιτεκτονική και τις συνθήκες της σύγχρονης κοινωνίας, οι οποίες μελετήθηκαν σε κατόψεις κατοικιών που συλλέχθηκαν από αρχιτεκτονικά περιοδικά.

Μέθοδος

A) Μέθοδος συλλογής στοιχείων

Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης, επιλέχθηκαν κατοικίες στην ευρύτερη περιοχή των Αθηνών, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέχρι και σήμερα δεδομένου ότι η Αθήνα αποτελεί κατάλληλο ερευνητικό πεδίο ως αντιπροσωπευτικό δείγμα άστεως στην Ελλάδα, καθώς διαθέτει εκτενές πλαίσιο ανάλυσης της κοινωνίας και αποτύπωσης των αρχιτεκτονικών τάσεων σε όλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζεται.

Η μέθοδος συλλογής στοιχείων, όπως αναφέρθηκε, είναι βιβλιογραφική αλλά και διαδικτυακή. Το ερευνητικό υλικό αποτελούν κατόψεις κατοικιών μέσα από τις οποίες γίνεται ανάγνωση των χώρων υποδοχής και καταγραφή παρατηρήσεων σχετικά με τη θέση τους, τη σχέση της με τους υπόλοιπους χώρους της κατοικίας και την εξέλιξη τους. Τέλος, το ερευνητικό υλικό συμπληρώνεται με την αναζήτηση ηθογραφικών περιγραφών χώρων υποδοχής μέσα στα έργα μεγάλων συγγραφέων της ελληνικής λογοτεχνίας.

B) Ερμηνευτική μέθοδος

Στην παρούσα διάλεξη, συναναλύεται η αρχιτεκτονική της κατοικίας, με επίκεντρο τους χώρους υποδοχής, μαζί με τις διαφορετικές ανα περίοδο κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώνουν την οικογενειακή και κοινωνική ζωή. Διερευνώνται κατοικίες, από το 1830 μέχρι και σήμερα στην πόλη των Αθηνών, που αντιπροσωπεύουν όλες τις κοινωνιοοικονομικές τάξεις και ταξινομούνται χρονικά. Επίσης επιλέγονται ηθογραφικές περιγραφές λογοτεχνικών έργων που καταδεικνύουν την εικόνα των αθηναϊκών σπιτιών διαφόρων κοινωνικών τάξεων ανα εκάστοτε χρονική περίοδο. Ο διαχωρισμός που επιλέγεται, διακρίνεται στις παρακάτω περιόδους, διότι σηματοδοτούν αλλαγές στην κοινωνική διαστρωμάτωση των Αθηνών, οι οποίες επηρεάζουν τον αρχιτεκτονικό χώρο της κατοικίας στο εκάστοτε χρονικό πλαίσιο που εξετάζεται.

Διακρίνονται, λοιπόν, οι παρακάτω χρονικές περίοδοι:

A) Από το 1830 μέχρι το 1880 - Η παραδοσιακή κοινωνία

B) Από το 1880 μέχρι το 1900 - Εμφάνιση της αστικής τάξης

Γ) Περίοδος μεσοπολέμου - Ενδυνάμωση της αστικής τάξης και εισαγωγή γαλλικών και νεωτερικών προτύπων

Δ) Δεκαετίες 1950-1960 -1970. Αστικοποίηση

Ε) Δεκαετίες 1980 έως σήμερα. Θεμελιακή αλλαγή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και του σύγχρονου τρόπου ζωής

Υπόθεση Εργασίας

Στην καθημερινή μας ζωή αναπαράγονται κοινωνικές σχέσεις όμως η κοινωνία δεν αποτελεί το άθροισμα τυχαίων ατομικών συμπεριφορών. Μέσα σ' αυτή τη διαδικασία καταλυτικός παράγοντας είναι η έλευση ή ο αποκλεισμός του επισκέπτη. Αυτός ο προβληματισμός μας οδήγησε να προσέξουμε ιδιαίτερα τους κώδικες των κατεχοχών χώρων κοινωνικής διεπαφής, των χώρων υποδοχής.

Οι χώροι υποδοχής συνδέονται άμεσα με την είσοδο στην κατοικία. Εφόσον είναι αλληλένδετοι με την είσοδο αποτελούν τους πιο δημόσιους χώρους στο εσωτερικό του σπιτιού και είναι συνυφασμένοι με την κοινωνική προβολή επομένως αποτελούν τεκμήριο της κοινωνικής τάξης και της οικονομικής ευμάρειας ενώ αντιπροσωπεύουν την προσωπικότητα των ενοίκων. Ακόμη στους χώρους υποδοχής γίνεται η συγκέντρωση της οικογένειας είτε σ'ένα σαλόνι είτε σ'ένα καθιστικό είτε γύρω από ένα τραπέζι. Επομένως οι χώροι αυτοί αποτελούν τους χώρους κοινωνικοποίησης όχι μόνο με τα μέλη της εκάστοτε κοινωνίας - επισκέπτες του σπιτιού αλλά και μεταξύ των μελών της οικογένειας όπου ανταλλάσσονται οι προβληματισμοί, οι ανησυχίες αλλά και οι αξίες.

Τέλος, αν και η έννοια της υποδοχής διαφέρει ανά κοινωνική τάξη και εποχή οι πραγματικές ανάγκες των ανθρώπων παραμένουν οι ίδιες, όπως είναι η ανάγκη ξεκούρασης μέσω του καθίσματος. Τα πρότυπα όμως διαφέρουν και κατ' επέκτασιν οι μορφές και οι χωρικές δομές όπως διαφέρει για παράδειγμα ο «οντάς» από ένα «σαλόνι».

Ερευνητικά Ερωτήματα

- Α. Ποιοί χώροι αποτελούν την υποδοχή της κατοικίας σε κάθε χρονική περίοδο που εξετάζουμε;
- Β. Ποιά η σχέση των χώρων υποδοχής με την κοινωνική θέση και πώς αυτή εκφράζεται χωρικά στα διάφορα κοινωνικά στρώματα;
- Γ. Πώς εκφράζεται χωρικά και κοινωνικά η μετάβαση απο τον αγροτικό- παραδοσιακό στον αστικό χαρακτήρα της υποδοχής;
- Δ. Ποια ήταν η σημαντικότερη αλλαγή στους χώρους υποδοχής κατά τη διάρκεια της περιόδου που διερευνάται; Πώς εντοπίζεται αρχιτεκτονικά και πώς αυτό ερμηνεύεται;
- Ε. Ποιά είναι η χρήση των χώρων υποδοχής με την πάροδο των δεκαετιών; Αποτελούν χώρους προβολής ή διημέρευσης;
- Δ. Εντοπίζονται διαφορές μεταξύ διαμερισμάτων - μονοκατοικιών της ίδιας χρονικής περιόδου; Αν ναι, σε ποια εποχή είναι εντονότερες και γιατί;
- ΣΤ. Υπάρχουν σταθερά στοιχεία καθόλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η υποδοχή στην κατοικία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους (1830 – 1880)

«Το δωμάτιον εκείνο ήτο συγχρόνως και μαγειρείον και εστιατόριον και αίθουσα. Η τράπεζα επί της οποίας έφαγον το λιτόν γεύμα των, τέσσαρες ξύλιναι καρέκλαι και εις ψάθινος καναπές ήσαν τα μόνα έπιπλά του. Ο καναπές ήτο αντίκρυ της εστίας. Άνωθεν αυτού εκρέματο επί του τοίχου, εντός μαύρου ξυλίνου πλαισίου (χωρίς όμως ύαλον), λιθογραφία, κιτρίνη εκ της πολυκαιρίας, παριστώσα την άφιξιν του βασιλέως Όθωνος εις Ναύπλιον. Απέναντι της εισόδου, εις μεν την προς τα δεξιά γωνίαν του τοίχου ήτο η θύρα του κοιτώνος, εις δε την προς τ' αριστερά η θύρα του κήπου.(...) Η θύρα εχωρίζετο οριζοντίως εις δύο φύλλα, εκ των οποίων το μεν κάτω ήτο κλειστόν, το δε άνω ανοικτόν προς τον στενόν έξω δρομίσκον, και εισήρχετο δι' αυτού εντός του δωματίου το άφθονον φως του μεσημβρινού ηλίου.» (Απόσπασμα από το έργο του Α.Παπαδιαμάντη «Ο Παπα-Νάρκισσος»)

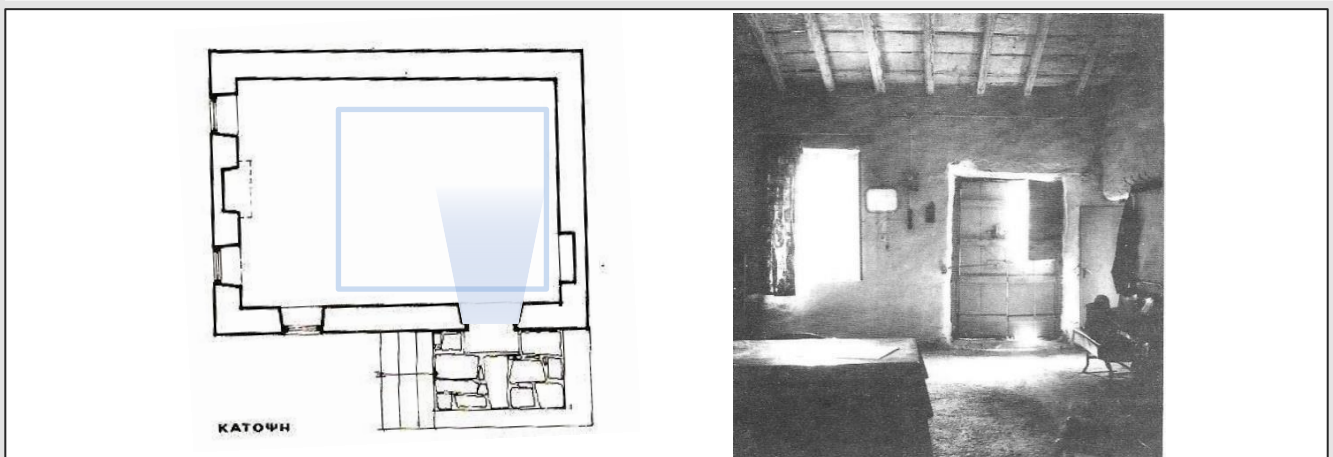
Ενώ στις σημαντικές ευρωπαϊκές πόλεις συντελούνται σημαντικά γεγονότα και αναζητήσεις για τη δομή της κοινωνίας και κατ' επέκτασιν διαμορφώνονται νέα πρότυπα κατοίκησης, ο πληθυσμός της Αττικής προσπαθεί να ορθοποδήσει από τον δεκαετή πόλεμο που προηγήθηκε και να μετατρέψει την Αθήνα από επαρχιακή πόλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Επομένως η μορφή και η διάταξη της μέσης κατοικίας του αθηναϊκού πληθυσμού στρέφεται γύρω από βασικές ανάγκες διαβίωσης και καθυστερεί ν' ακολουθήσει τις κοινωνικές ανησυχίες και τα εξελιγμένα πρότυπα κατοίκησης των μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων.

Α. Η κατοικία των αγροτικών και λαϊκότερων κοινωνικών στρωμάτων

Στο ήρεμο τοπίο της Αττικής του πρώιμου 19^{ου} αιώνα κυριαρχεί ένας απλός τύπος κατοικίας που συναντάται τυπολογικά με ποικίλο αρχιτεκτονικό χαρακτήρα. Το ήπιο κλίμα οδηγεί σε μια απλή σύνθεση του αθηναϊκού σπιτιού του αγροτικού και λαϊκού πληθυσμού εκείνης της περιόδου.

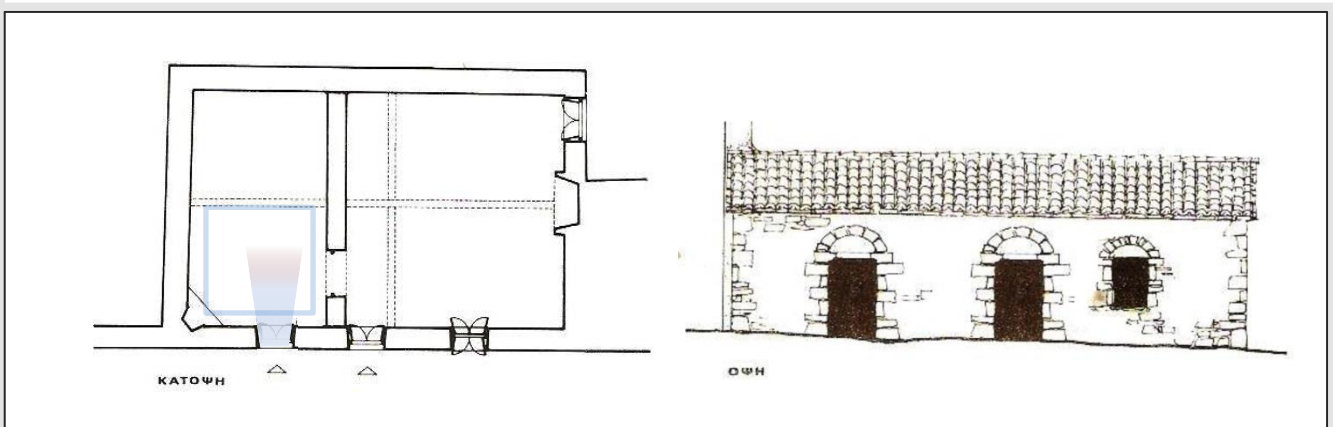
Α1. Ισόγεια

- Το μονόσπιτο: Είναι ο πιο απλός τύπος σπιτιού της περιόδου που εξετάζουμε. Η τριμερής σύσταση της κατοικίας (κατοικία - στάβλος - αποθήκη) εξυπηρετείτο από ένα μοντέλο ζωής όπου οι ένοικοι μοιράζονται τις καθημερινές τους δραστηριότητες και ανάγκες σε έναν πολυλειτουργικό χώρο στον οποίο γίνεται και η υποδοχή.¹

Π.1.Κάτοψη απλού ισόγειου μονόσπιτου και άποψη του πολυλειτουργικού χώρου

- Το ισόγειο τύπου (Α).(Α): Στο κέντρο της Αθήνας κυριαρχεί η κατοικία που διαμορφώνεται από το διπλασιασμό του κύριου χώρου διαβίωσης (Α) ως τύπος διάταξης του λαϊκού σπιτιού και αναφέρεται ως επί το πλείστον σε πληθυσμό που δεν είχε σχέση με την αγροτική δραστηριότητα. Ο ένας χώρος αποτελεί την υποδοχή και τον ύπνο ενώ εξοπλίζεται πολλές φορές με τζάκι. Ο δεύτερος είναι πιο πρόχειρος και περιλαμβάνει το φαγητό και τη γωνία του μαγειριού.² Παρόλο που η αντίληψη του πολυλειτουργικού χώρου παραμένει, κάνει εδώ την εμφάνιση της η ανάγκη ύπαρξης ενός πιο περιποιημένου χώρου που ενδεχομένως μπορεί να δεχτεί κάποιον επισκέπτη.

Π.2.Κάτοψη και όψη ισόγειου σπιτιού τύπου (Α).(Α)

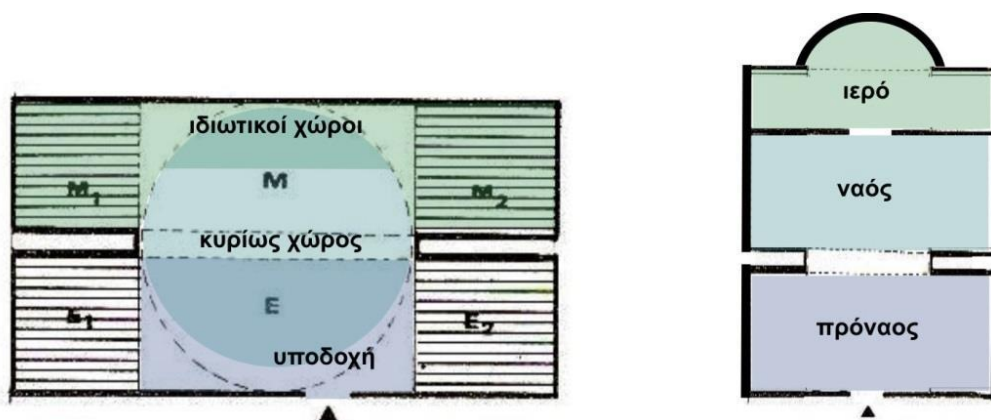
¹ Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, «Το Καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, σελ. 34

² Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, «Το Καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, σελ. 41

- Το ισόγειο καμαρόσπιτο: Το καμαρόσπιτο της Αττικής είναι ένα είδος ισογείου σπιτιού δωματοσκέπαστου ή με δίρριχτη στέγη και περιέχει πάντα ως χαρακτηριστικό ένα εσωτερικό πέτρινο τόξο που τοποθετείται στον κύριο χώρο διαβίωσης του σπιτιού. Στο ισόγειο καμαρόσπιτο η είσοδος - υποδοχή των ανθρώπων γίνεται στο πιο φωτεινό τμήμα του σπιτιού, δηλαδή στον τοίχο του έξω τμήματος (Ε) και έγκεντρα ως προς τον άξονα συμμετρίας της καμάρας και προς το μέρος του στάβλου.³ Στον εγκάρσιο άξονα από την είσοδο προς το βάθος του σπιτιού η κατανομή των βασικών λειτουργιών είναι υποδοχή - φαγητό - ύπνος. Παρατηρούμε εδώ την ενδιαφέρουσα σύνδεση με τη διάταξη της κάτοψης των ναών εκείνης της εποχής όπου εκεί το πέτρινο τόξο ενώ δεν εμποδίζει την πρόσβαση από τον ένα χώρο στον άλλο δημιουργεί όμως έναν νοητό διαχωρισμό των λειτουργιών πρόναος - ναός - ιερό (σχεδιάγραμμα).

Η θέση της εισόδου στην ορθογωνική κάτοψη επέτρεψε στοιχειώδη διαχωρισμό των βασικών λειτουργιών του μονόχωρου καμαρόσπιτου. Το μεσαίο τμήμα χρησιμοποιείται για καθιστικό όπου κτίζεται το τζάκι. Καθιστικό, φαγητό και ύπνος κατανέμονται περικεντρικά της φωτιάς.

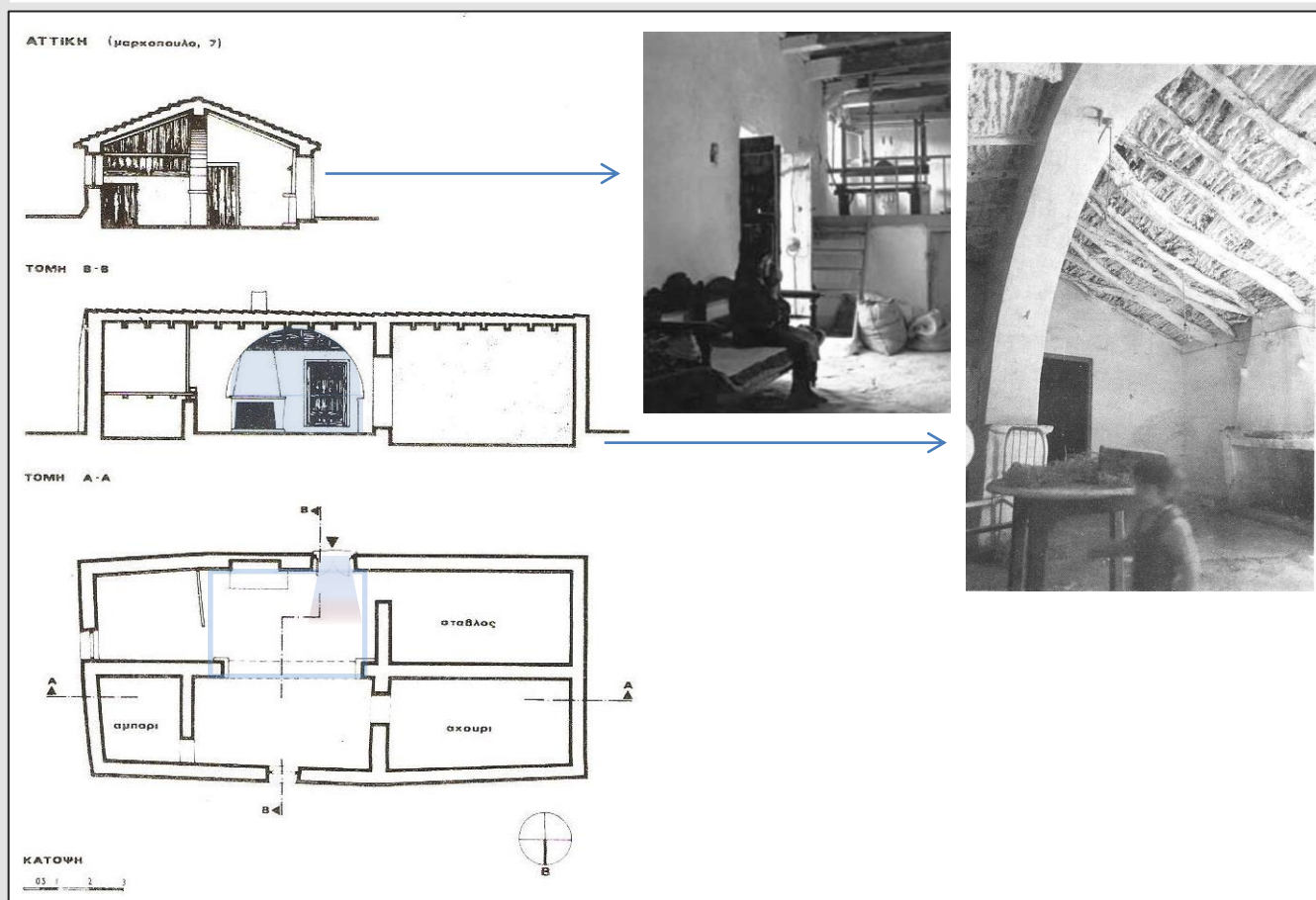
Όταν υπάρχει ανάγκη για αποσυμφόρηση του κεντρικού χώρου δημιουργείται το δίχωρο ισόγειο καμαρόσπιτο. Ο κυρίως χώρος (Α) ή αλλιώς μεγάλο σπίτι δε διατηρεί το σχήμα και τη λειτουργία της αρχικής μορφής. Το τόξο παραμένει κυρίαρχο με το ρόλο της στήριξης και της διακόσμησης του χώρου που μετατράπηκε σε χώρο υποδοχής.⁴

Π.3. Διάγραμμα δομής των χώρων κοινού καμαρόσπιτου και ναού

³ Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, «Το Καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, σελ. 77

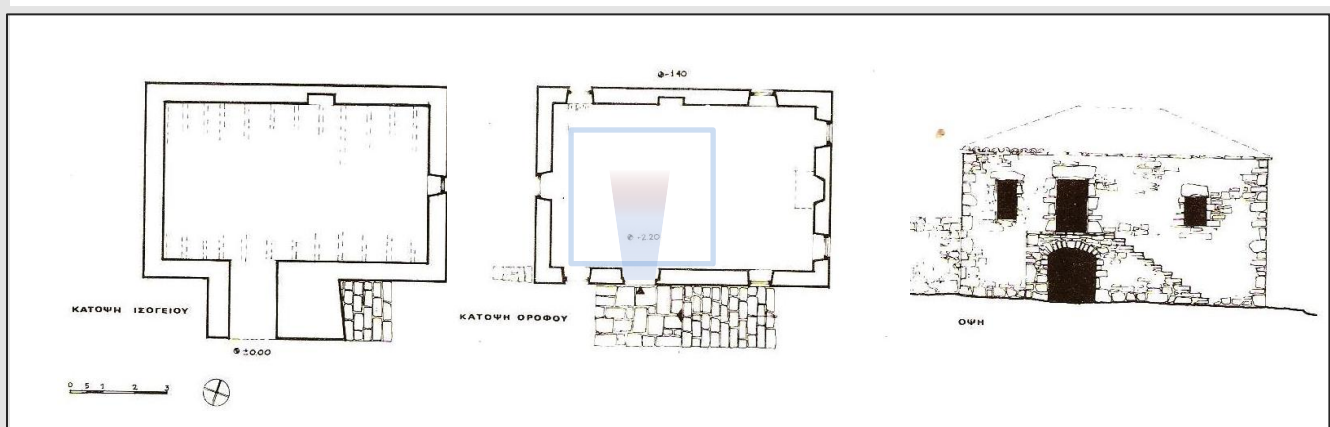
⁴ Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, «Το Καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, σελ. 87

Π.4. Κάτοψη, τομές και απόψεις εσωτερικού του διευρυμένου τύπου καμαρόσπιτου (Α).(Β)

A2. Διώροφα

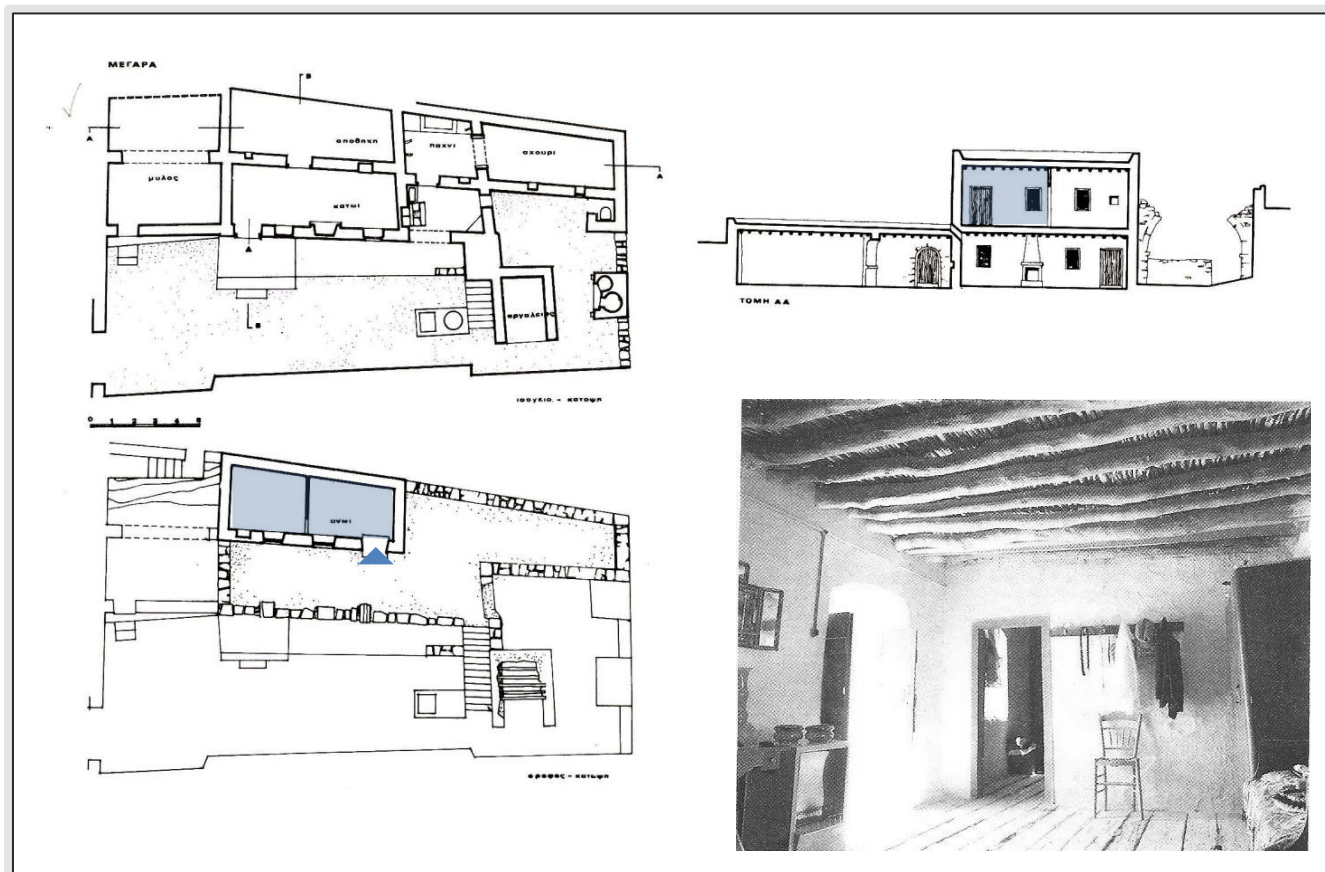
- Το απλό διώροφο ή πυργάκι: Πρόκειται στην ουσία για έναν διπλασιασμό καθ' ύψος του μονόσπιτου που αναφέραμε προηγουμένως. Μόνο που εδώ οι βοηθητικοί χώροι τοποθετούνται στο ισόγειο και ο κύριος χώρος διαβίωσης βρίσκεται στο πάνω επίπεδο όπου γίνεται και η υποδοχή. Το άνετο χαγιάτι που οδηγεί στον όροφο, το κτιστό τζάκι όπως και το γεγονός ότι το πυργάκι επιδιωκόταν να κτίζεται προς το μέρος του δρόμου απ' όπου «βλέπει» και «φαίνεται» δήλωναν έναν προφανή ποιοτικότερο τρόπο ζωής όπως και την ανάγκη για κοινωνική προβολή.⁵ Στ' αθηναϊκά σπίτια ο χώρος του ορόφου ονομάζεται οντάς ή χειμερινό.

Π.5. Κατόψεις ισογείου-ορόφου και όψη απλού διώροφου σπιτιού

⁵ Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, «Το Καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, σελ. 41

- Το δώροφο καμαρόσπιτο: Με την προσαύξηση των χώρων και την ανάγκη περαιτέρω διαχωρισμού των λειτουργιών δημιουργήθηκε μια παραλλαγή με πλήρη διαχωρισμό των βασικών λειτουργιών όπου η υποδοχή και ο ύπνος μεταφέρονται στον όροφο.⁶ Σε σχέση με το πυργάκι βλέπουμε ότι επιλέγονται ιδιαίτερα η υποδοχή και ο ύπνος για μεταφορά στον ευνοϊκό όροφο. Το δώροφο καμαρόσπιτο ως λύση πιο ποιοτικής διαβίωσης προσθέτει κοινωνικό γόητρο στον ιδιοκτήτη και προάγει έναν νέο τρόπο ζωής. Είναι δημιούργημα των νέων συνθηκών του 19^{ου} αιώνα.

Π.6. Κατόψεις ισογείου-ορόφου, τομή και εσωτερική άποψη του χώρου υποδοχής στον όροφο δώροφου καμαρόσπιτου

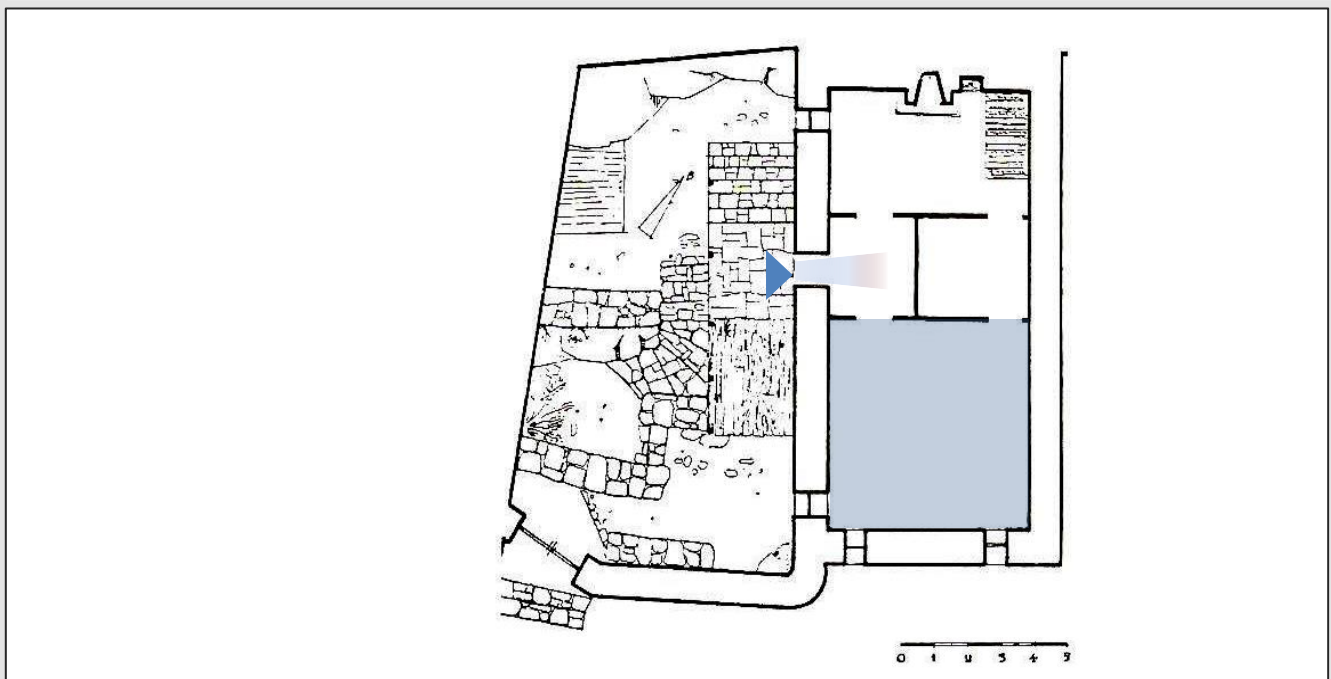
⁶ Αικατερίνη Δημητσάντου- Κρεμέζη, «Το Καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, σελ. 180

Β. Η κατοικία των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Τα αρχοντικά και τα αστικά μέγαλα.

Τα διατάγματα των Βαυαρών το 1836 άφησαν σχεδόν άθικτη τη λειτουργική συγκρότηση των σπιτιών επομένως η σχετική ελευθερία επέτρεψε στο παραδοσιακό σχήμα να προσαρμοστεί αβίαστα στις νέες απαιτήσεις της παραδοσιακής κοινωνίας.⁷ Βέβαια λόγω του ότι η αθηναϊκή κοινωνία μετά την τουρκοκρατία ήταν ήδη ανοιχτή και εν δυνάμει πολυπλοκότερα διαρθρωμένη το ενιαίο ήθος περιορίστηκε στα πιο μεσαία στρώματα.

Β1. Διατήρηση ελληνικών παραδοσιακών στοιχείων.

- Ο τύπος κατοικίας που εμφανίζεται από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα αλλά συνεχίζει να κτίζεται και έως τα μέσα του 19^{ου} είναι το παραδοσιακό διώροφο σπίτι που αποτελούταν από το κατώι, όπου βρίσκονταν οι βοηθητικοί χώροι και το ανώι το οποίο περιελάμβανε τρεις χώρους: τη γωνία με τζάκι, ένα μικρό δωμάτιο απέναντι από την είσοδο και τη σάλα – επίσημο χώρο υποδοχής⁸. Στον είδη δοκιμασμένο αυτό τύπο κατοικίας των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων του νεοσύστατου ελληνικού κράτους υπάρχει ένα είδος προθαλάμου στην είσοδο που συνδέεται με μια διακριτά μεγάλη και φωτεινή αίθουσα υποδοχής.

Π.7.Τυπική διάρθρωση ορόφου στο ανώι διώροφου παραδοσιακού σπιτιού

⁷ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κεφάλαιο IV, σελ. 40

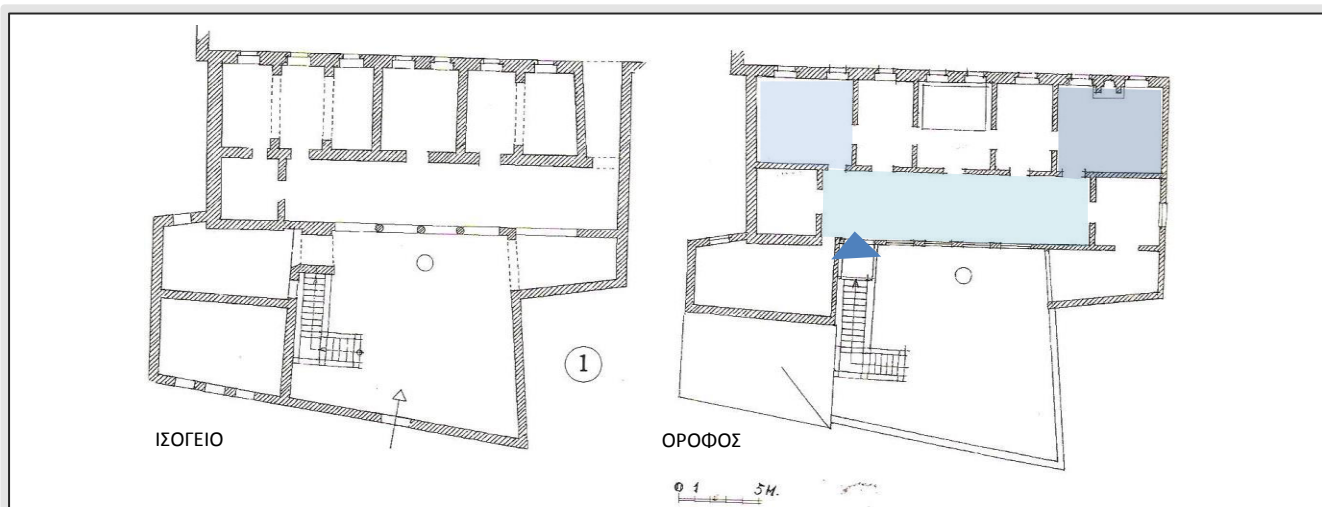
⁸ Δημήτρης Φιλυππίδης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», Κεφάλαιο 2, σελ. 56

- Άλλη μια προεπαναστατική κατοικία είναι η οικία του στρατηγού Richard Church που χρονολογείται από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Πρόκειται για μια διώροφη κατοικία όπου οι λειτουργίες περιορίζονται σε έναν κλειστό τύπο κάτοψης μέσα σε ένα εσωστρεφές κυβόσχημο κτίσμα.⁹ Εδώ όμως η μεταφορά στον όροφο γίνεται με εσωτερικό κλιμακοστάσιο έτσι οι χώροι υποδοχής που βρίσκονται πάνω(ανώι) δεν έχουν άμεση σύνδεση με την είσοδο του σπιτιού που γίνεται στο ισόγειο(κατώι). Ο τύπος της κάτοψης αυτός συνεχίζει να εφαρμόζεται στα σπίτια έως και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Π.8.Κατόψεις ισογείου-όροφου και όψη της οικίας Richard Church / Πίνακας Γιάννη Τσαρούχη(δεξιά)

- Μετά τη απελευθέρωση από τους Τούρκους ο ανοιχτός τύπος κάτοψης που συναντάται στη διάταξη του αρχοντικού της οδού Ανδριανού 96 έχει ευρύτερη αποδοχή από αυτόν της οικίας Church. Κυριαρχεί το πιο παραδοσιακό ελληνικό σχήμα (διάταξη χώρων γύρω από αυλή), απόγονος του αρχαιοελληνικού, με τους βοηθητικούς χώρους να βρίσκονται στο ισόγειο και τους χώρους υποδοχής και τα δωμάτια στον όροφο όπου οδηγούμαστε μέσω μιας λίθινης σκάλας.¹⁰ Ιδιαίτερο ρόλο εδώ κατέχει το χαγιάτι, ένας στεγασμένος προθάλαμος που δίνει την πρόσβαση στον επίσημο χώρο υποδοχής και στα δωμάτια.

Π.9.Κατόψεις ισογείου-όροφου του αρχοντικού της οδού Ανδριανού 96(αρχές 19^{ου} αι.)

⁹ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κεφάλαιο IV, σελ. 45

¹⁰ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κεφάλαιο IV, σελ. 43

- Το σπίτι της οδού Μιχαήλ Βόδα 22 έχει κάτοψη Γ. Η δίχωρη υποδοχή βρίσκεται στον όροφο όπου η είσοδος γίνεται και εδώ από το χαγιάτι στο οποίο οδηγούμαστε μέσω λίθινης σκάλας.

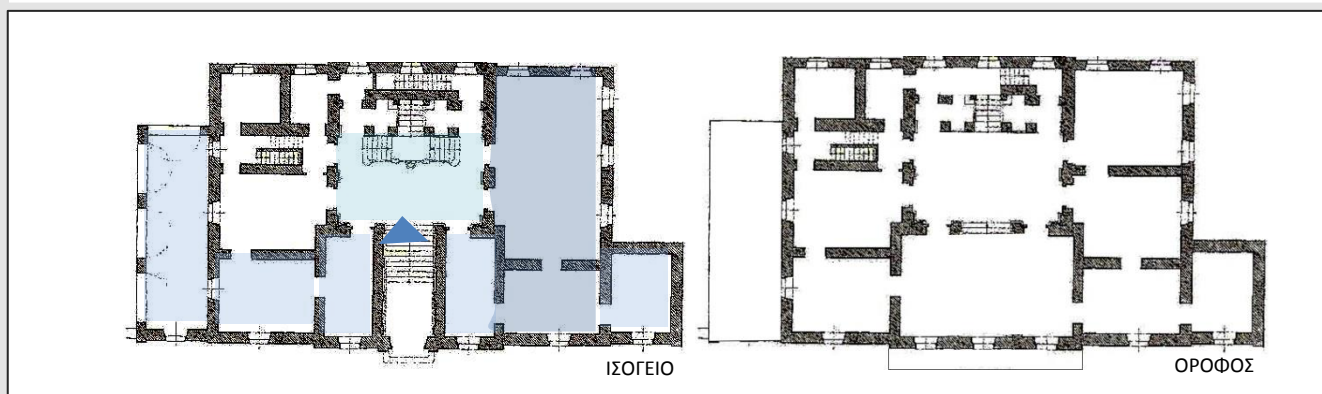

Π.10.Άποψη εισόδου και κατόψεις ισογείου-ορόφου της κατοικίας της οδού Μιχαήλ Βόδα 22

B2. Γερμανικά πρότυπα. Η εμφάνιση του Vestibule.

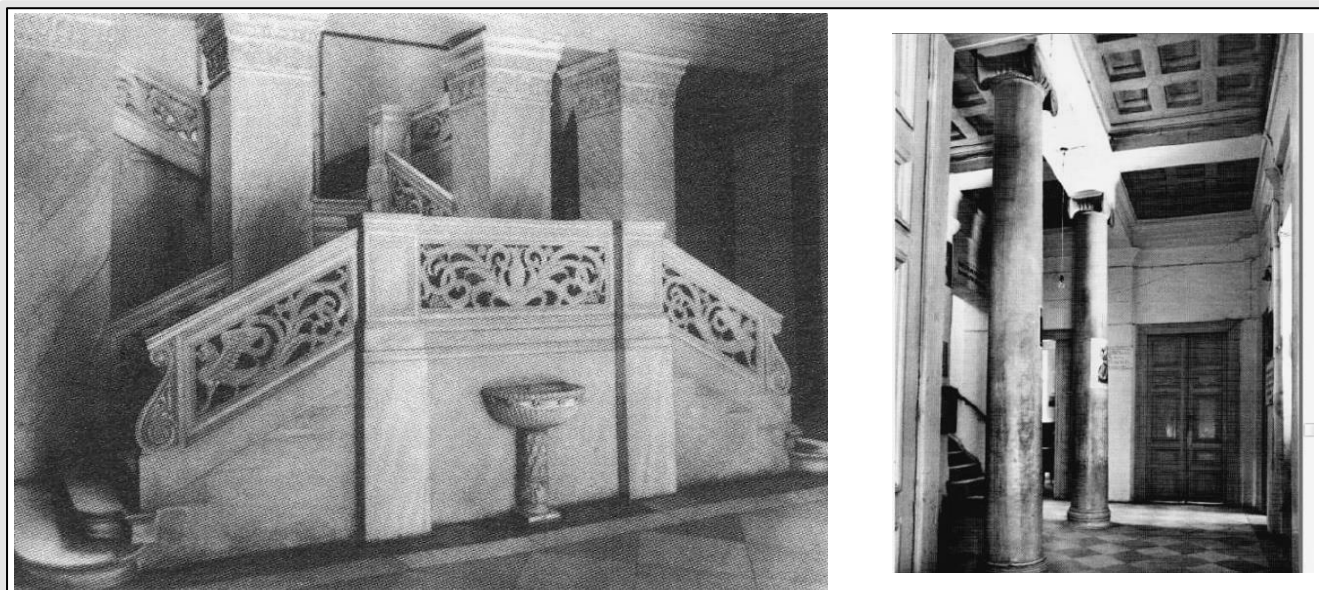
Τα γερμανικά πρότυπα που ήρθαν στην Αθήνα με τη διαδοχή του Όθωνα μετασχημάτισαν την αρχική διάταξη προς μια ορθοκανονικότερη κατανομή των χώρων. Την τριμερή οργάνωση των κλασικιστικών palais των αρχών του 19^{ου} αιώνα που αποτελούσαν την κατοικία των μελών των μοναρχικών οίκων με τους χώρους υποδοχής εκατέρωθεν ενός μεγαλοπρεπούς προθαλάμου εισόδου – του vestibule – φαίνεται να ακολουθούν πολλές κατοικίες των οποίων η εσωτερική διαρρύθμιση οργανώνεται γύρω από κύριους άξονες. Έτσι ο βασικός τύπος της μονοκατοικίας του αστικού μεγάρου που εισήχθη από τη Γερμανία και για αρκετά χρόνια δέσποζε στην αστική αρχιτεκτονική χαρακτηριζόταν από την τριμερή κατανομή των χώρων.

- Ένα αστικό μέγαρο που ακολουθούσε την τριμερή κατανομή και είχε πλούσια σύνθεση ήταν το μέγαρο του Θεοδώρου Ράλλη που χτίστηκε το 1836. Ο επίσημος χώρος του κεντρικού χώλου δεσπόζει με την τοποθέτηση του μεγαλοπρεπούς κλιμακοστασίου που οδηγεί στον όροφο. Οι χώροι υποδοχής τοποθετούνται στο ισόγειο γύρω από το vestibule.

Π.11.Κάτοψη ισογείου-ορόφου του μεγάρου Θεοδώρου Ράλλη(1836)

Η συμμετρική διάταξη λοιπόν των εσωτερικών χώρων γύρω από μια ευρύχωρη αίθουσα υποδοχής με την οποία το κλιμακοστάσιο είχε άμεση επικοινωνία και η διατήρηση της λειτουργικότητας ώστε να μη διαταράσσεται η γεωμετρική δομή του συνόλου αποτελούσαν χαρακτηριστική αντίληψη αστικής αρχιτεκτονικής εκείνης της εποχής. Ο εντυπωσιακός προθάλαμος παίζει κεντρικό ρόλο στη σύνθεση της κάτοψης των μεγάρων όπως στο μέγαρο Αμβροσίου Ράλλη (1837) όπου ο εντυπωσιακός μαρμάρινος διάκοσμος ξεχωρίζει στον προθάλαμο της κεντρικής εισόδου και στην οικία του Γ.Γενναδίου όπου στη εσωτερική διαρρύθμιση ενδιαφέρουσα ήταν η δάταξη του προθαλάμου με δύο μαρμάρινους αραβδωτούς ιωνικούς κίονες που υποβάσταζαν φατνωματική οροφή.¹¹

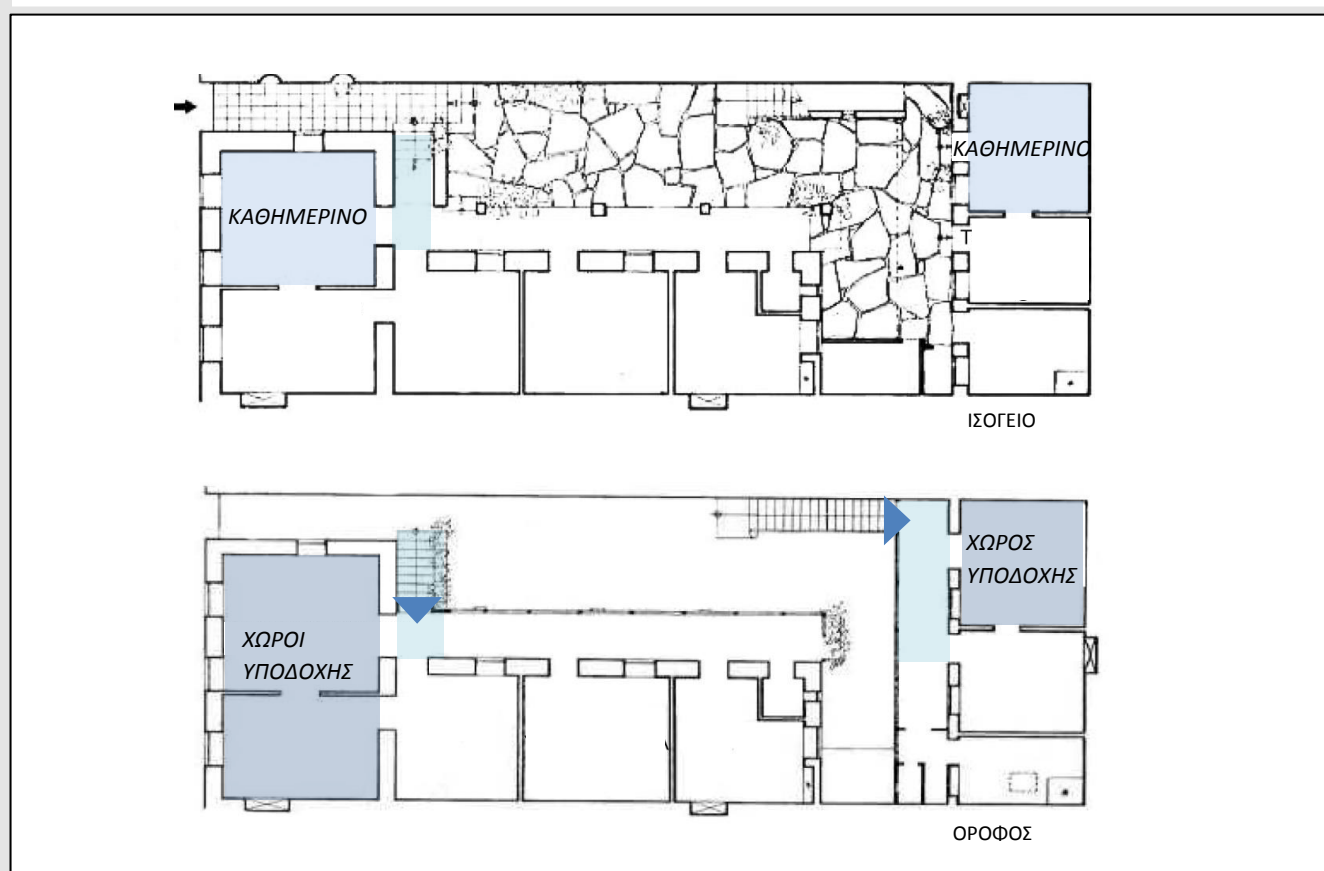

Π.12.Απόψεις των προθαλάμων κεντρικής εισόδου των μεγάρων Αμβροσίου Ράλλη(αριστερά) και Γ.Γενναδίου(δεξιά)

¹¹ Αγγελική Κόκκου, «Τα πρώτα αθηναϊκά σπίτια (1832-1860)», Αρχαιολογία και Τέχνες 2/1982, σελ.61

Αν και τα αστικά μέγαρα λειτουργήσαν ως υποδείγματα και αποτέλεσαν τις «οικονομικότερες» παραλλαγές των κατοικιών των μεσοαστικών στρωμάτων, η δυναμική παραδοσιακή διάταξη των χώρων γύρω από μian αυλή δεν καταργήθηκε. Αντίθετα το νεωτερικό πρότυπο επέφερε μια πιο εξελιγμένη μορφή στην αστική κατοικία και κατ'επέκτασιν στη διάταξη της κάτοψης.

- Σύντομα, η ανερχόμενη μεσοαστική τάξη με σκοπό την ταξική της ανέλιξη οδηγεί στο διαχωρισμό των κοινόχρηστων δωματίων. Αποτέλεσμα αυτού, είναι να συναντώνται κατόψεις όπου ενώ διατηρείται το γνωστό σχήμα λίθινη σκάλα και χαγιάτι – χώροι υποδοχής στον όροφο κάνει την εμφάνιση του το καθημερινό το οποίο τοποθετείται στο ισόγειο και χρησιμοποιείται ως το σύγχρονο σαλόνι αποκλειστικά από την οικογένεια όπως διαφαίνεται στην κατοικία της οδού Μαυρομιχάλη στη Νεάπολη Εξαρχείων.

Π.13. Κατόψεις ισογείου-ορόφου της κατοικίας της οδού Μαυρομιχάλη στη Νεάπολη Εξαρχείων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οι χώροι υποδοχής στη μετάβαση προς τον 20^ο αιώνα (1880 – 1910)

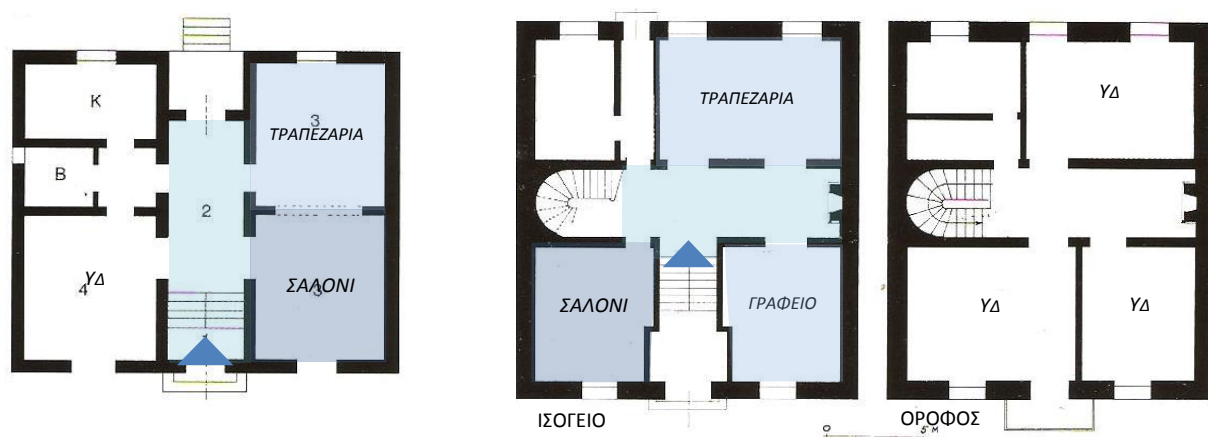
«Η 'σάλλα', όπου έμπασαν τους δύο φίλους, έβλεπε με τις δύο της μπαλκονόπορτες στο δρόμο, ένα κατηφορικό, σκαμμένο από τα νερά του χειμώνα. Τους δέχτηκε η μεσαία απότις κοπέλες, η Πόπη, πρόσχαρη κι εγκάρδια. Χωρίς να έχει τίποτα το ιδιαίτερο η σάλλα του Ζαρή δεν ήταν ωστόσο σαν τις άλλες, τις συνηθισμένες, τις σύγχρονες. Επιπλωμένη πυκνά, φορτικά, στο παλιό εκείνο ύφος του 1900, με χαλιά απανωτά στο πάτωμα, ταπετσαρίες κρεμασμένες στους τοίχους, βαριούς στόφφινους μπερντέδες, άπειρες φωτογραφίες, κάδρα κεντητά, ζωγραφικούς πίνακες, λάμπες παλιές με δαντελένια αμπαζούρ, το πιάνο ανάμεσα στις μπαλκονόπορτες, έπιπλα πολυποίκιλα, λεπτοσκαλισμένα, που δεν είναι πια του συρμού, η κάμαρα αυτή δεν έκανε ευχάριστη εντύπωση σ'εκείνον που πρωτόμπαινε, όχι. Έβλεπες αμέσως ότι εδώ στριμώχτηκε το αναχρικό σπιτιού πολύ μεγαλύτερου, ένα πλήθος από πράγματα που οι νυκοκυραίοι έχουν δεθεί μαζί τους και δε θέλουν να τ'αποχωριστούν.» (Απόσπασμα από το έργο του Α.Τερζάκη «Δίχως Θεό»)

Κατα το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα παρουσιάζεται μια έντονη δραστηριότητα στην ανέγερση κατοικιών λόγω της αστυφιλίας. Η Αθήνα ως αδιαμφισβήτητο πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο του νέου κράτους γίνεται πόλος έλξης των εσωτερικών μεταναστών που συρρέουν διαρκώς για λόγους εύρεσης εργασίας, για σπουδές, για μικροεπενδύσεις, ενώ επίσης αποτελεί τον πόλο έλξης για επανασύνδεση των πλουσίων ομογενών οι οποίοι για αιώνες ήταν εγκατεστημένοι στις χώρες της ανατολικής Μεσογείου, της κεντρικής Ευρώπης, στο Λονδίνο και αλλού. Η δημοφιλής αρχιτεκτονική της περιόδου αυτής είναι ο Νεοκλασικισμός. Στα μεσαία και κατώτερα στρώματα αν και επηρεάζονται από τη μεγαλοαστική αρχιτεκτονική παρατηρείται ακόμα η διατήρηση παραδοσιακών στοιχείων. Η αποδοχή βέβαια ενός συνεκτικού και ελεγχόμενου γεωμετρικού συστήματος κάτοψης είναι πια ορατή προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Α. Νεοκλασική Μονοκατοικία

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αρχίζουν να κτίζονται οι ισόγειες και διώροφες μονοκατοικίες των μεσοαστών ως πρότυπα των ιδιωτικών μεγάρων που μελετήσαμε προηγουμένως. Εδώ βέβαια τα vestibule με τα περίτεχνα εντυπωσιακά κλιμακοστάσια και οι ευρύχωροι χώροι υποδοχής αντιστοιχούν σε έναν επιμήκη διάδρομο ή μακρόστενο χωλ -που χώριζε την κάτοψη σε δύο πλευρές- και στα δωμάτια που συνδέονταν άμεσα με αυτόν και λειτουργούσαν ως χώροι υποδοχής.¹²

Στην ισόγεια μονοκατοικία της οδού Τήνου 56 τα δύο δωμάτια της μίας πλευράς της κάτοψης ενώνονται με μια τετράφυλλη πόρτα και αποτελούν έναν ενιαίο χώρο υποδοχής. Στη διώροφη μονοκατοικία Γεωργοπούλου στην οδό Ηπείρου 16 (1880) τα δωμάτια του ισογείου που έχουν άμεση σύνδεση με τον προθάλαμο – διάδρομο εισόδου αποτελούν τους χώρους υποδοχής. Το σαλόνι επιλέγεται να τοποθετηθεί και στις δύο περιπτώσεις από την πλευρά της πρόσοψης.¹³

Π.14. Κατόψεις ισόγειας μονοκατοικίας (οδός Τήνου 56 /αριστερά) και διώροφης μονοκατοικίας(οδός Ηπείρου 16/δεξιά)

Παρατηρώντας τις κατόψεις των μονοκατοικιών της περιόδου που μελετάμε είναι φανερή η τόνωση της ιδιωτικότητας σ'ένα πλαίσιο πιο κλειστών διατάξεων όπου η αυλή αντικαθίσταται με εσωτερικούς προθαλάμους και διαδρόμους. Παράλληλα όμως διαπιστώνεται η αυξανόμενη ανάγκη ύπαρξης επίσημων χώρων υποδοχής¹⁴ ακόμα και στα σπίτια των μεσοαστικών στρωμάτων καθώς και η ιδιαίτερη μεταχείριση του πιο δημόσιου χώρου του σπιτιού, του σαλονιού με την τοποθέτησή του στην πρόσοψη. Όλα αυτά τα στοιχεία συμβάλλουν στην αλλαγή των κανόνων της καθημερινής ζωής και αποφέρουν κοινωνική προβολή και εξύψωση της ποιότητας διαβίωσης.

¹² Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κεφάλαιο IV, σελ. 56

¹³ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κεφάλαιο IV, σελ. 58

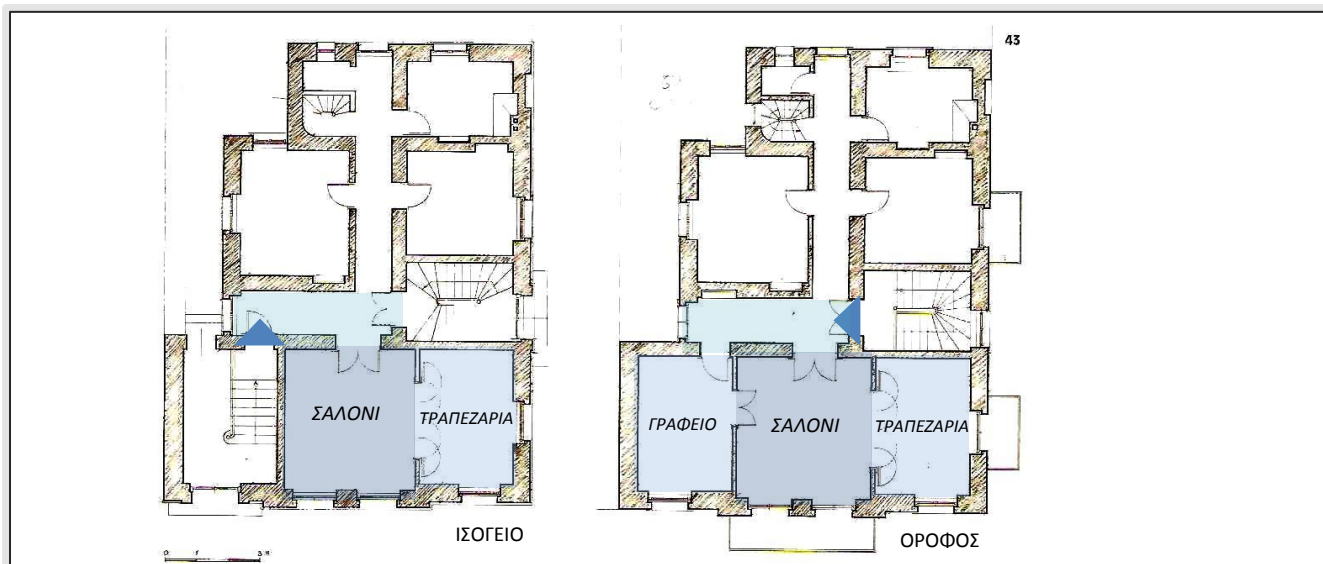
¹⁴ Χαρακτηριστική είναι η αναφορά της Α.Βρυχέα για την αναγκαία ύπαρξη καθιστικού 4x4 σε κάθε κατοικία εργάτη στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής Έκθεσης του 1889 / Άννη Βρυχέα, «Κατοίκηση και Κατοικία: Διευρευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής», 2003, Κεφάλαιο 4 σελ.163

Β. Διπλοκατοικία και πολυκατοικία

Β1. Νεοκλασική Διπλοκατοικία

Προς εξοικονόμηση χώρου στο κέντρο της Αθήνας εμφανίζεται η διώροφη ή και ημιτριώροφη διπλοκατοικία που θ' αποτελέσει ένα από τα πιο δημοφιλή οικοδομήματα των τελών του 19^{ου} αιώνα. Παρατηρούνται και εδώ η κλειστή διάταξη και η αντικατάσταση του χαγιάτιού της προηγούμενης περιόδου με κλειστούς διαδρόμους.

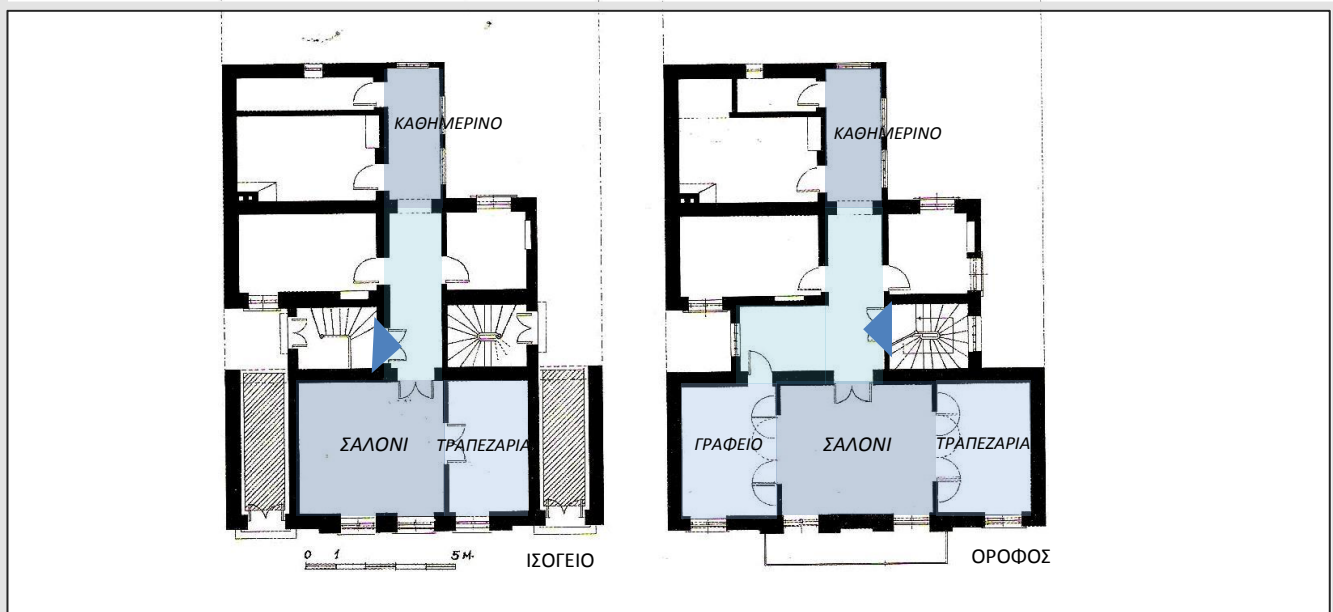
Στο παράδειγμα στη συμβολή των οδών Διδότου και Ιπποκράτους μιας από τις πρώτες διπλοκατοικίες της εποχής που εξετάζουμε υπάρχει ένα ξεχωριστό κλιμακοστάσιο για το κάθε διαμέρισμα. Δύο από τις απόρριες απώλειες τετραγωνικών λόγω των κλιμακοστασίων είναι πρώτον ο στενός διάδρομος που συνδέει όλα τα δωμάτια -άρα μπορούμε να μιλάμε για απουσία προθαλάμου εισόδου ή χώρου χωλ- αλλά και η ανάπτυξη μεγαλύτερων χώρων υποδοχής μόνο στον όροφο οι οποίοι τοποθετούνται στην πρόσοψη και συνδέονται με τετράφυλλες πόρτες όπως και στη μονοκατοικία.

Π.15. Κατόψεις ισογείου-ορόφου νεοκλασικής διπλοκατοικίας στη συμβολή των οδών Διδότου και Ιπποκράτους

B2. Διπλοκατοικία κατά τον όψιμο νεκλασικισμό

Ένα ακόμα ενδιαφέρον παράδειγμα διπλοκατοικίας είναι η οικία Κοκορόπουλου που κτίζεται μια δεκαετία μετά την προαναφερθείσα. Εδώ οι διάδρομοι σύνδεσης είναι αρκετά φαρδύτεροι και μας παραπέμπουν σε αυτούς των μονοκατοικιών που μπορούσαν να αποτελέσουν και προθαλάμους. Οι αίθουσες υποδοχής είναι και εδώ μεγαλύτερες στον όροφο λόγω της τοποθέτησης των ξεχωριστών κλιμακοστασίων όμως εμφανίζεται ένα ενδιαφέρον αναχρονιστικό στοιχείο που είναι ένα μικρό καθημερινό το οποίο έχει τη μορφή χαγιάτιου και είναι στραμμένο προς τη μεσημβρία.

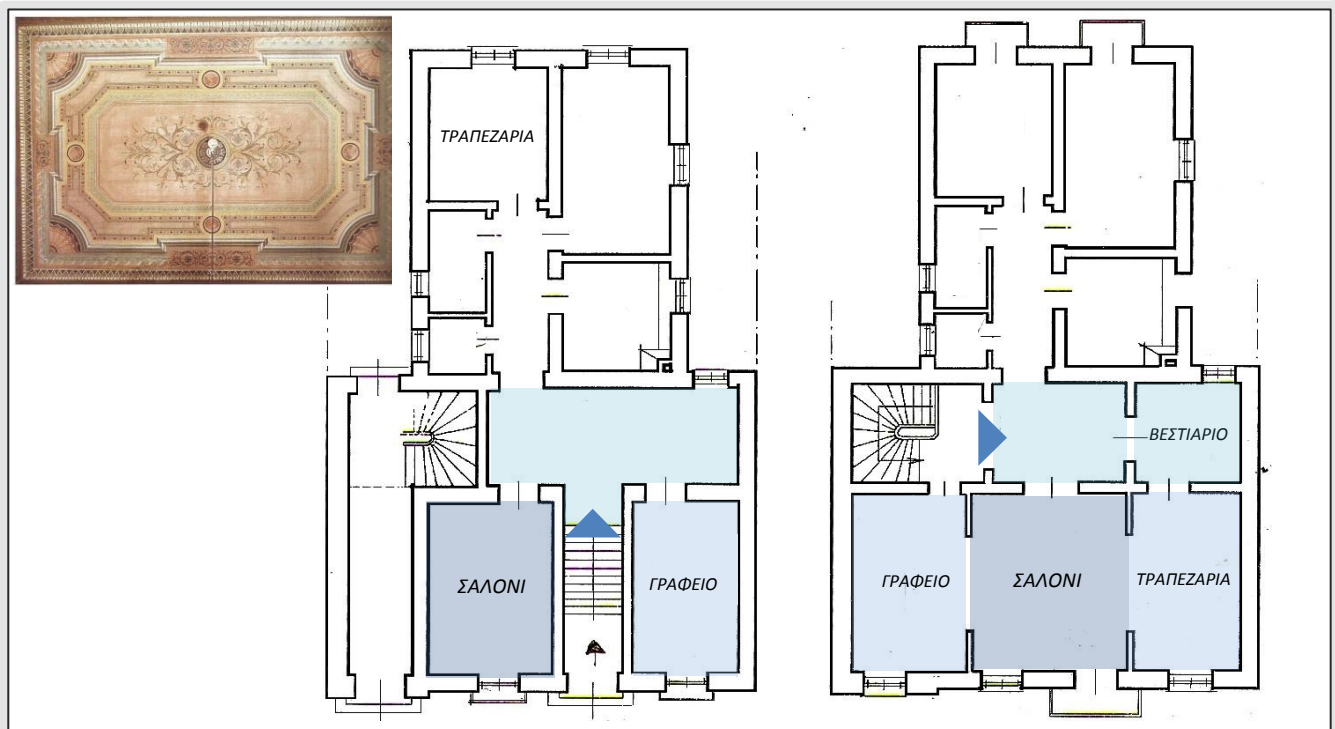
Π.16. Κατόψεις ισογείου-ορόφου της διπλοκατοικίας Κοκορόπουλου στην οδό Φυλής 48 (1885-1890)

B3. Από τη διπλοκατοικία στην πολυκατοικία του 1900

Στη μετάβαση από το 19^ο στον 20^ο αιώνα η ανάγκη για εξοικονόμηση χώρου οδήγησε σε πιο κλειστές διατάξεις, τα χαγιάτια εγκαταλήφθηκαν, οι ακάλυπτοι έδωσαν τη θέση τους σε φωταγωγούς και η οικοδόμηση τριώροφων και τετράώροφων κτιρίων αυξήθηκε. Ακόμη, περισσότεροι Αθηναίοι θέλησαν να στεγαστούν σε πιο πολυτελή και άνετα διαμερίσματα και η ανάγκη για κοινωνική προβολή έγινε πιο έντονη. Η διάρθρωση του εσωτερικού χώρου κατά την περίοδο αυτή επηρεάζεται και η μεταβολή γίνεται κυρίως αντιληπτή από τη διεύρυνση του χώλ υποδοχής που αντικαθιστά τον λειτουργικό διάδρομο. Οι χώροι διαρθρώνονται γύρω απ'το κεντρικό χωλ, στοιχείο που μας θυμίζει τα vestibule των πλουσιόσπιτων της οθωνικής περιόδου με ανάλογη βέβαια πολυτέλεια σπιτιών μεσοαστικών στρωμάτων. Η συγκρότηση των χώρων λοιπόν οροστικοποιείται σ' ένα οργανωμένο σύστημα που εκφράζει το μέσο αστικό διαμέρισμα του 1900.¹⁵ Τα ημιφώτιστα αυτά χωλ συνδέονται άμεσα με τους χώρους υποδοχής της πρόσοψης με μεγάλα ανοίγματα και οδηγούν τον επισκέπτη σ' ένα πιο φανταχτερό σκηνικό με πλούσιο διάκοσμο στους τοίχους, τις οροφές και την επίπλωση.

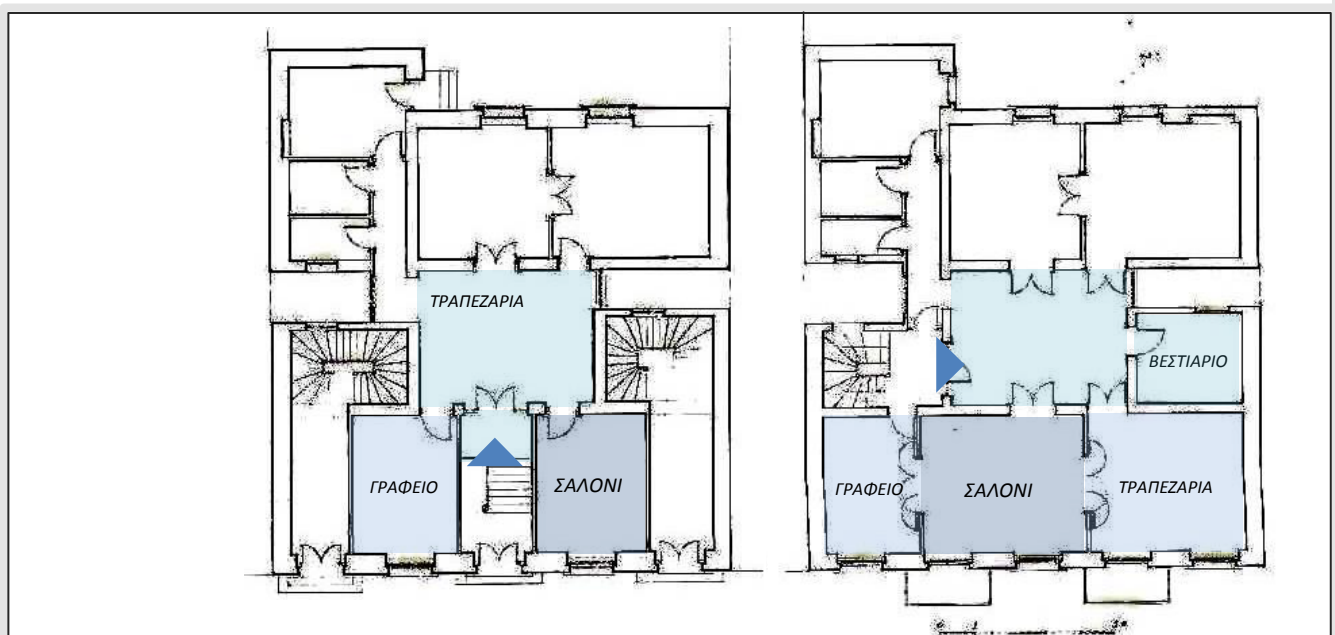
¹⁵ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κεφάλαιο V, σελ. 83

Η διπλοκατοικία της οδού Παλαιολόγου 25 είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της εξέλιξης. Ο ιδιαίτερος ρόλος που δίδεται στο κεντρικό χωλ διαφαίνεται επιπρόσθετα και με τη χρήση του ως τραπεζαρία στο διαμέρισμα του ισόγειου όπου δεν υπάρχουν ενιαίοι και άνετοι χώροι υποδοχής σαν στο διαμέρισμα του ορόφου, όπως είδαμε και στην οικία Κοκορόπουλου.

Π.17.Κατόψεις ισόγειου-ορόφου και άποψη του διάκοσμου της οροφής ενός χώρου υποδοχής(αριστερά) της διπλοκατοικίας στην οδό Παλαιολόγου 25

Η πολυκατοικία της οδού Ασκληπιδίου 22 αποτελεί προέκταση της κάτοψης της οικίας στην Παλαιολόγου 25. Ο περιορισμός των χώρων υποδοχής εδώ είναι πιο έντονος στο ισόγειο λόγω της ύπαρξης των τριών κλιμακοστασίων έτσι και εδώ η τραπεζαρία τοποθετείται στο κεντρικό χωλ που συνδέεται άμεσα με τους υπόλοιπους χώρους υποδοχής και έμμεσα με τη χρήση διαδρόμου με τα υπνοδωμάτια και τους βοηθητικούς χώρους.

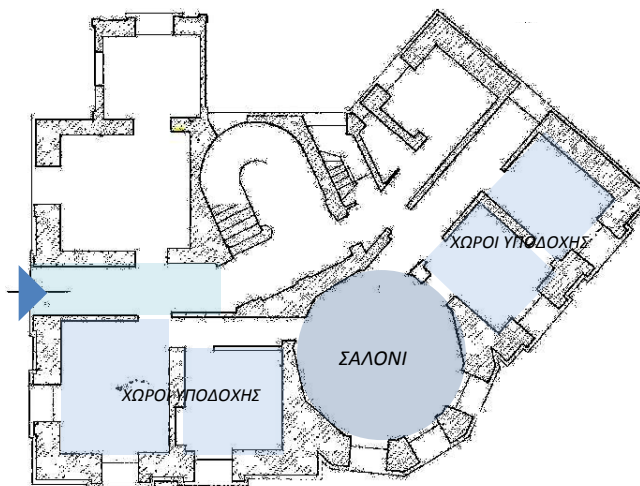
Π.18.Κατόψεις ισόγειου-ορόφου της διπλοκατοικίας στην οδό Ασκληπιδίου 22(1905)

Γ. Κατοικία των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Οι επαύλεις και τα αστικά μέγαλα.

Γ1. Επαύλεις

Ο σχεδιασμός των επαύλεων, που αποτελούν την κατοικία των πιο ευκατάστατων, αντλεί στοιχεία από τη γερμανική βίλα και τα ευρωπαϊκά παραδοσιακά χαρακτηριστικά. Οι αρχιτεκτονικές προεξοχές, και οι διασπάσεις του κτηριακού όγκου, αποτελούν επίσης τις ιδιαιτερότητες ως μια πιο ελεύθερη αντιμετώπιση από την αυστηρή του αστικού μεγάρου και του αστικού σπιτιού γενικά.

Η διώροφη έπαυλη Τσοποτού (1874) ήταν ένα από τα πιο χαρακτηριστικά κτίσματα της εποχής του λόγω της πλούσιας γεωμετρίας και διέφερε από τις νεοκλασικές κατοικίες της εποχής της. Οι χώροι υποδοχής βρίσκονται στο ισόγειο κοντά στη είσοδο όπως και στην οικία Γεωργοπούλου. Το ενδιαφέρον εδώ είναι ο πολυγωνικός κεντρικός χώρος του σαλονιού που ξεχωρίζει και στην ογκοπλασία του κτιρίου.

πίνακας Ν.Εγγονόπουλος

Π.19.Κάτοψη ισογείου της έπαυλης Τσοποτού(1874)/Πίνακας Νίκου Εγγονόπουλο(δεξιά): όψη έπαυλης

Η έπαυλη Θων χτισμένη το 1891 αποτελεί ένα παράδειγμα που πλησιάζει τη λογική των αστικών μεγάρων με την ύπαρξη ενός κεντρικού χώλ υποδοχής και με την αξονική τοποθέτηση εισόδου-χωλ και κλιμακοστασίου.¹⁶ Η εξέλιξη σε σχέση με την οικία Τσοποτού φαίνεται εκτός της ύπαρξης του κεντρικού χωλ που αντικαθιστά τον λειτουργικό διάδρομο όπως στη μεσοαστική κατοικία, και στην πιο ορθοκανονική διάταξη που εκφράζει την περίοδο που εξετάζουμε. Οι υπόλοιποι χώροι υποδοχής βρίσκονται εκατέρωθεν του άξονα της εισόδου με το σαλόνι να καταλαμβάνει τη θέση που αντιστοιχεί στον εξώστη της πρόσοψης και της εισόδου.

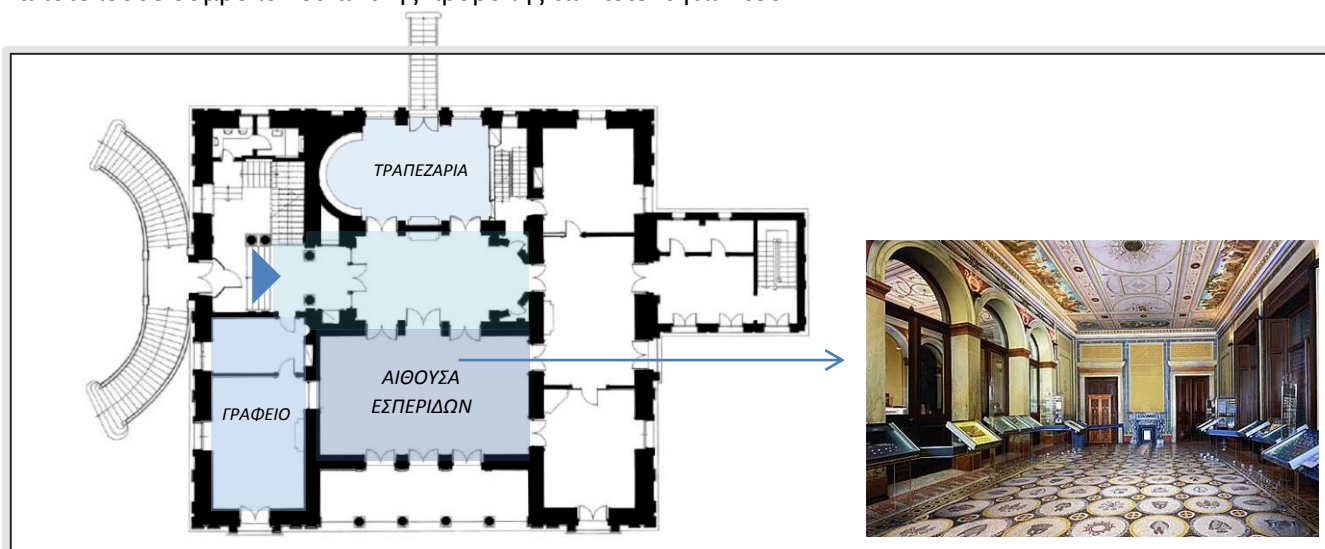
Π.20.Κάτοψη ισογείου και όψη της έπαυλης Θων(1891)

¹⁶ Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,Κεφάλαιο 1Γ,σελ.79

Γ2. Τα Αστικά Μέγαρα

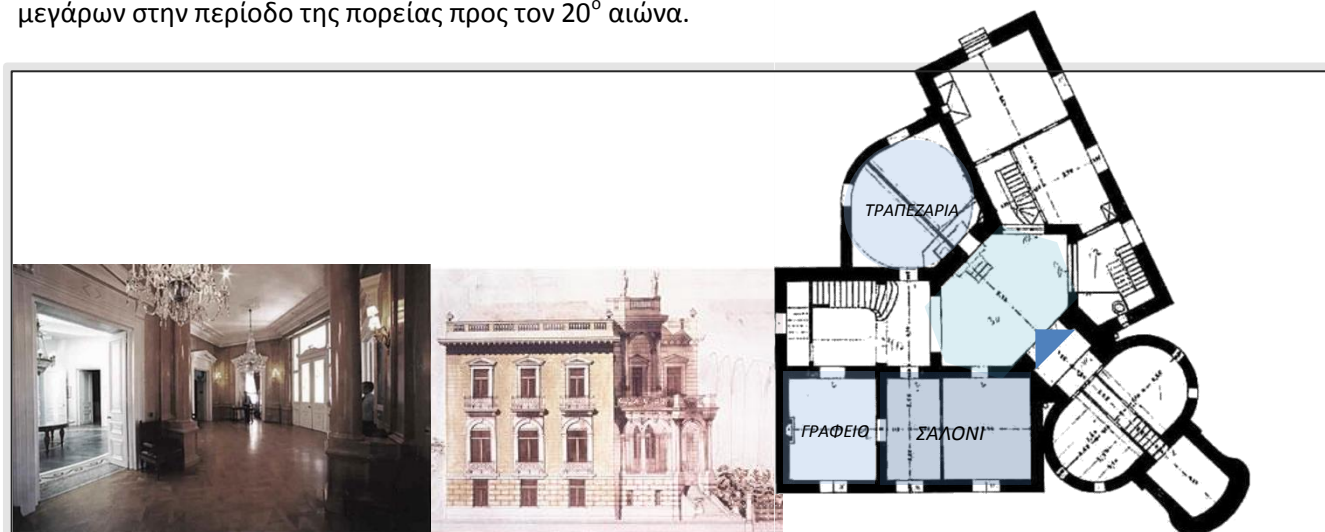
Τα αστικά μέγαρα αποτελούσαν τις κατοικίες των πιο εύπορων της Ελλάδας που άρχισαν να έρχονται από την Ευρώπη με την παρότρυνση του πρωθυπουργού Χαριλάου Τρικούπη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα γι' αυτό ήταν και σύμβολα υψηλής κοινωνικής θέσης και νεωτερισμού αντίστοιχα. Η ζωή στα «πλούσια σαλόνια» ήταν γεμάτη με δεξιώσεις και κοινωνικές συναναστροφές επομένως ο σχεδιασμός εντυπωσιακών χώρων υποδοχής αποτελούσε προτεραιότητα για το σχεδιασμό ενός μεγάρου.

Στο μέγαρο Ιλίου Μέλαθρον (1878 -1880) ο πρώτος όροφος λειτουργούσε κυρίως ως χώρος για την κοινωνική ζωή της οικογένειας και γύρω από ένα κεντρικό χώρο εισόδου διαρθρώνονται οι πλούσιοι χώροι υποδοχής (η αίθουσα των εσπερίδων για τις δεξιώσεις και το λογοτεχνικό σαλόνι για τις φιλολογικές βραδιές), η αίθουσα φιλοξενίας και η τραπεζαρία. Πρωταγωνιστικό ρόλο στην κάτοψη έχει η αίθουσα εσπερίδων τοποθετημένη κεντρικά στην πρόσοψη και μπροστά από τον στεγασμένο εξώστη, αποτελούσε σύμβολο κοινωνικής προβολής των ιδιοκτητών του.

Π.21.Κάτοψη ισογείου και άποψη της αίθουσας εσπερίδων(δεξιά) του μεγάρου Ιλίου Μέλαθρον

Στο μέγαρο Σταθάτου (1895) ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην κάτοψη παίζει ο τεθλασμένος άξονας της κεντρικής εισόδου. Το ιδιαίτερο οβαλ σχήμα του πρόπυλου και ο χαρακτήρας που δίνεται στο χώρο και στους χώρους υποδοχής με τα ποικίλα σχήματα μας δείχνει και πάλι πόσο σημαντική ήταν η πρώτη εικόνα και η υποδοχή ως κοινωνική πρόβολή στους επισκέπτες για τους επιφανείς ιδιοκτήτες των μεγάρων στην περίοδο της πορείας προς τον 20^ο αιώνα.

Π.22.Κάτοψη ισογείου, τομή και άποψη χώρου εισόδου(αριστερά) του μεγάρου Σταθάτου(1985)

Με την εισαγωγή των ξενικών προτύπων η ανάγκη για κοινωνική προβολή, ακόμα και στα μικρομεσαία κοινωνικά στρώματα, διατυπώνεται αρχιτεκτονικά με την δημιουργία ξεχωριστών χώρων υποδοχής και με την επιδίωξη να τοποθετούνται στην πρόσοψη της κατοικίας. Ακόμη, ως μίμηση των vestibule των οθωνικών μεγάρων διευρύνεται ο χώρος εισόδου και πολλές φορές αποκτά χρήση. Η ενότητα εισόδου – υποδοχής καταλαμβάνει το μεγαλύτερο ποσοστό τετραγωνικών των αθηναϊκών κατοικιών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Ιδιαίτερη θέση στις μεσοαστικές κατοικίες και στις επαύλεις καταλαμβάνουν τα σαλόνια ως άμεσοι χώροι που υποδέχονται τους επισκέπτες επομένως διαπιστώνεται η σημασία των κοινωνικών συναναστροφών των αστών εκείνης της περιόδου.

Τέλος, η κοινωνική προβολή και η ανύψωση του κύρους των εύπορων οικογενειών επιτυγχάνεται με το σχεδιασμό ιδιαίτερα μεγαλοπρεπών και πολυτελών αιθουσών υποδοχής και με τη φροντίδα των μεγάλων χώρων εισόδου με την τοποθέτηση μνημειωδών και περίτεχνα διακοσμημένων κλιμακοστασίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η υποδοχή στην κατοικία του 20^{ου} αιώνα έως την κατοχική Ελλάδα. Ο Μεσοπόλεμος.(1900 –1940)

«Όταν άνοιξε την πόρτα τον υποδέχτηκαν οι χαλκογραφείες και τα ξυλόγλυπτα κάδρα, που μέσα στο πένθος της η Χρυσοστόμη τάχε ακαλαίσθητα κρεμάσει στους ασπρογάλαζους τοίχους του χωλλ.οι καθρέπτες και το πολύφωτο τυλιγμένα στα σκούρα τούλια, οι ζυγές πολυθρόνες με το εγγλέζικο καναπεδάκι, που μάταια περίμεναν στο σαλόνι για να ζεστάνουν λεπτές κορμостаσιές. Όλα ανάδιναν το άρωμα της πολυκαιρίας» (Απόσπασμα από το έργο του Τ.Αναστασιάδη «Οι Πανθέοι»)

Με την επέκταση του σχεδίου πόλεως στις αρχές του 20^{ου} αιώνα μεγάλωσε το μέγεθος των οικοπέδων με μεγαλύτερες όψεις στο δρόμο έτσι ή άνεση του εσωτερικού των σπιτιών και η ανετότερη διαρρύθμιση των διαμερισμάτων αποτελεί τώρα μια βασική ευκολότερα πραγματοποιήσιμη επιδίωξη. Αν και η έμφαση στην αποδοτικότητα της οικοδομής καθώς και το μεγάλο πρόβλημα της στέγασης των προσφύγων του 1922 έστρεψαν τους αρχιτέκτονες στην περίοδο του μεσοπολέμου προς το είδος των οικονομικών κατοικιών. Η ανώνυμη αρχιτεκτονική των λαϊκότερων στρωμάτων συνεχίζει να εφαρμόζεται στο κέντρο της Αθήνας ενώ η κατοικία των μεσαίων και ανώτερων εισοδηματικά στρωμάτων αποτελεί έργο αρχιτεκτόνων που σπούδασαν κυρίως στις ευρωπαϊκές πόλεις της Γαλλίας και της Γερμανίας με αποτέλεσμα την εφαρμογή των ευρωπαϊκών προτύπων στη διάρθρωση της κατοικίας και την εξέλιξη των χώρων που προορίζονταν για να υποδεχτούν τον ένοικο ή τον επισκέπτη της.

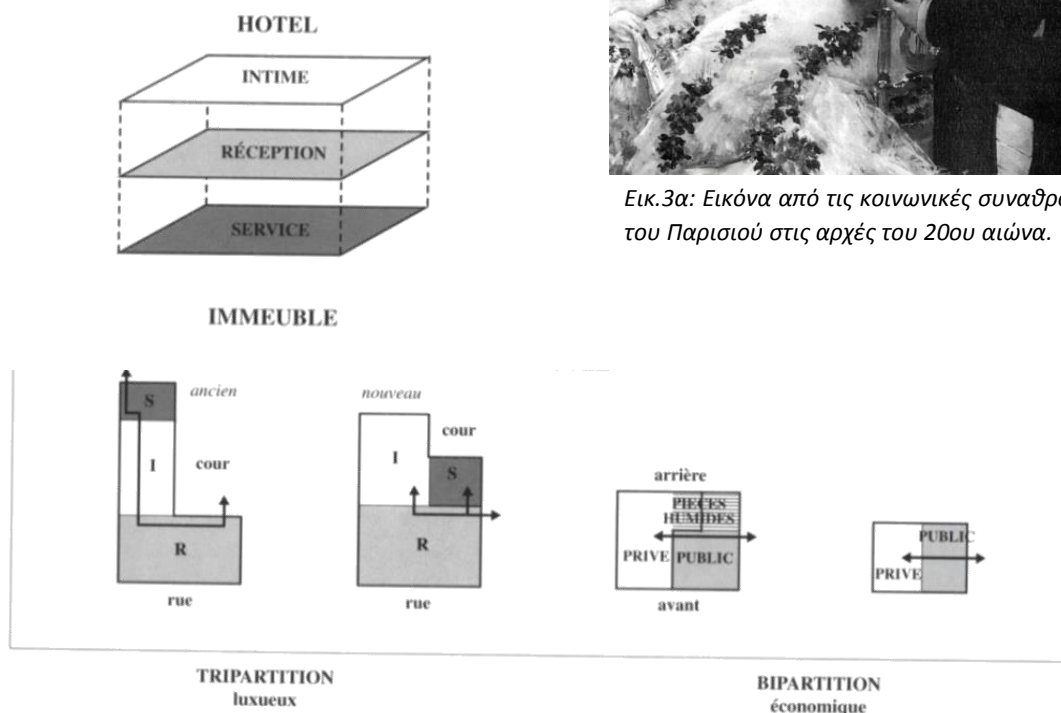
Α. Εισαγωγή Γαλλικών Προτύπων. Οι πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα

Μια πιο δυναμική 'αντικλασική' κίνηση παρατηρείται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με την είσοδο των γαλλικών προτύπων στη αθηναϊκή αρχιτεκτονική. Αυτό ενισχύεται με το διορισμό του γαλλοσπουδασμένου αρχιτέκτονα Αλέξανδρου Νικολούδη αντιπροσώπου κυρίως της νεοσύστατης ελληνικής εύπορης τάξης η οποία αναζητά εξευρωπαϊσμό και νεωτερικότητα στο σχεδιασμό της κατοικίας.

Σύμφωνα με τον Julien Guadet - κύριο εμπνευστή και δάσκαλο του Α.Νικολούδη - η κάτοψη πρέπει να επιλύεται λειτουργικά έτσι δημιουργείται ο τριμερής διαχωρισμός ώστε να εξασφαλίζεται πλήρης ανεξαρτησία των επιμέρους χρήσεων.¹⁷ Βάσει λοιπόν αυτής της διάταξης κατα το πρότυπο του *hotel particulier* οι χώροι υποδοχής τοποθετούνται στο ισόγειο σε άμεση σχέση με το κεντρικό vestibule όπου βρίσκεται και το κλιμακοστάσιο ενώ οι βοηθητικοί χώροι και τα υπνοδωμάτια στο υπόγειο και στον όροφο αντίστοιχα.

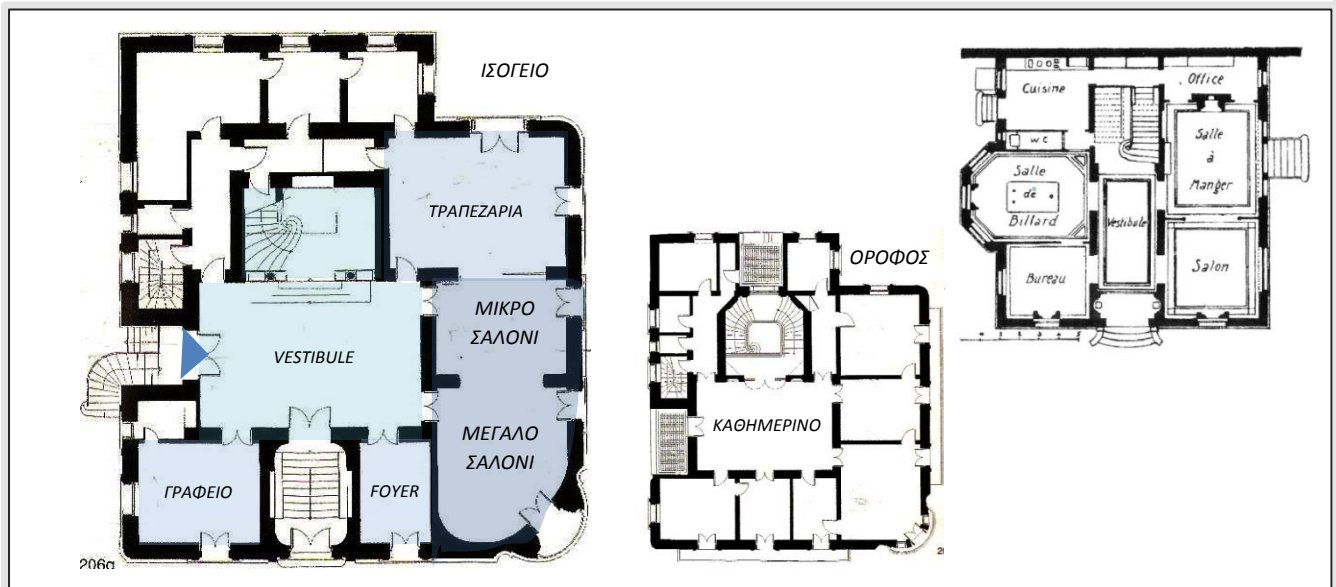
Εικ.3α: Εικόνα από τις κοινωνικές συναθροίσεις των ευπόρων του Παρισιού στις αρχές του 20ου αιώνα.

Εικ.3β: Διάγραμμα εσωτερικής οργάνωσης αστικών μεγάρων κατοικιών στο Παρίσι.

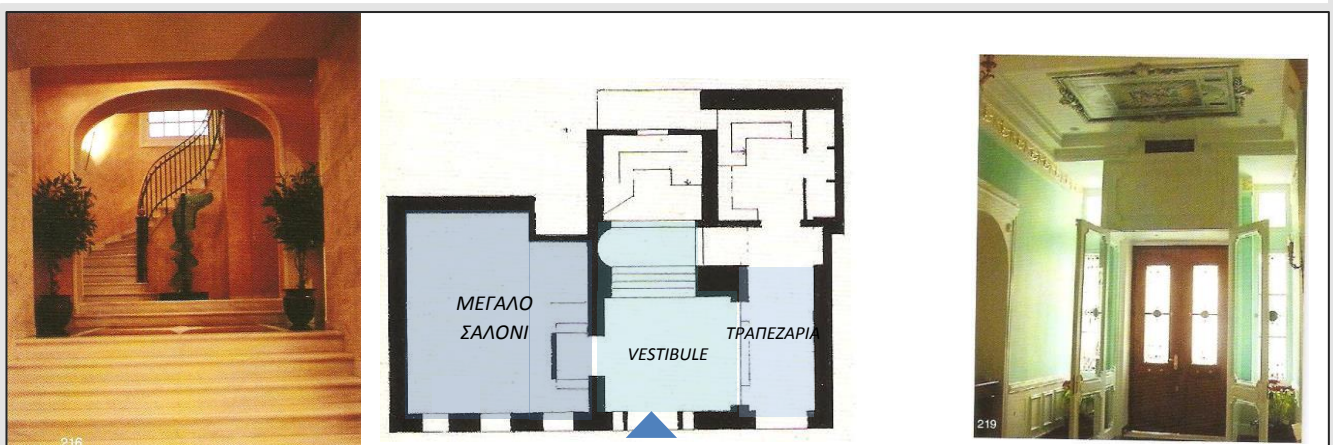
¹⁷ Αμαλία Κωτσάκη «Αλέξανδρος Νικολούδης, 1873- 1944 αρχιτεκτονικά οράματα, πολιτικές χειρονομίες», εκδόσεις Ποταμός, 2007, Μέρος 3^ο Κεφάλαιο Β, σελ. 164

Ένα από τα πρώτα παραδείγματα αυτής της εφαρμογής των γαλλικών προτύπων αποτελεί το Μέγαρο Λιβιεράτου κτισμένο στο διάστημα 1906-1909 κατά την τριμερή κατανομή. Το vestibule εντάσσεται στους χώρους υποδοχής αυξάνοντας τη δυναμικότητα στις κοινωνικές συναθροίσεις και ο ρόλος του ως κοινωνική προβολή της οικογένειας ενισχύεται με την έκθεση οικογενειακών κημιλίων όπως περιγράφεται από τη M.Elleb στα παρισινά σπίτια εκείνης της εποχής.¹⁸ Εκεί βρίσκεται και το μνημειώδες κλιμακοστάσιο που οδηγεί στο οικογενειακό σαλόνι – μπυλιάρδο και έτσι ενισχύεται η σημασία της ιδιωτικής ζωής.

Π.23.Κατόψεις ισογείου- ορόφου του μεγάρου Λιβιεράτου(αριστερά) /Κάτοψη ισογείου από hotel particulier στην οδό Championnet, στο Παρίσι.Σχέδιο του J.Valentin (1892).

Χαρακτηριστικά παραδείγματα με κύρια αρχή οργάνωσης το ευμεγέθες vestibule και το ενσωματωμένο σε αυτό κλιμακοστάσιο αποτελούν οι οικίες Καραπάνου και Κωνσταντίνη.Στην οικία Κωνσταντίνη το vestibule είναι διπλού ύψους μέσω του οποίου γίνεται συμμετρικά η πρόσβαση στους χώρους υποδοχής, ενώ το vestibule της οικίας Καραπάνου έχει τη μορφή μακρόστενης gallerie η οποία καταλήγει σε έναν από τους χώρους υποδοχής.¹⁹

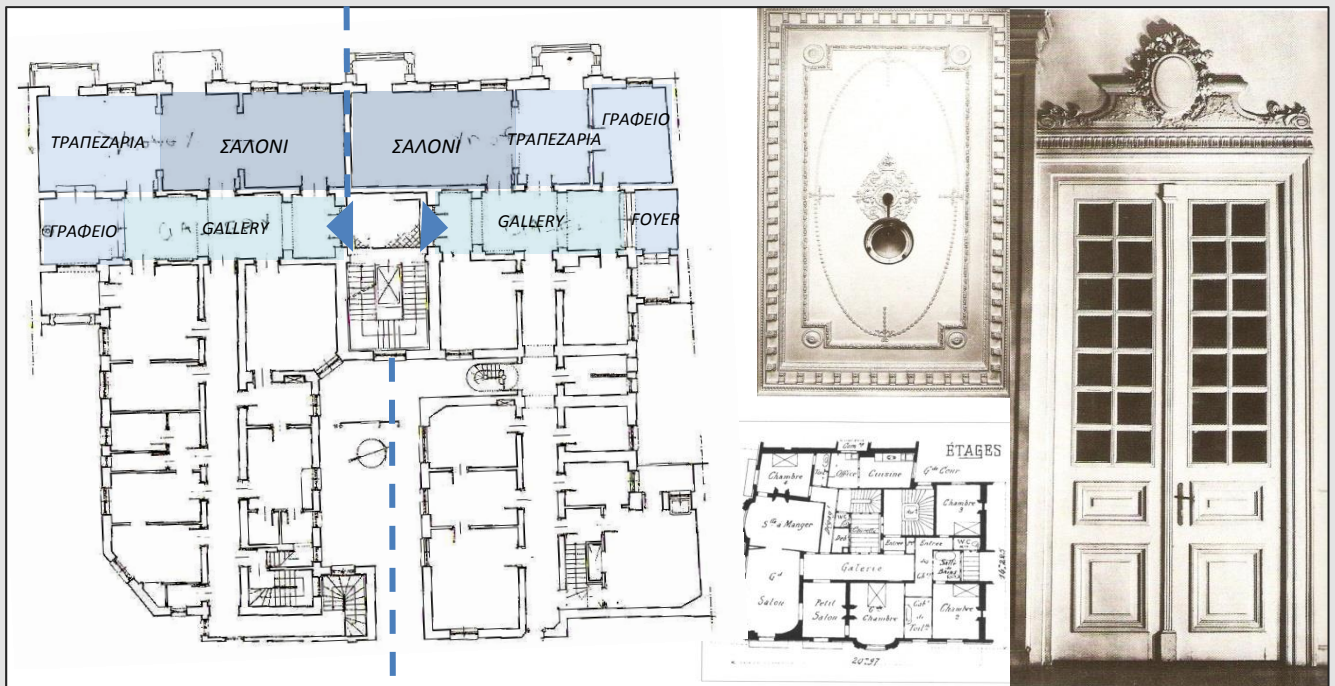

Π.24.Άποψη του κλιμακοστασίου από το vestibule και κάτοψη ισογείου της οικίας Κωνσταντίνη(αριστερά) και άποψη του χώρου εισόδου της οικίας Καραπάνου(δεξιά)

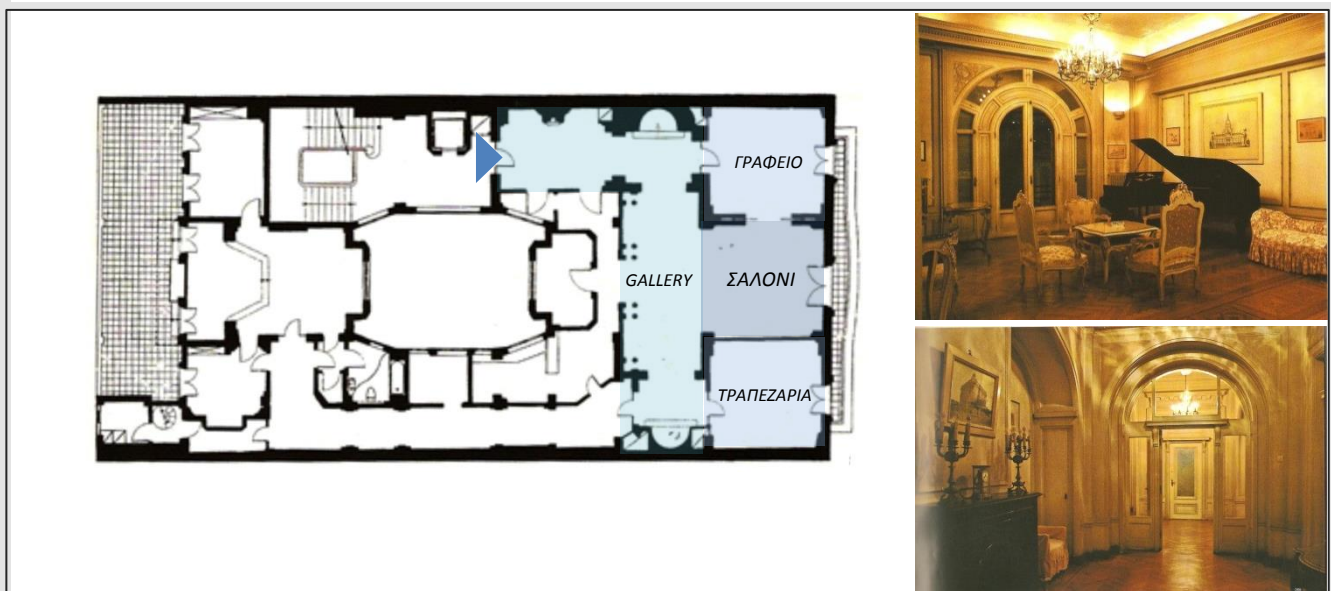
¹⁸ Αμαλία Κωτσάκη «Αλέξανδρος Νικολούδης, 1873- 1944 αρχιτεκτονικά οράματα, πολιτικές χειρονομίες», εκδόσεις Ποταμός, 2007,Μέρος 3^ο Κεφαλαίο Β, σελ. 168

¹⁹ Αμαλία Κωτσάκη «Αλέξανδρος Νικολούδης, 1873- 1944 αρχιτεκτονικά οράματα, πολιτικές χειρονομίες», εκδόσεις Ποταμός, 2007,Μέρος 3^ο Κεφαλαίο Β, σελ. 176

Το μέγαρο Σαμαρά όπως και το διαμέρισμα του Α.Νικολούδη είναι παραδείγματα κατοικίας των εύπορων στρωμάτων που ακολουθούν τη διάταξη του *maison de rapport* των γαλλικών προτύπων. Εδώ ο κύριος χώρος εισόδου και υποδοχής είναι μία μακρόστενη αίθουσα που υιοθετεί τη μορφή της από την γαλλική *gallerie* και όπου εκτίθενται οικογενειακά κειμήλια και έργα τέχνης.

Π.25.Κάτοψη ορόφου και απόψεις του διάκοσμου στις πόρτες και στην οροφή των χώρων υποδοχής ενός από τα διαμερίσματα του μεγάρου Σαμαρά(Γ'Σεπτεμβρίου και Π.Ζίζηλα,1924) / Κάτοψη ισόγειου (κάτω κεντρικά) από *maison de rapport* στην οδό Varenne, στο Παρίσι.Σχέδιο του R.Sergent(1903).

Π.26.Κάτοψη του διαμερίσματος του αρχιτέκτονα Α.Νικολούδη και απόψεις των χώρων υποδοχής και του χώρου εισόδου-gallery

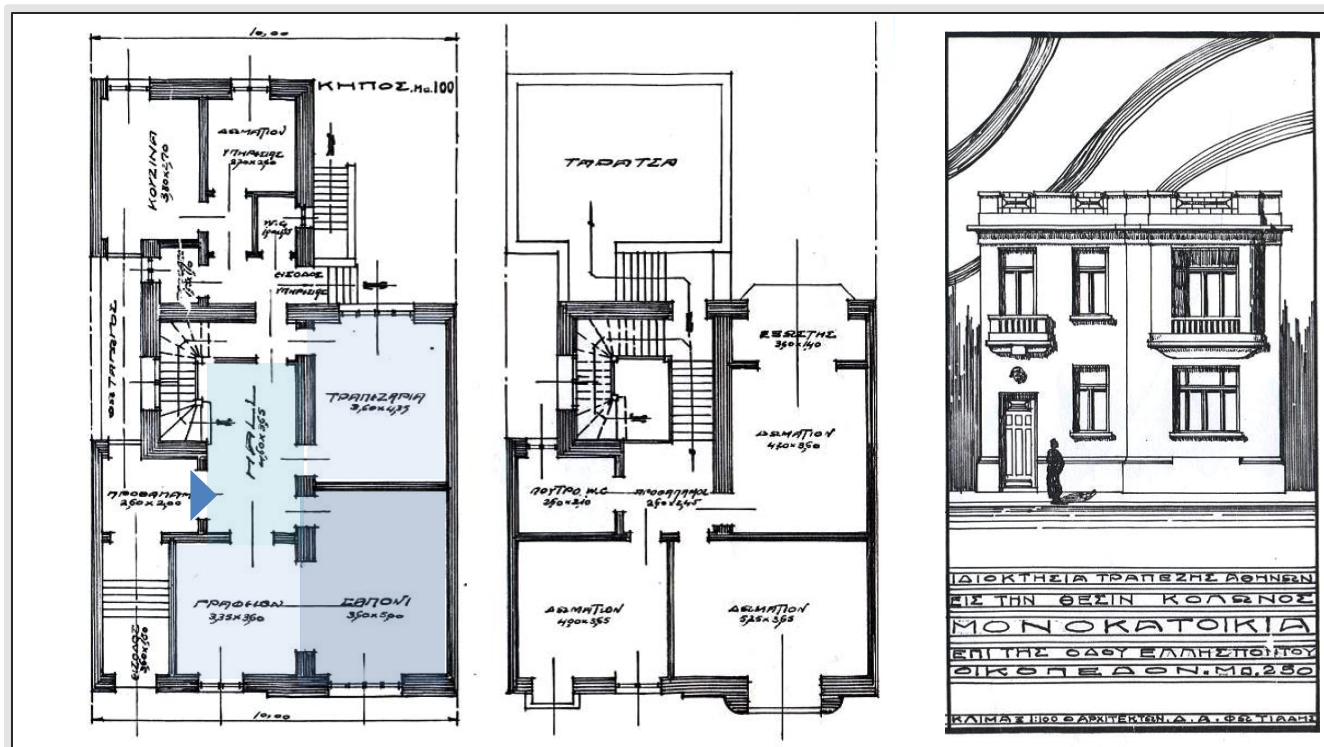
Β. Η υποδοχή στην αστική μεσοπολεμική κατοικία της δεκαετίας του 20'

Στην έναρξη της περιόδου του μεσοπολέμου λόγω των αναγκών της εποχής η παραγωγή κατοικίας έχει εξαιρετική άνοδο και ο σχεδιασμός της επηρεάζεται από τα ευρωπαϊκά πρότυπα όμως η αναζήτηση της ελληνικότητας δεν πάυει να αποτελεί μείζον θέμα των αρχιτεκτόνων. Τα μονώροφα κτίρια των δυτικών και νότιων συνοικιών αποτελούν τη λαϊκή κατοικία ενώ η στέγαση των μεσαίων και ανώτερων οικονομικά στρωμάτων είναι έργο αρχιτεκτόνων με ευρωπαϊκή μόρφωση.

Β1. Μονοκατοικία

Η αστική μεσοπολεμική μονοκατοικία που κτίζεται στις αθηναϊκές κεντρικές και ημικεντρικές περιοχές παρουσιάζεται με διακριτό ανανεωμένο ύφος όμως η παραγωγή της περιορίζεται λόγω της ανάγκης εξοικονόμησης χώρου. Η μονοκατοικία των προαστίων απευθύνεται κυρίως στους πιο εύπορους και σχεδιάζεται επι το πλείστον κατά τη διάταξη του *hotel particulier*. Την οικονομικότερη εκδοχή τους αποτελούν οι μονοκατοικίες των λαϊκών και μεσαίων στρωμάτων όπου παύει να ισχύει η τριμερής κατανομή αλλά η διμερής. Όπως γράφει η Ε.Φέσσα Εμμανουήλ: «Τα γαλλικά πρότυπα της μοντέρνας λειτουργικής κατοικίας αξιοποιούνται δημιουργικά για τον εκσυγχρονισμό τς στέγης των μεσοαστικών στρωμάτων».

Στην μονοκατοικία που σχεδίασε ο Δ.Φωτιάδης για τον συνοικισμό στην οδό Ελλησπόντου στον Κολωνό (1924) «τα γαλλικά πρότυπα της μοντέρνας λειτουργικής κατοικίας αξιοποιούνται δημιουργικά για τον εκσυγχρονισμό της στέγης των μεσοαστικών στρωμάτων» όπως αναφέρει η Ε.Φέσσα.²⁰ Διαφαίνεται επομένως η τριμερής διάταξη με τους χώρους υποδοχής να τοποθετούνται γύρω από το κεντρικό χωλ εισόδου.

Π.27. Κατόψεις ισογείου- ορόφου και όψη της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Δ.Φωτιάδης για τον συνοικισμό στην οδό Ελλησπόντου στον Κολωνό (1924)

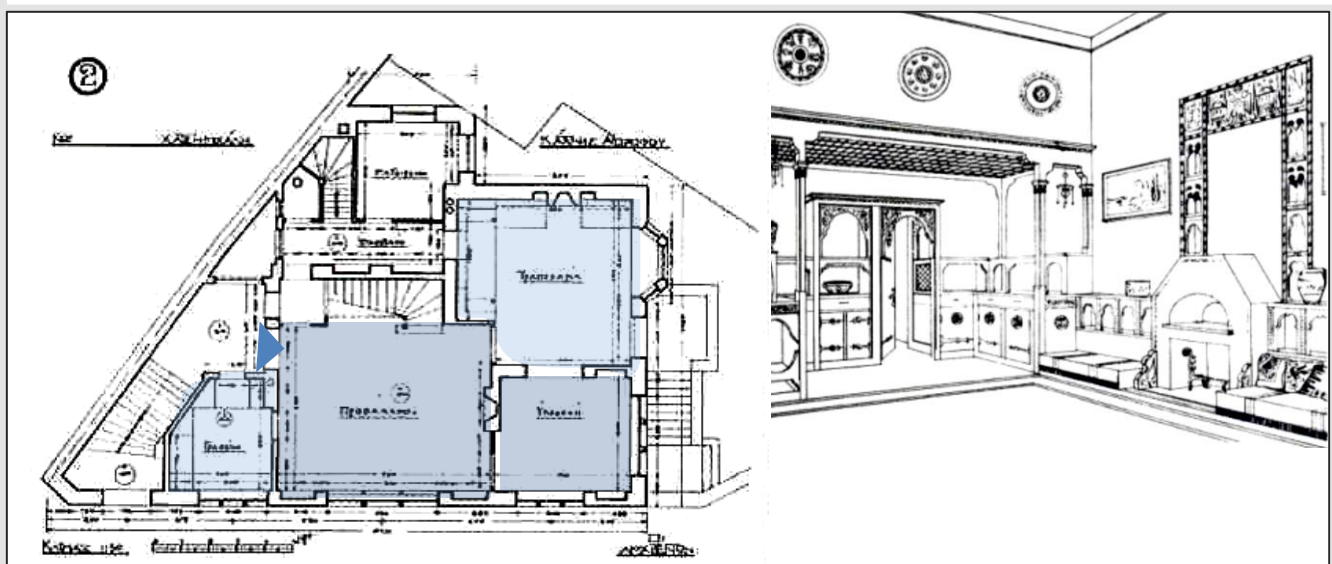
²⁰ Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία», Κεφάλαιο 3Α, σελ.187

Στη μονοκατοικία στις οδούς Κεραμικού και Δαμέου(1930) των λαϊκών στρωμάτων η οργάνωση γίνεται γύρω απο ένα μεγάλο κεντρικό χωλ και διαφαίνεται η αδυναμία ενταξης των νεωτερικών στοιχείων στη διάταξη των χώρων υποδοχής. Παρατηρείται όμως η προσπάθεια ρύθμισης της ιδιωτικότητας με τον προθάλαμο εισόδου.

Π.28.Κάτοψη και εξωτερική άποψη της κατοικίας στη συμβολή των οδών Κεραμικού και Δαμέου

Η μονοκατοικία της Α.Χατζημιχάλη που σχεδίασε ο αρχιτέκτονας Α.Ζάχος (1924-29) αποτελεί ένα από τα δείγματα κτιρίων του αρχιτεκτονικού ρεύματος «Επιστροφή στις ρίζες». Εδώ ο «προθάλαμος», έχει χρήση: είναι το καθιστικό. Η χρήση του «προθαλάμου» ως χώρου υποδοχής καταδεικνύεται από την τοποθέτηση του στην όψη ώστε να έχει άμεσο επαρκή φωτισμό και αποτελεί μια σύγχρονη ερμηνεία του δοξάτου των αρχοντόσπιτων της βορειοελλαδίτικης και ηπειρώτικης παράδοσης.²¹

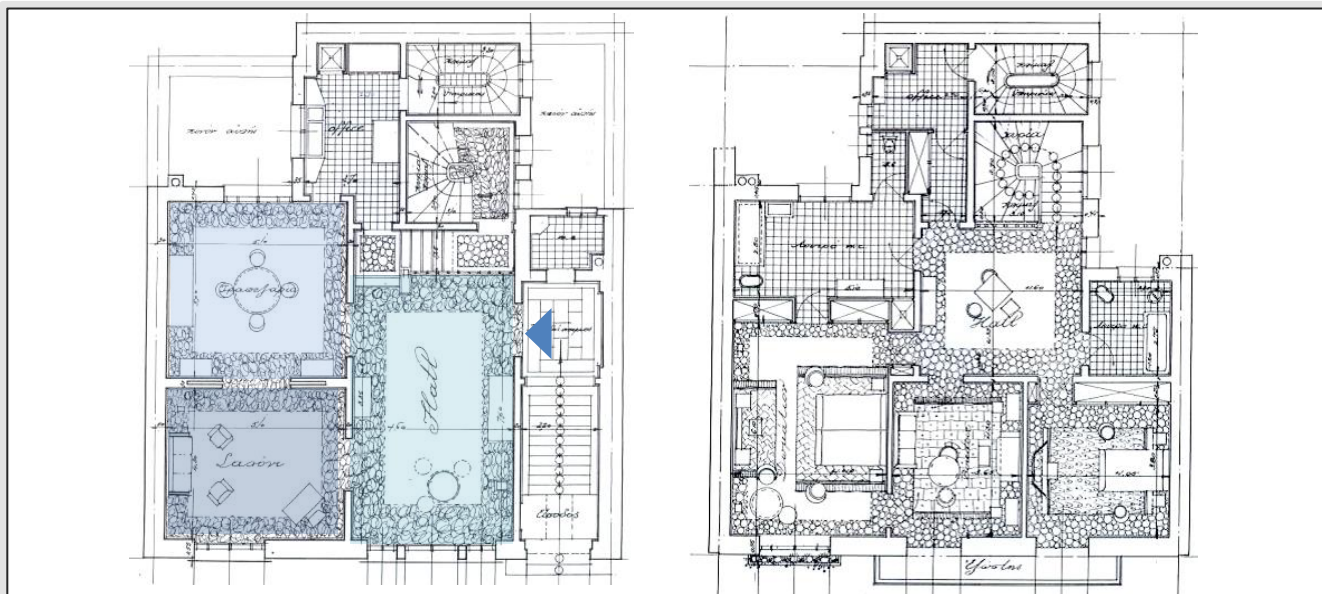

Π.29.Κάτοψη και σκίτσο του χώρου εισόδου-καθιστικού της κατοικίας της Α.Χατζημιχάλη(1924-29)

Η τοποθέτηση της εισόδου στη μία άκρη της κύριας όψης των μονοκατοικιών, αποτελεί μια σημαντική εξέλιξη στη λειτουργική οργάνωση των χώρων, καθώς εξασφαλίζει τη δυνατότητα δημιουργίας μιας αναπόσπαστης ενότητας των χώρων υποδοχής. η τραπεζαρία συνδέεται με συρόμενη πόρτα με το σαλόνι, που θα αποτελέσει ίσως το πρώτο παράδειγμα της γνωστής, διαδεδομένης και εφαρμοσμένης μέχρι και τη δεκαετία του 1970, «σαλοτραπεζαρίας».

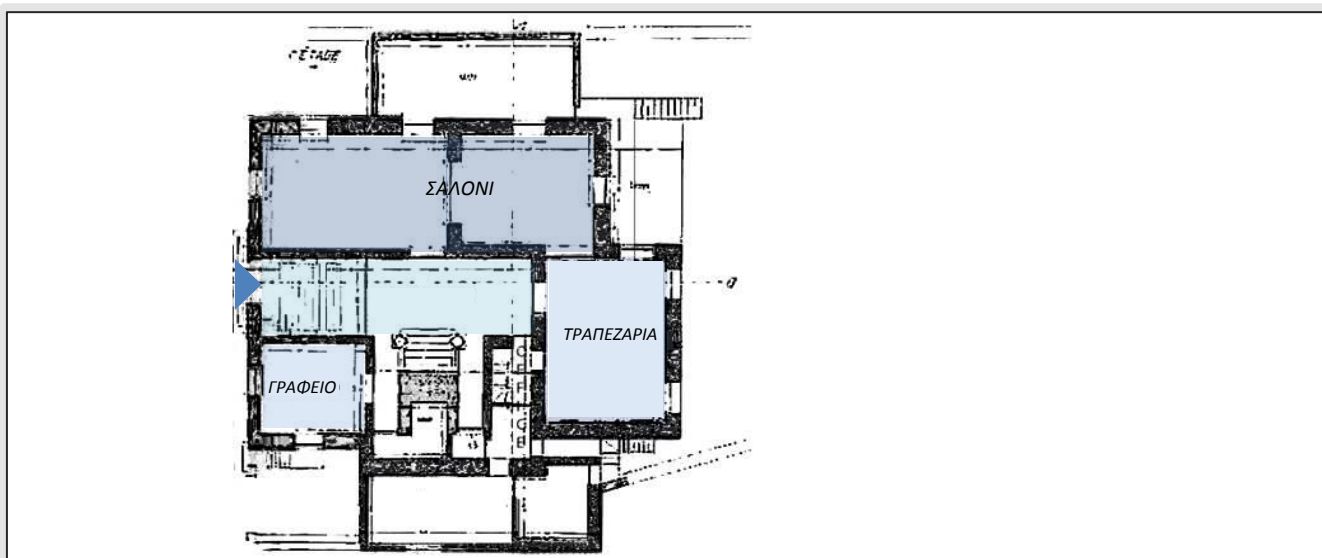
²¹ Ελένη Φέσσα-Εμμανουήλ, «12 Έλληνες αρχιτέκτονες του μεσοπολέμου», Αριστοτέλης Ζάχος, σελ. 24

Στην οικία Σεβαστοπούλου που σχεδίασε ο Δ.Φωτιάδης(1928) φαίνεται μία σαφής ανανέωση του τύπου της αστικής μονοκατοικίας. Στην οργάνωση της κάτοψης κυριαρχεί το ευρύχωρο φωτεινό χώλ εισόδου ,που αποκτά χρήση, στο οποίο συνδέονται οι χώροι υποδοχής Όπως αναφέρει η Ε. Φεσσά καταργείται η διάταξη κατα hôtel particulier και η αξονική συμμετρική οργάνωση της κάτοψης.

Π.30.Κατόψεις ισογείου και ορόφου της οικίας Σεβαστοπούλου(1928)

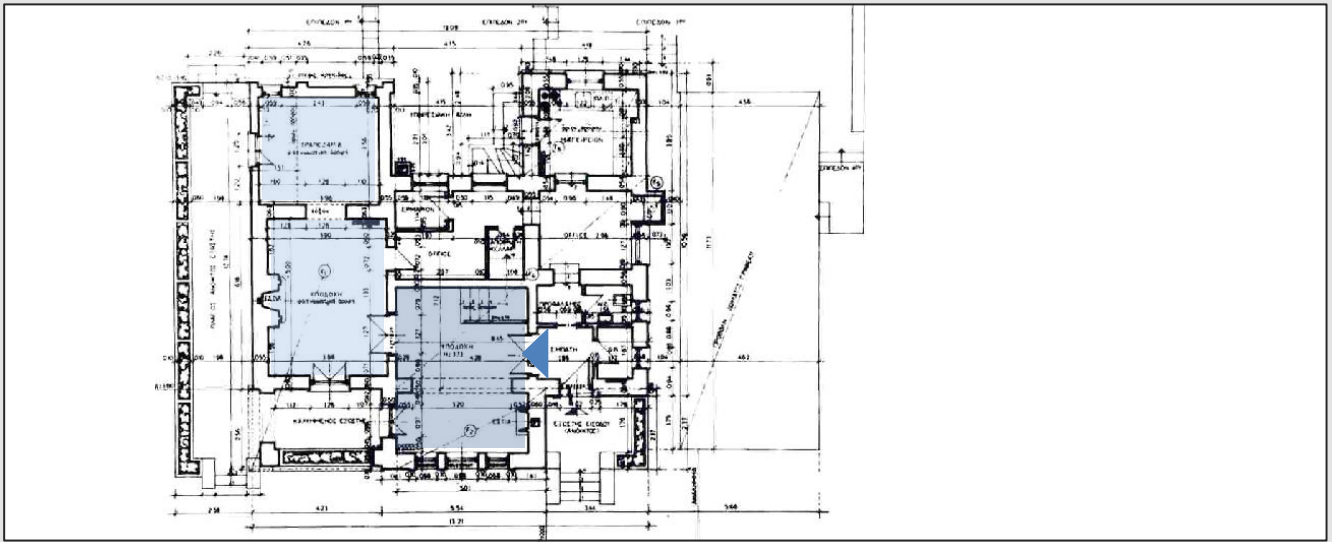
Η αστική μονοκατοικία Φοίβου Δώμα που σχεδίασε ο Α.Μεταξάς(1920) συγκαταλέγεται στη κατηγορία των μεγάρων όπου εφαρμόζεται η τριμερής κατανομή των γαλλικών προτύπων, όμως ο αρχιτέκτονας απομακρύνεται από την οργάνωση του μεγάρου με το επίσημο vestibule- αίθουσα και τους μεγάλους χώρους υποδοχής, οι οποίοι είναι απολύτως ανοιχτοί στη δημόσια κοινωνική ζωή των ενοίκων. Το χωλ αποτελεί απλώς το σημείο σύνδεσης των χώρων υποδοχής οι οποίοι τοποθετημένοι συνεχόμενα, αποτελούν μια ενότητα, στην οποία ουσιαστικά δεν συμπεριλαμβάνεται.²²

Π.31.Κάτοψη ισογείου της μονοκατοικίας Φοίβου Δώμα(1920)

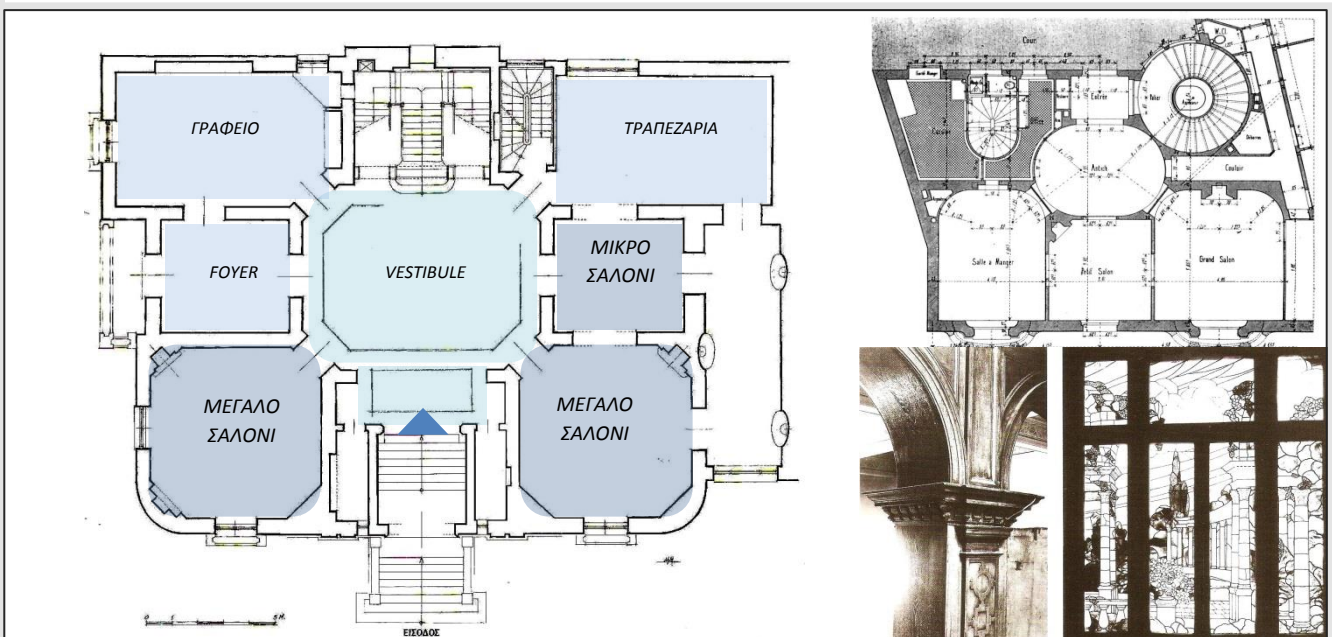
²² Ρούση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,Κεφάλαιο 3Α,σελ.163

Η έπαυλη Βαμβέσου που σχεδίασε ο Κ.Κιτσίκης (1927) αποτελεί προαστιακή μονοκατοικία των εύπορων οικονομικά στρωμάτων στην οποία κυριαρχούν τα αγγλικά πρότυπα όσον αφορά την αίθουσα εισόδου που έχει τη χρήση καθιστικού. Η ύπαρξη στεγασμένου προστώου ή στοάς οδηγεί στην κατάργηση του προχώλ εισόδου.

Π.32.Κάτοψη ισογείου της έπαυλης Βαμβέσου(1927)

Στο αστικό μέγαρο Μηταράκη (Κ.Κιτσίκης,1928) εφαρμόζεται η τριμερής οργάνωση με αυστηρά αξονική διάταξη κατα τα γαλλικά πρότυπα. Η διάταξη των χώρων υποδοχής στο ισόγειο γίνεται σε πλάγιους άξονες γύρω από το κεντρικό vestibule όπου τοποθετείται και το εντυπωσιακό κλιμακοστάσιο.²³ Παρομοια διαμόρφωση προθαλάμου παρατηρούμε και στην οικία της οδου Κεφαλληνίας 14(Π.37). Με αυτό το μέγεθος, το vestibule παύει να υφίσταται ως ο κεντρικός επίσημος χώρος εκδηλώσεων, αλλά είναι ο προθάλαμος μιας οργανικής σύνδεσης των χώρων μεταξύ τους, και ένας ακόμη χώρος υποδοχής. σχεδιασμένες κατά το *hôtel particulier*.

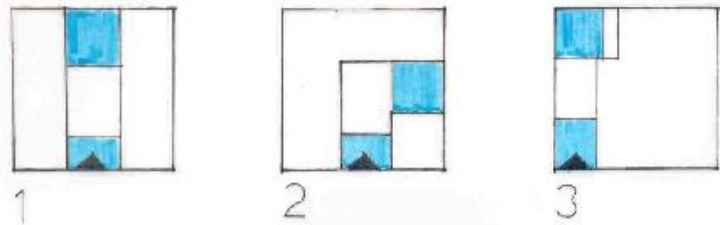
Π.33.Κάτοψη ισογείου και λεπτομέρειες του διάκοσμου των χώρων υποδοχής του μεγάρου Μηταράκη (1927) / Κάτοψη ισογείου (πάνω δεξιά) από hotel particulier στην οδό Raspail, στο Παρίσι..Σχέδιο του A.Bocage (1907).

²³ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κεφάλαιο Χ, σελ. 200

Γενικά κυρίαρχη συνθετική αρχή είναι η διάταξη των χώρων υποδοχής γύρω ή εκατέρωθεν του κεντρικού χωλ εισόδου ενώ εμφανίζεται ως νέο στοιχείο σύνθεσης η διαβάθμιση της ιδιωτικότητας των εκάστοτε χώρων υποδοχής. Στις μονοκατοικίες των ανώτερων εισοδηματικά στρωμάτων παρατηρούμε πως η διάταξη των λειτουργιών γίνεται ανα όροφο κατα hotel particulier, καταργείται η αξονική διάταξη εισόδου – χωλ ή vestibule του οποίου παύει η κυριαρχία ως χώρου υποδοχής ανεξάρτητα από τη θέση του, το μέγεθος ή το σχήμα του.

Διάγραμμα με βάση τη σχέση εισόδου – σκάλας – χωλ των αστικών μονοκατοικιών

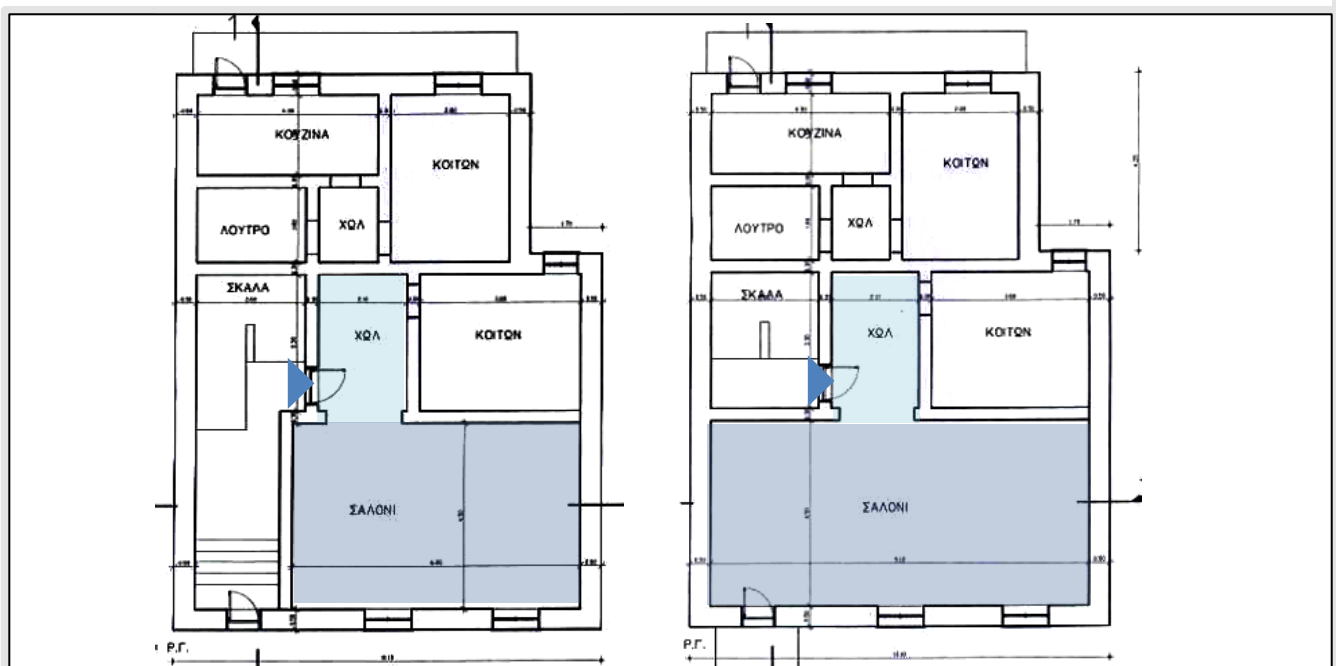
1. Οικία Μηταράκη
2. Φοίβου Δώμα
3. Οικία Σεβαστοπούλου

B2. Δίπλοκατοικία και πολυκατοικία

Η ανάγκη για εκμετάλλευση του αστικού εδάφους οδηγεί στην καθ' ύψος επέκταση. Η αστική κατοικία μεταφέρεται στα κτίρια περισσότερων κατοικιών και αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των διπλοκατοικιών και ακόμα περισσότερο των πολυκατοικιών. Από τα πρώτα χρόνια του 1920 διευρύνεται η χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος ενώ η άνεση του εσωτερικού των σπιτιών αποτελεί τώρα μια βασική, ευκολότερα πραγματοποιήσιμη επιδίωξη με την επέκταση του σχεδίου πόλεως στις αρχές του 20^{ου} αιώνα δίδοντας δυνατότητα ευελιξίας στη διαρρύθμιση των χώρων υποδοχής.²⁴

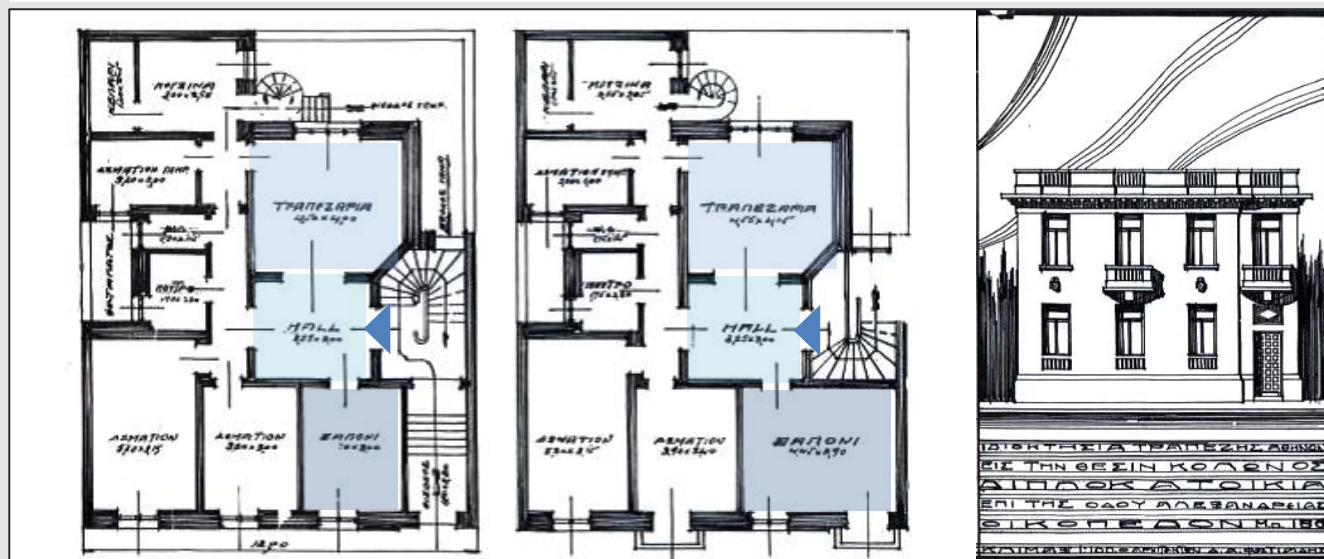
Στη διπλοκατοικία της οδού Δράκου 17 (1920) των μεσαίων στρωμάτων επικρατεί μία σύγχρονη αντίληψη για τους χώρους υποδοχής, καθώς ο χώρος προς την πλευρά του δρόμου διαχωρίζεται με διακοσμητικού τύπου διαχωριστικό, ενώ με το χωλ αποτελούν ουσιαστικά ενιαίο χώρο. Ακόμη, παύει να υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ τραπεζαρίας και σαλονιού.

Π.34. Κατόψεις ισογείου και ορόφου της διπλοκατοικίας της οδού Δράκου 17 (1928)

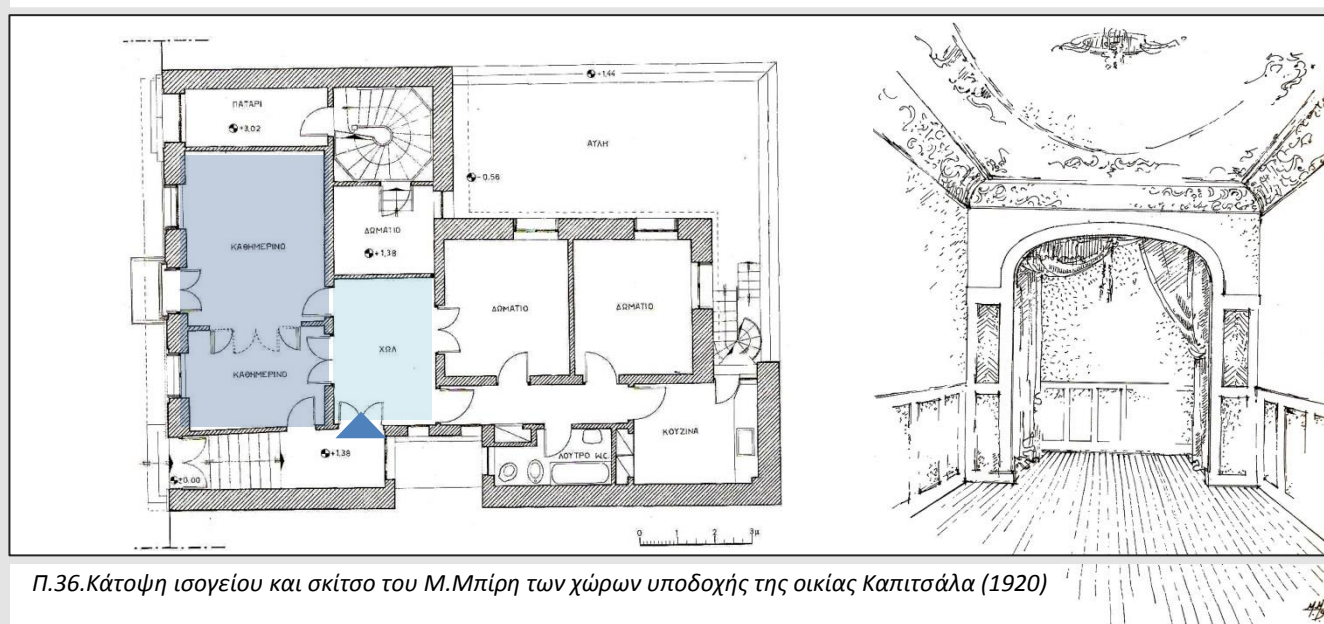
²⁴ Μαρμαράς Εμμανουήλ, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας», Μέρος 3^ο Κεφάλαιο 8, σελ. 218

Όπως η μονοκατοικία που σχεδίασε ο Δ.Φωτιάδης για την οδό Ελλησπόντου και η παρακάτω διπλοκατοικία(1924) αποτελεί τυπικό δείγμα της ενσωμάτωσης όλων των χρήσεων σε ένα επίπεδο, οι χώροι των οποίων διατάσσονται γύρω από το κεντρικό χωλ. Πλησιάζει ακόμα πιο κοντά όμως στα γαλλικά πρότυπα εφόσον δεν τοποθετούνται απαραίτητα όλοι οι χώροι υποδοχής στην προσοψη αλλά και τα υπνοδωμάτια.

Π.35.Κατόψεις ισογείου- ορόφου και όψη της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Δ.Φωτιάδης για τον συνοικισμό στην οδό Ελλησπόντου στον Κολωνό(1924)

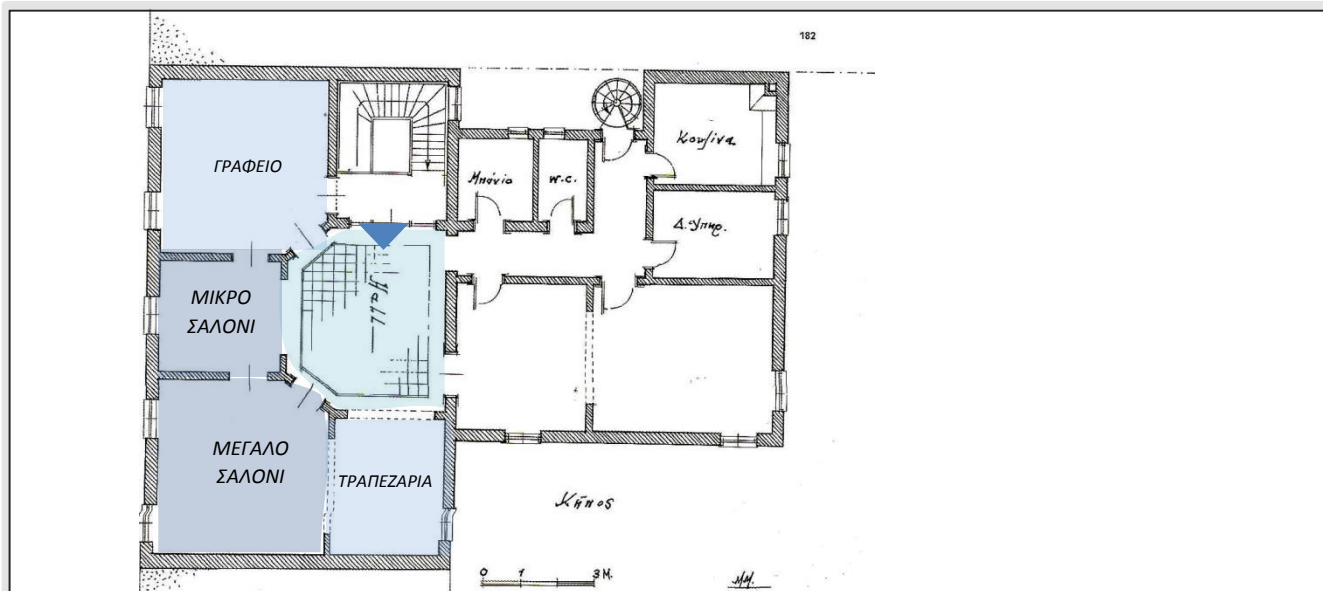
Στη διπλοκατοικία Καπιτσάλα(1920) της οδού Παντελεήμονος των μεσαίων εισοδηματικά στρωμάτων η διαρρύθμιση των χώρων γίνεται σύμφωνα με τα γαλλικά πρότυπα. Στις διαφορές που πρέπει όμως να προσέξουμε συγκαταλέγεται η απαραίτητη πλέον ύπαρξη του κεντρικού χωλ για να ενοποιούνται πλέον με αυτό τα δωμάτια. Στον πάνω όροφο τα δωμάτια της πρόσοψης που αποτελούσαν τους χώρους υποδοχής επικοινωνούσαν μέσα από ελεύθερο τοξωτό άνοιγμα το οποίο με «σκηνικό» τρόπο ενίσχυε το επίσημο ύφος του χώρου υποδοχής.²⁵

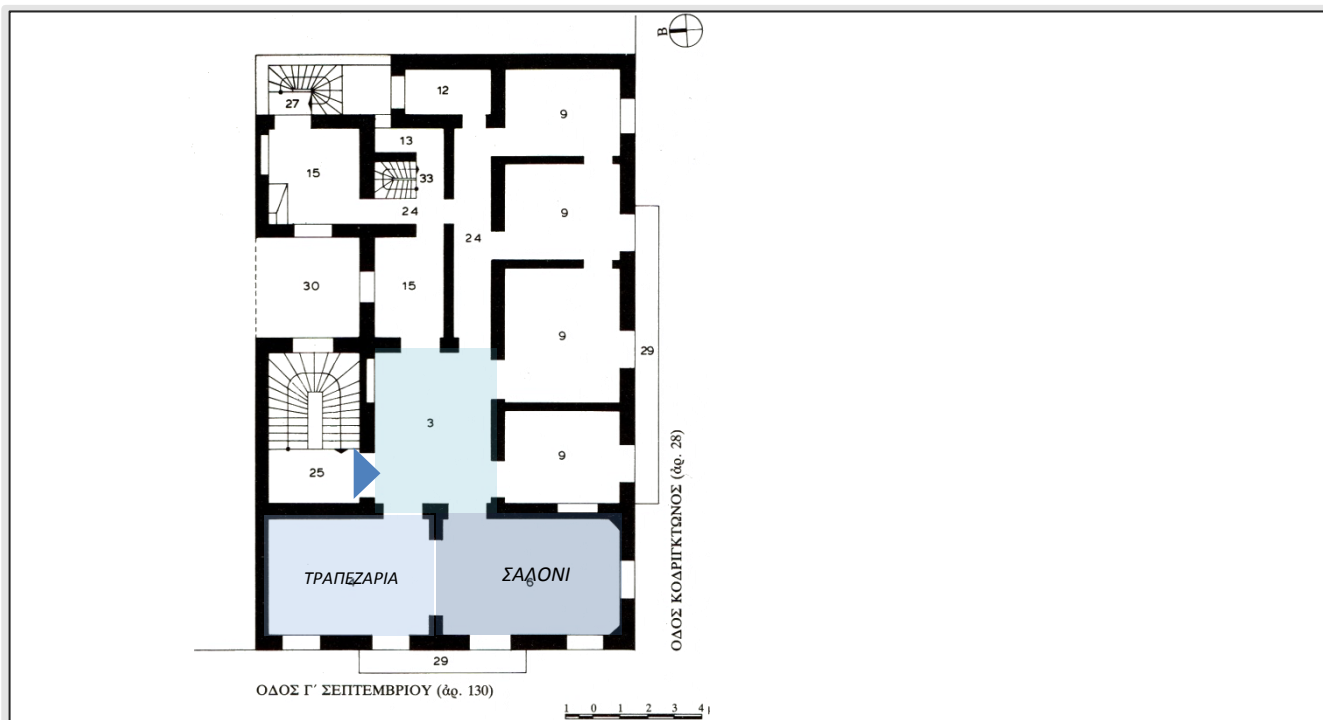
Π.36.Κάτοψη ισογείου και σκίτσο του Μ.Μπίρη των χώρων υποδοχής της οικίας Καπιτσάλα (1920)

²⁵ Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κεφάλαιο Χ, σελ. 180

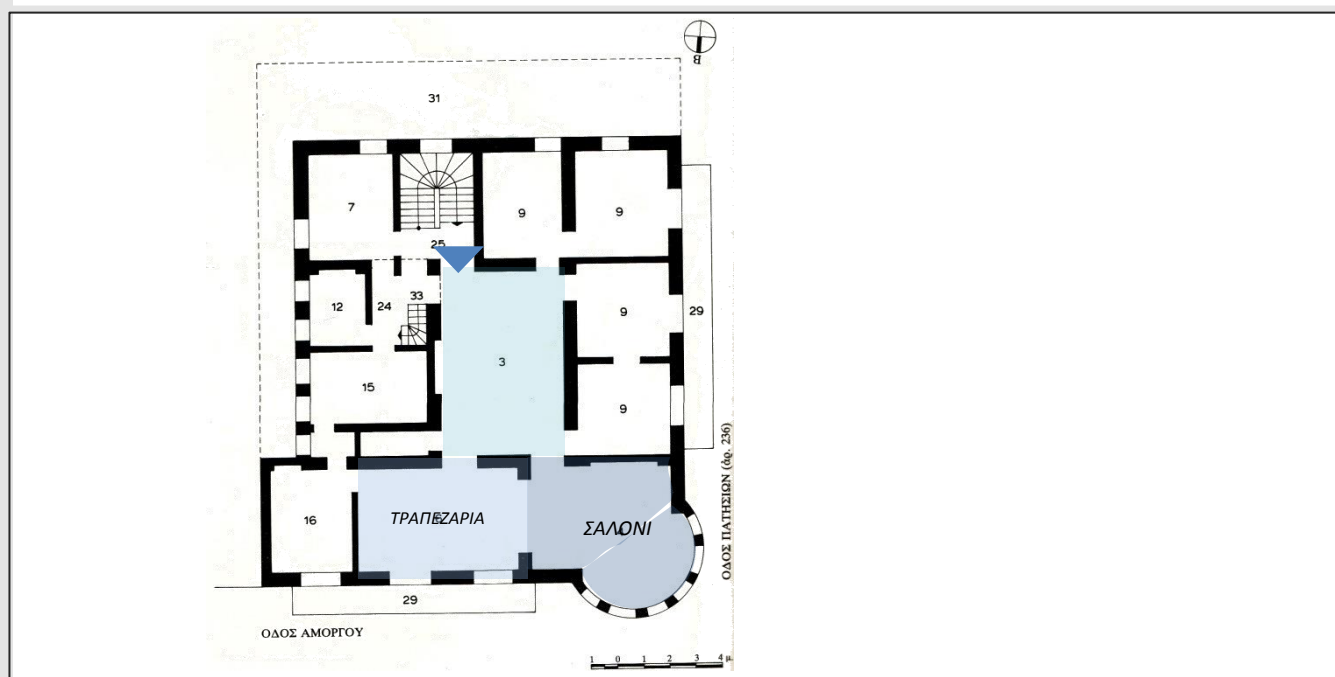
Στο παράδειγμα της κατοικίας στην οδό Κεφαλληνίας 14(1925) παρατηρείται η ουσιαστική μεταβολή στη σύνθεση του εσωτερικού χώρου που αντιπροσωπεύει πλέον το μοντέλο του μεσοαστικού διαμερίσματος της δεκαετίας του 20'. Το χωλ εισόδου ήταν ανοικτό προς τα δωμάτια υποδοχής τα οποία ήταν συνεχόμενα με φαρδιά ανοίγματα μεταξύ τους και ολοκλήρωναν την εικόνα του επίσημου χώρου. Παρόμοια διάταξη συναντάμε και στις παρακάτω μεσοαστικές πολυκατοικίες των μεσαίων στρωμάτων. Τέλος σημαντική για τους χώρους υποδοχής των διαμερισμάτων ήταν και η επεξεργασία των επιφανειών των τοίχων και των οροφών που δημιουργούσαν μια πιο ευχάριστη ατμόσφαιρα.

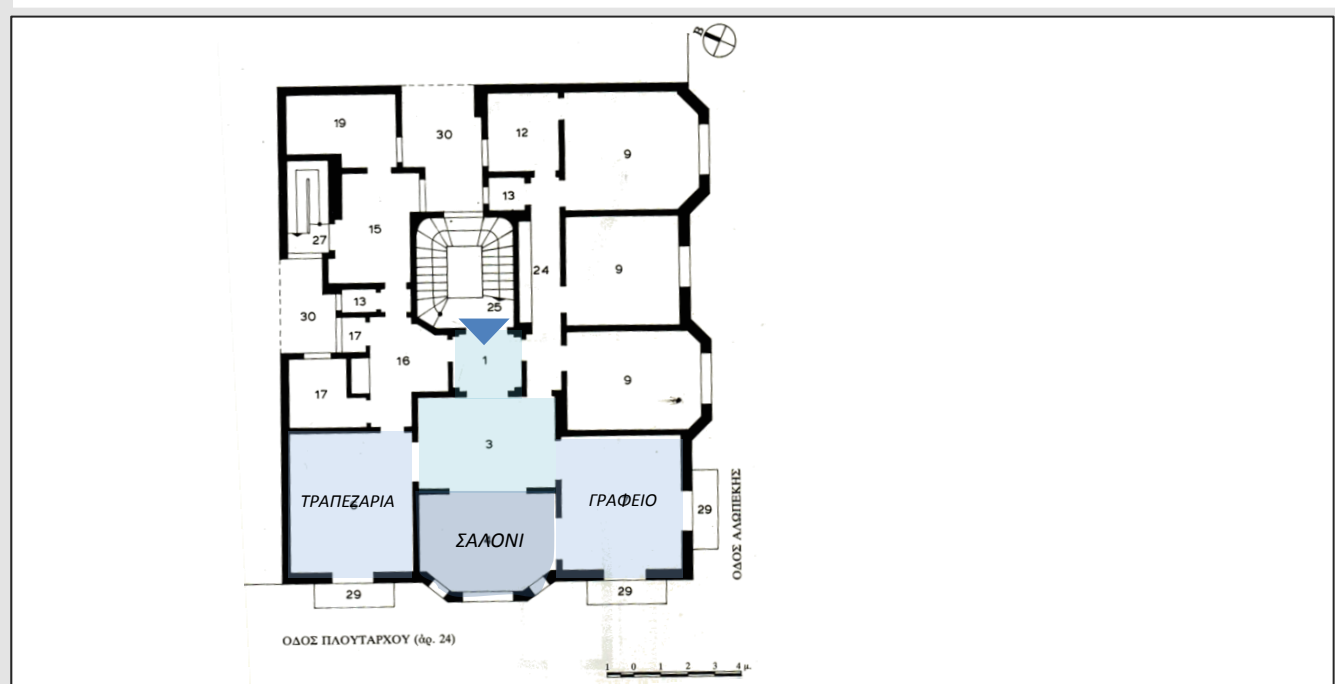
Π.37.Κάτοψη ορόφου της πολυκατοικίας της οδού Κεφαλληνίας 14 (1925)

Π.38.Κάτοψη ορόφου της πολυκατοικίας που βρίσκεται στις οδούς Γ' Σεπτεμβρίου και Κοδριγκτόνος (1925)

Π.39.Κάτοψη ορόφου της πολυκατοικίας που βρίσκεται στις οδούς Αμοργού και Πατησίων (1926)

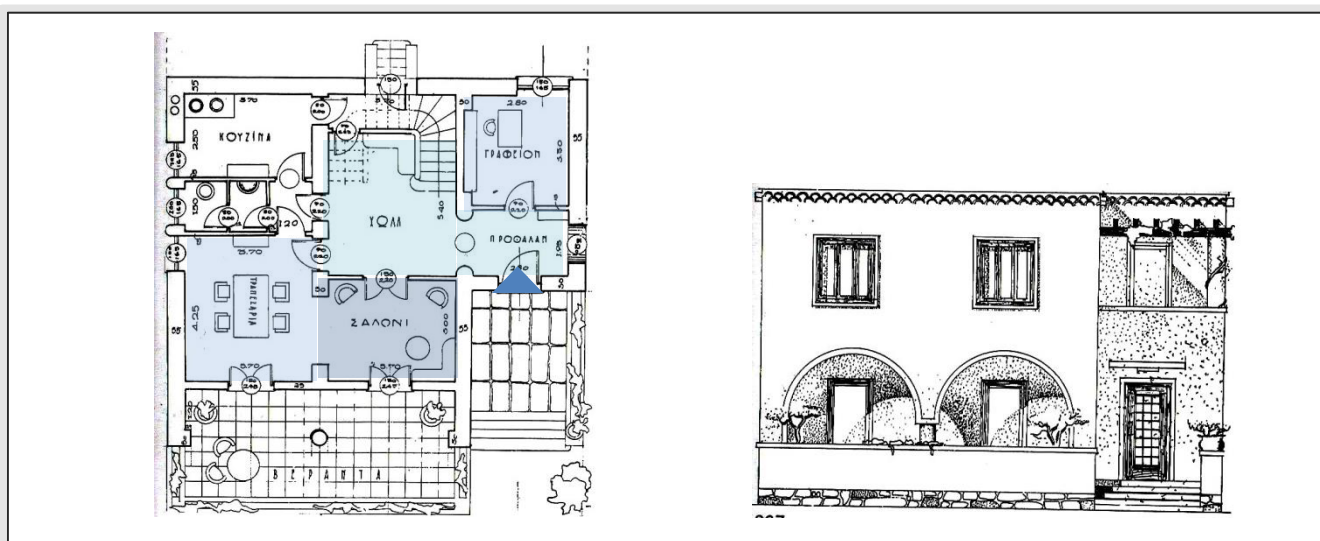
Π.40.Κάτοψη ορόφου της πολυκατοικίας που βρίσκεται στις οδούς Πλουτάρχου και Αλωπέκης (1928)

Γ. Η υποδοχή στην αστική κατοικία του 30' και οι εκφράσεις του ελληνικού μεσοπολεμικού μοντερνισμού

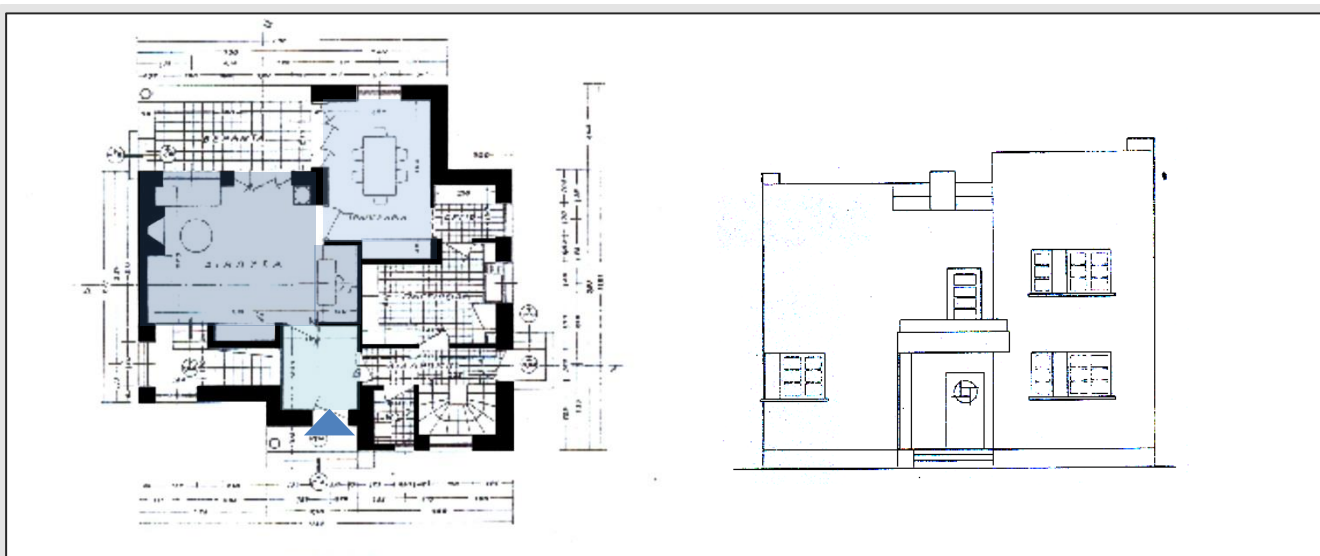
Γ1. Μονοκατοικία

Οι περισσότερες μονοκατοικίες κτίζονται κατα τα πρότυπα της προηγούμενης δεκαετίας ενώ οι μονοκατοικίες που φέρουν στοιχεία του μοντέρνου κινήματος είναι ελάχιστες. Η κατανομή των χώρων γίνεται ανάλογα με την ποιότητα και μπορεί να εξασφαλιστεί ανεξάρτητα από τους ορόφους.

Οι λαϊκές κατοικίες που σχεδιάστηκαν στο πλαίσιο της έκθεσης της Ν.Αλεξάνδρειας καταδεικνύουν την νέα προσέγγιση διαβίωσης με την άνεση και την επικοινωνία των χώρων υποδοχής παρόλη την έλλειψη χώρου.

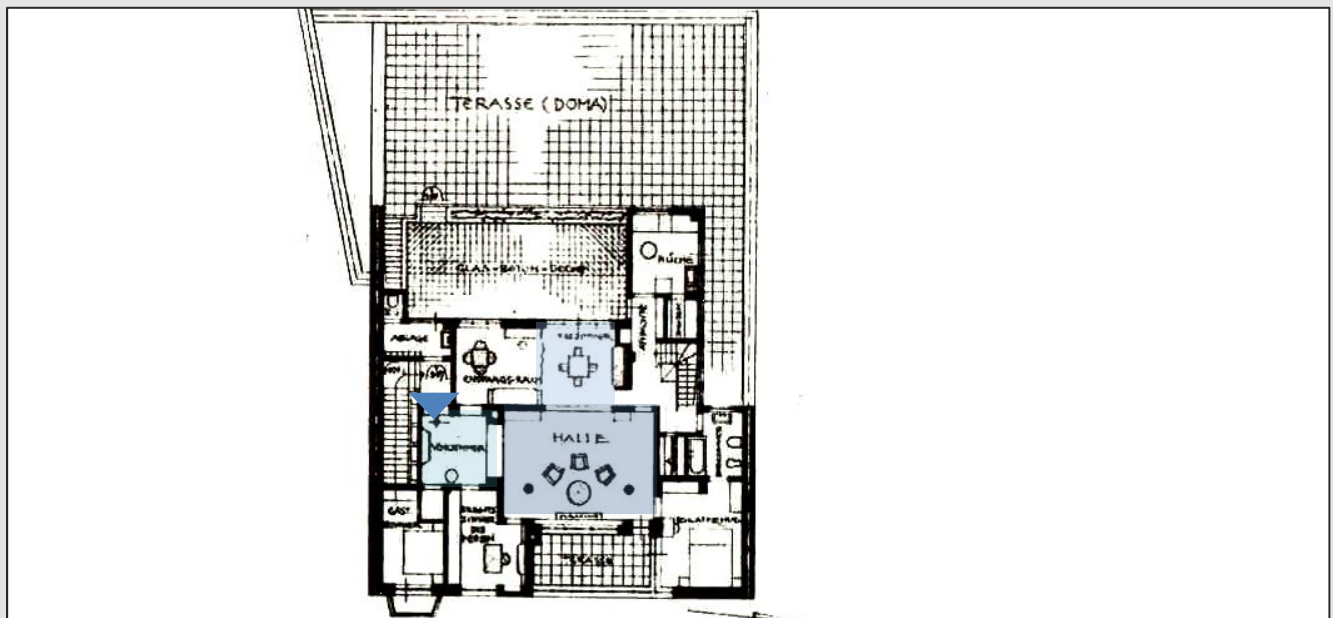

Π.41. Τύπος μονοκατοικίας στο πλαίσιο της έκθεσης Ν.Αλεξάνδρεια (1930). Κάτοψη και όψη

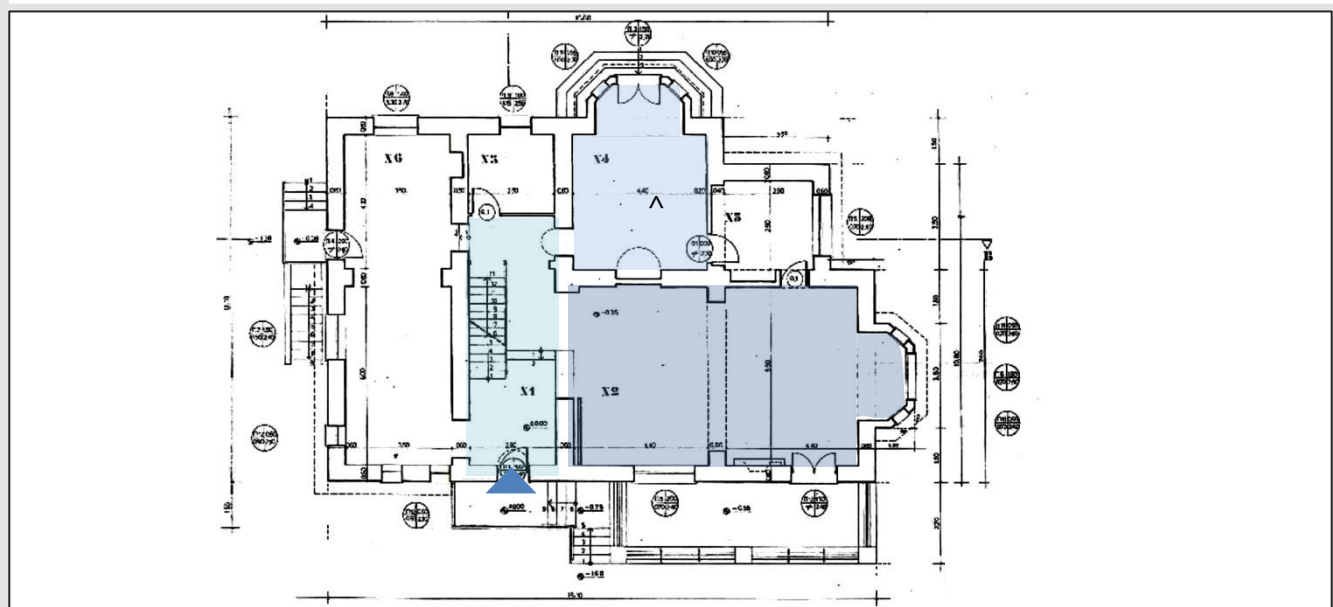
Π.42. Τύπος μονοκατοικίας στο πλαίσιο της έκθεσης Ν.Αλεξάνδρεια, Α.Σιάγας (1930). Κάτοψη και όψη

Οι χώροι υποδοχής στην Οικία Παπαευαγγέλου (Α.Σιάγας, 1931) που απευθύνεται στα μεσαία εισοδηματικά στρώματα διαρθρώνονται χωρίς την απαραίτητη διακριτότητα με τοίχους. Δεν κρίνεται επίσης απαραίτητη η συγκέντρωση των δωματίων σε μία πλευρά, καθώς τοποθετούνται εκατέρωθεν του σαλονιού και στο δώμα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα μια πιο λειτουργική και ρευστή κάτοψη που κινείται στο πλαίσιο του μοντέρνου κινήματος.

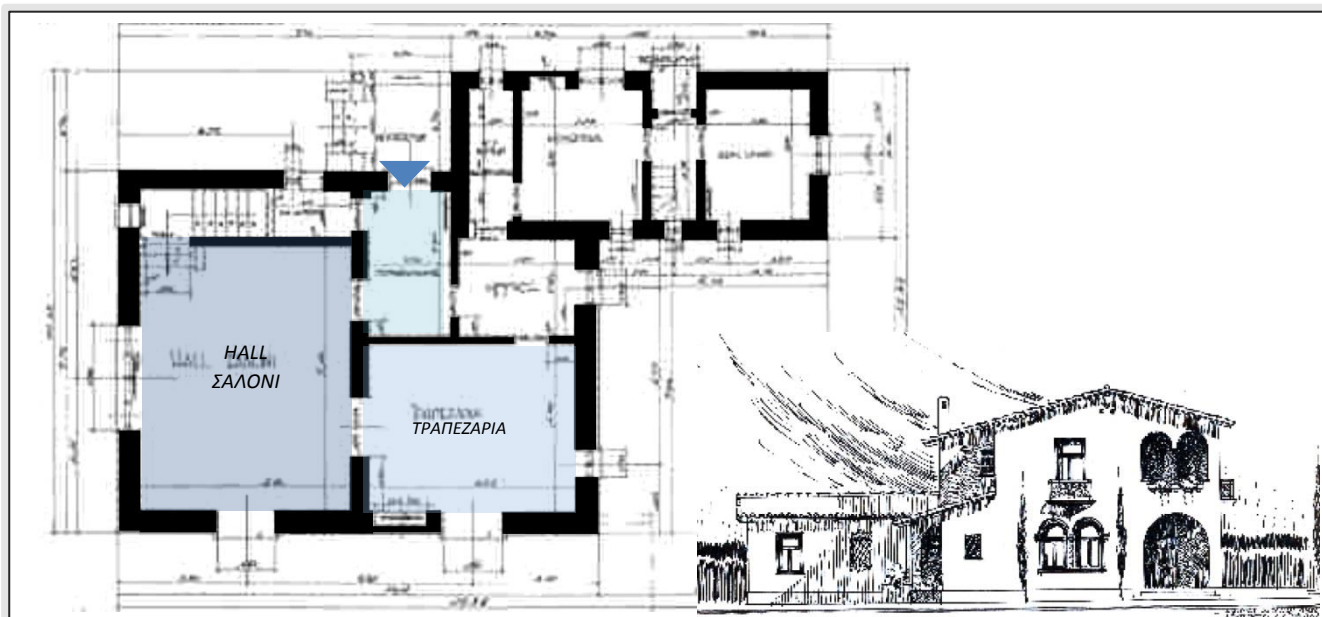
Π.43.Κάτοψη οικίας Παπαευαγγέλου, Α.Σιάγας (1931).

Η Οικία Κοσμά Πολίτη (1930) πρόκειται για μία προαστιακή μονοκατοικία της οποίας ο σχεδιασμός έχει επηρεαστεί από το ρεύμα «επιστροφή στις ρίζες» όπου υπάρχει το πνεύμα της αναζήτησης της ελληνικότητας. Κεντρικός πυρήνας της σύνθεσης είναι η φωτεινή κεντρική αίθουσα που λειτουργεί ως πρώτος χώρος υποδοχής και μας θυμίζει αυτή της οικίας Χατζημιχάλη.

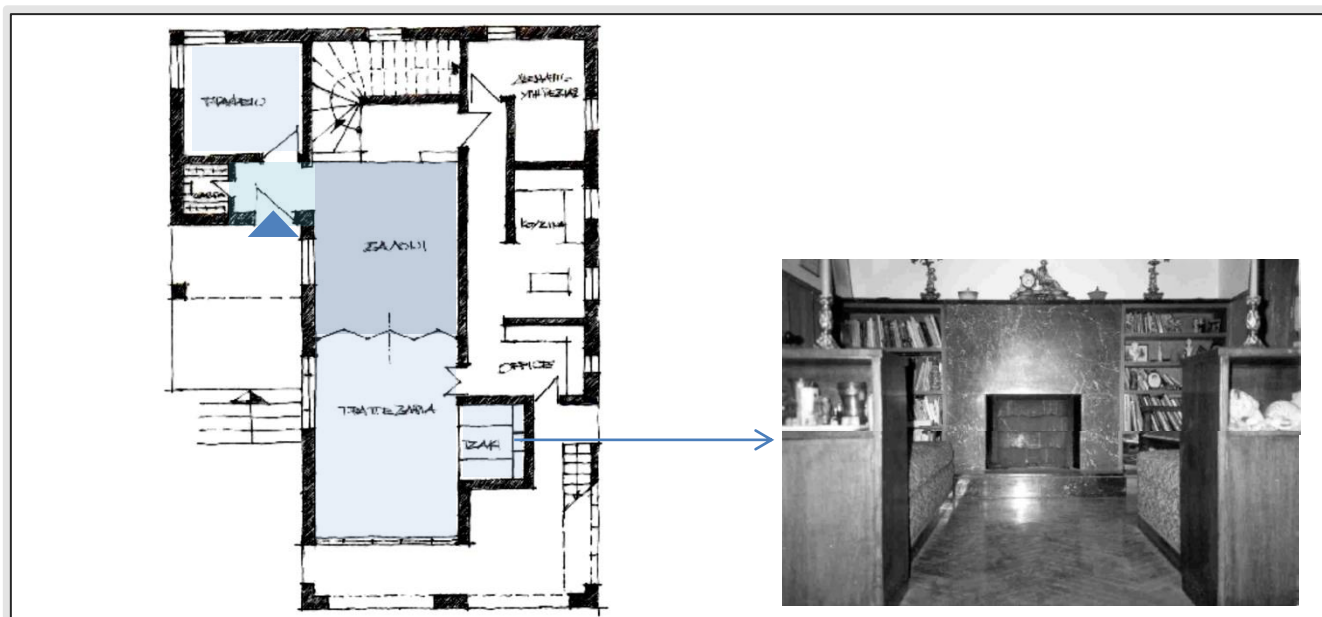

Π.44.Κάτοψη οικίας Κοσμά Πολίτη (1930).

Στη μονοκατοικία που σχεδίασε ο Δ.Φωτιάδης στο Ψυχικό (1932) τροποποιείται η τριμερής ανά όροφο κατανομή, συντείνοντας έτσι στην αλλαγή της τυπολογίας της αστικής κάτοψης όπως είχε εδραιωθεί και εξελιχθεί με το Φωτιάδη ως έναν από τους κύριους εκπροσώπους της. Η εξέλιξη της κάτοψης της μικρότερης οικίας της Κ. Φωτιάδη είναι καταφανής: το μικρό προχώλ εισόδου, το οποίο συνδέει τους κύριους και τους βοηθητικούς χώρους του ισογείου, οδηγεί στη μεγάλη αίθουσα, την οποία ο αρχιτέκτων ονομάζει «Hall Σαλόνι», στην οποία βρίσκεται η μη μνημειώδης, μερικώς απομονωμένη με τοίχο, σκάλα ανόδου για τον όροφο.²⁶ Καταργείται επομένως η υποχρεωτική διακριτότητα των χώρων υποδοχής, χωλ - σαλόνι- τραπεζαρία (όπως παρατηρείται και στην οικία Ισηγόνη παρακάτω) και η συγχώνευση σαλονιού και χωλ, σε μια αίθουσα, είναι ένα βήμα παραπάνω ποιοτικής αξιοποίησης του διαθέσιμου χώρου, χωρίς υποχρεωτική υπακοή στο κτηριολογικό πρόγραμμα της αστικής κατοικίας.

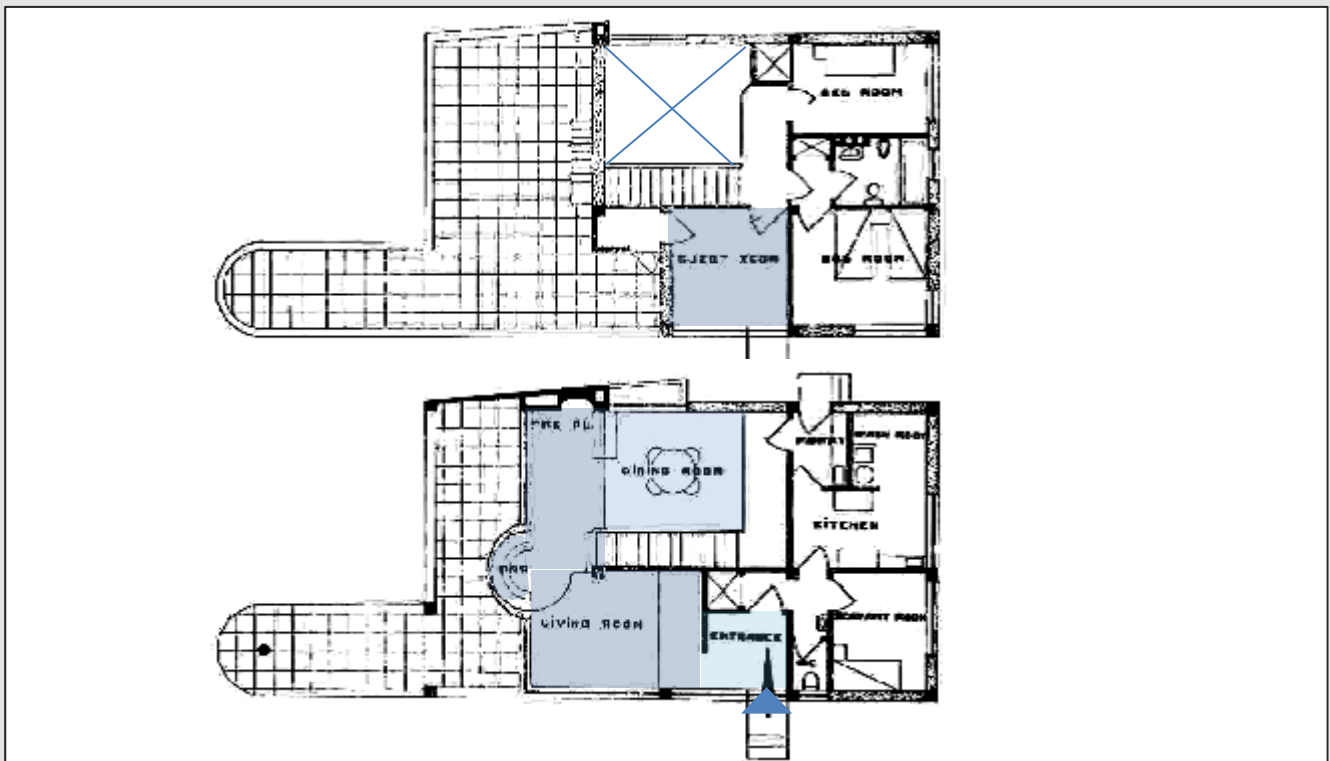
Π.45 .Κάτοψη και όψη κατοικίας στο Ψυχικό,Δ.Φωτιάδης (1932).

Π.46 .Κάτοψη και άποψη καθιστικού χώρου της οικίας Ισηγόνη ,Φιλοθέη,Ι.Κρεμέζης (1934).

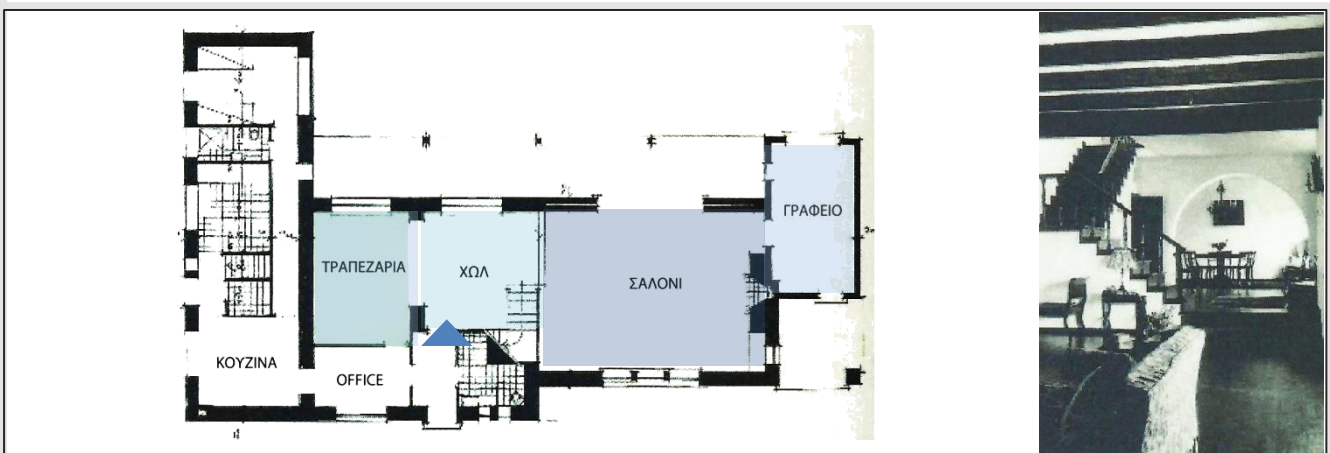
²⁶ Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,Κεφάλαιο 4Β,σελ.261

Η κάτοψη του ισογείου της οικίας Φακίδη (Σ.Παπαδάκης,1933) χαρακτηρίζεται από την πρωτοτυπία της τοποθέτησης της σκάλας στο κέντρο και κατά μήκος του κτίσματος, με ελεύθερη θέαση από την τραπεζαρία, καταργώντας έτσι αφ' ενός το διακεκριμένο κλιμακοστάσιο, και χρησιμοποιώντας ταυτόχρονα αυτό το στοιχείο για την οργάνωση των χώρων υποδοχής. Ο αρχιτέκτονας συνθέτει με μαεστρία το σύνολο της εισόδου, η εξώθυρα οδηγεί με μεγάλο άνοιγμα χωρίς πόρτα στους χώρους υποδοχής, ενώ μέσω πόρτας συνδέονται οι χώροι υποστήριξης οι οποίοι αναπτύσσονται στην πίσω πλευρά, επιτυγχάνοντας τη διάκριση και τη σύνδεση των λειτουργιών ταυτόχρονα.

Π.47 .Κατόψεις ισογείου και ορόφου της οικίας Φακίδη (Σ.Παπαδάκης,1933).

Η Οικία Γκούμα που σχεδίασε ο Π.Σακελάριος (1936) στο Ψυχικό αποτελεί προαστιακή μονοκατοικία και έκφραση του μοντέρνου κινήματος με τη διάρθρωση των χώρων να χωρίζεται σε δύο πτέρυγες με τους χώρους υποδοχής στη μια, και την κουζίνα μαζί με το δωμάτιο προσωπικού στην άλλη.

Π.48 .Κάτοψη και άποψη του χώρου υποδοχής της οικίας Γκούμα (Π.Σακελάριος ,1936).

Γ2. Πολυκατοικία

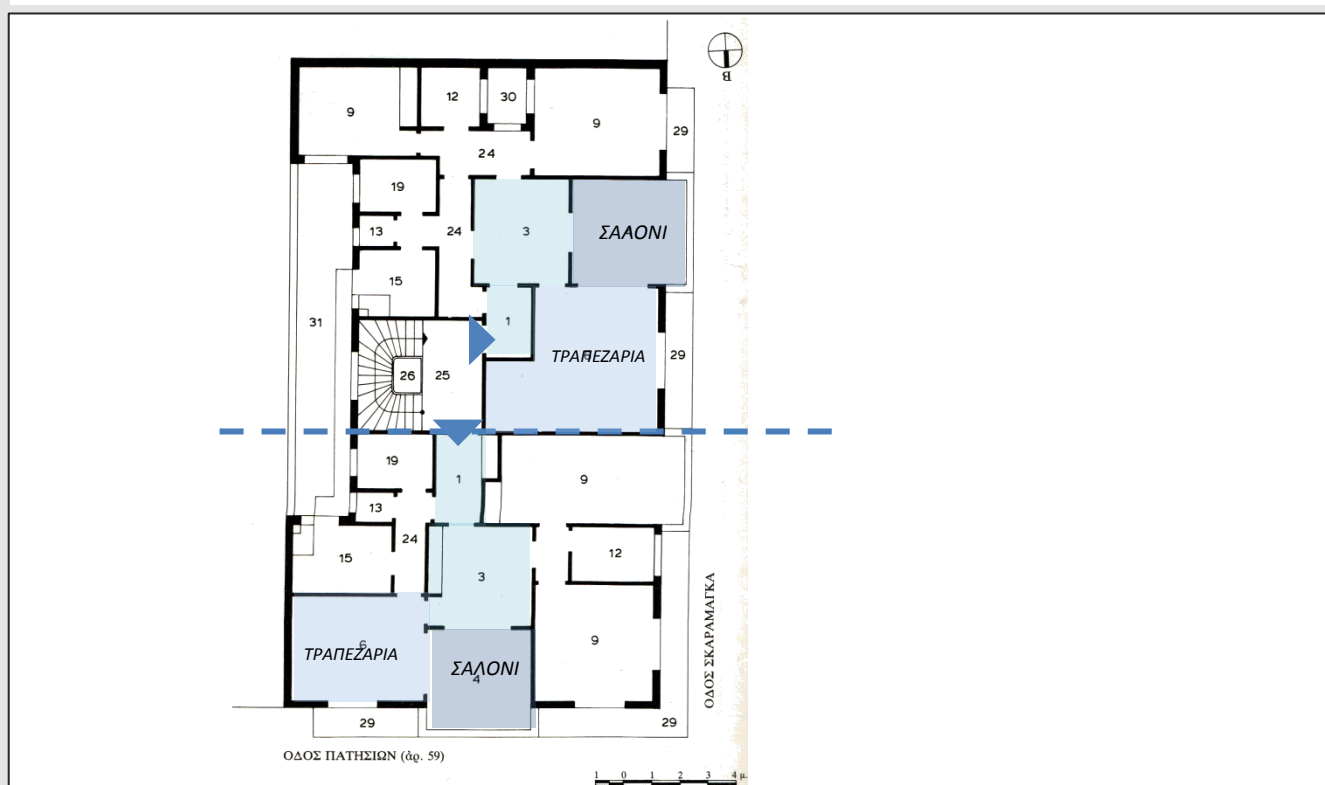
Η συρροή του αγροτικού πληθυσμού στα μεγάλα κέντρα οδήγησε σε θεμελιακές αλλαγές στον τρόπο διαβίωσης άρα και την διάταξη των χώρων στις πολυκατοικίες. «Η μεγάλη ανοιχτή σάλα που είχε την πρώτη θέση στα καλύτερα σπίτια, υποχωρεί ολοένα ή έχει καταργηθεί. Είναι φανερό πως η αστική ανάγκη της εμφάνισης ή representation έλειπε από τον μεσοπολεμικό άνθρωπο», αναφέρει η Σ.Παπασπυρίδη –Καρούζου στο άρθρο της «Ακνίσωτοι Οίκοι».²⁷ Βέβαια η ανάγκη των μεγάλων συναθροίσεων δε χάθηκε, αλλά μεταφέρθηκε αλλού. Ιδιαίτερα στα μικροαστικά διαμερίσματα παρατηρείται συχνά η ύπαρξη «άχρηστων σαλονιών» παρά την έλλειψη χώρου ενώ άλλες πιο επιτακτικές ανάγκες περιφρονούνται.

Στα διαμερίσματα που κατασκευάζονται από αρχιτέκτονες υπάρχει η τάση για μια πιο λειτουργική κάτοψη. Στις μεσοαστικές πολυκατοικίες του 30' οι χώροι υποδοχής τοποθετούνται σε άμεση σχέση με τον προθάλαμο εισόδου και στη μεριά της πρόσοψης ή σε περίπτωση γωνιακού κτιρίου προς την πλευρά της κύριας οδού. Το σαλόνι και η τραπεζαρία επικοινωνούν άμεσα με μεγάλα ανοίγματα. Όπως φαίνεται και στα παραδείγματα των παρακάτω πολυκατοικιών ο χώρος εισόδου έπαψε να παίζει τον κεντρικό επικοινωνιακό ρόλο της προηγούμενης δεκαετίας και να σχηματίζεται σε χώρο απομόνωσης της μιας κύριας λειτουργική ενότητας από την άλλη. Δηλαδή αρχίζει να μετατρέπεται σε έναν κόμβο συνάντησης και διαχωρισμού των λειτουργικών δραστηριοτήτων που επιτελούνται στην κατοικία και ιδιαίτερα των χώρων υποδοχής από τους χώρους ανάπαυσης και προετοιμασίας του φαγητού. Άρχισε κατα κάποιον τρόπο να διαφαίνεται ένας συσχετισμός της νέας λειτουργικής διάρθρωσης με έναν περισσότερο αστικό τρόπο ζωής.

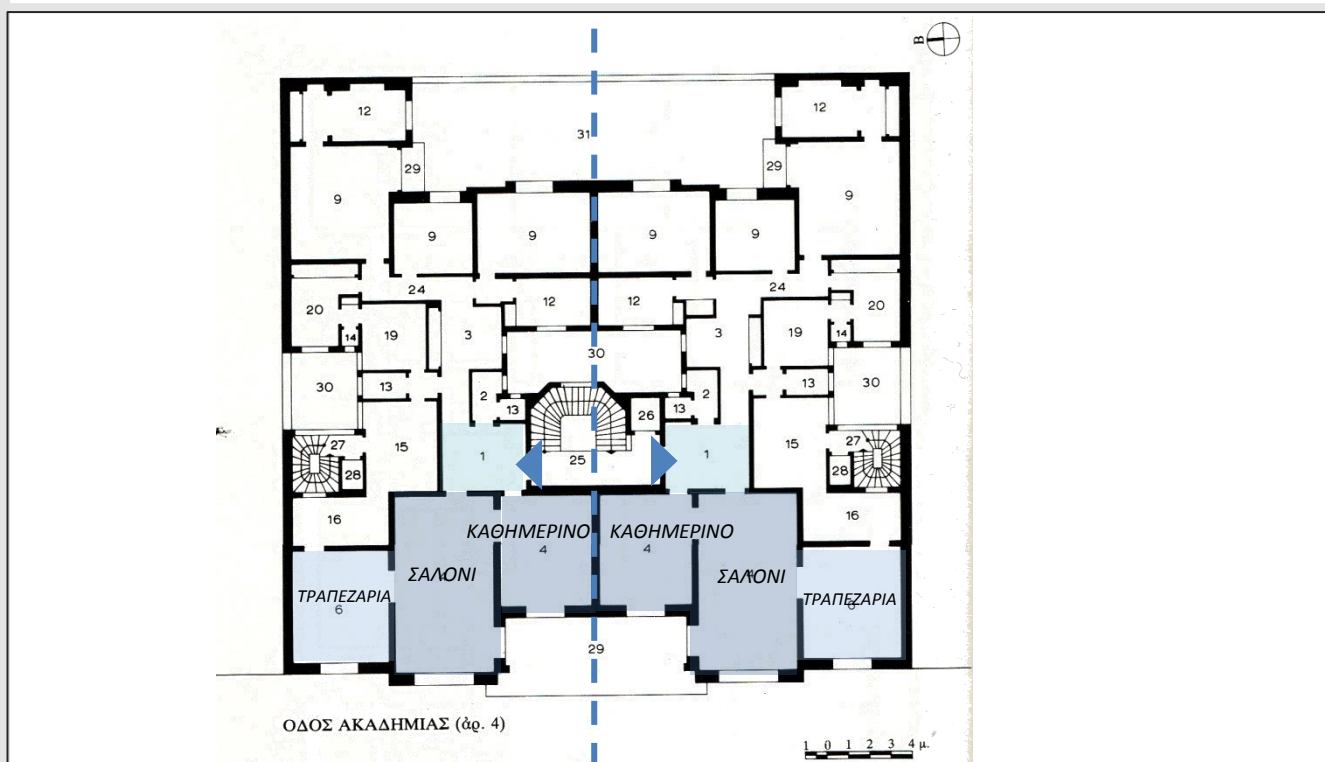

Π.49.Κάτοψη ορόφου της πολυκατοικίας που βρίσκεται στη λεωφόρο Συγγρού, Χ.Καζόγλου(1933)

²⁷ Δημήτρης Φιλιππίδης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», Κεφάλαιο 3, σελ. 193

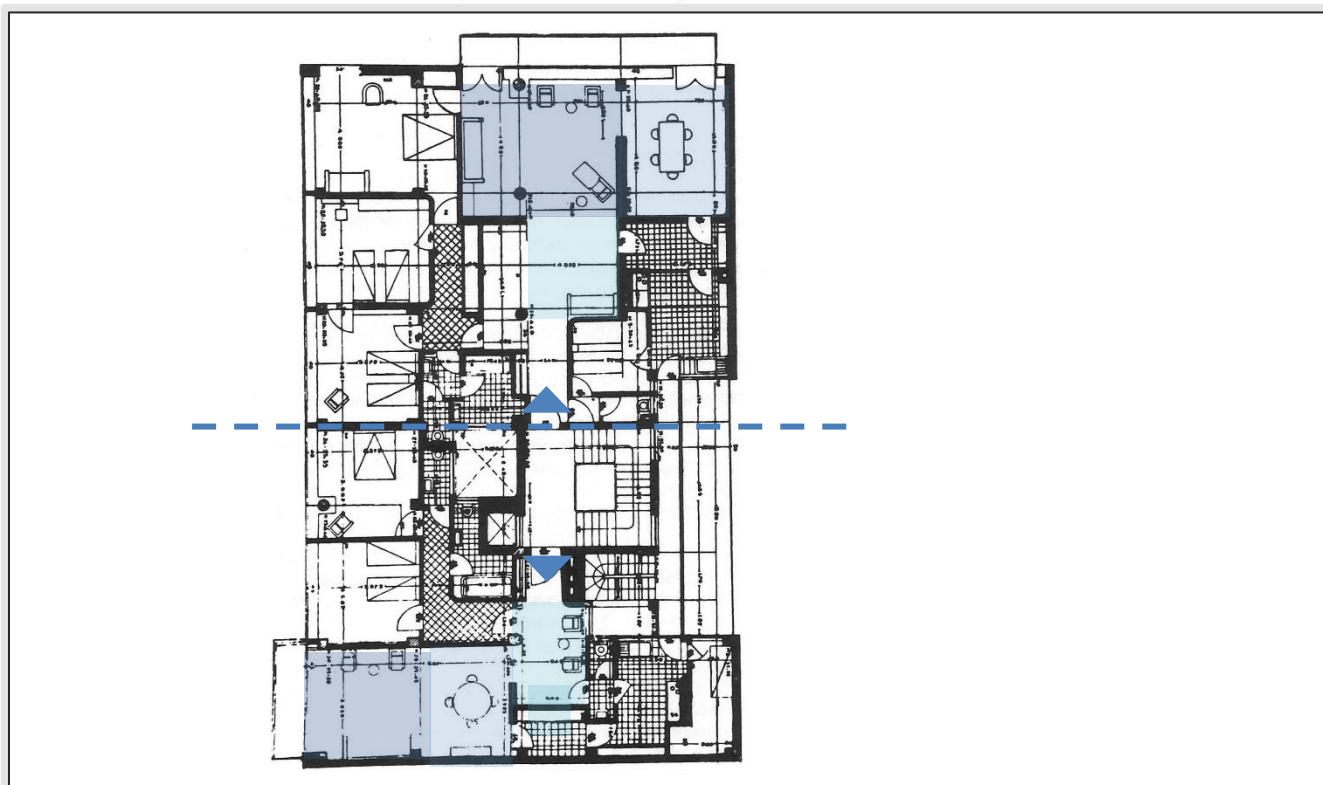
Π.50.Κάτοψη ορόφου της πολυκατοικίας που βρίσκεται στη συμβολή των οδών Πατησίων και Σκαραμαγκά,Ε.Κριεζής(1934)

Π.51.Κάτοψη ορόφου της πολυκατοικίας που βρίσκεται στην οδό Ακαδημίας,Δ.Φωτιάδης(1936)

Π.52.Κάτοψη ορόφου της πολυκατοικίας που βρίσκεται στη συμβολή των οδών Αραχώθης και Θεμιστοκλέους, Κ.Αντωνόπουλος (1933)

Π.53.Κάτοψη ορόφου της πολυκατοικίας που βρίσκεται στην οδό Στουρνάρη, αρχιτέκτονες Θ.Βαλεντής – Π. Μιχαηλίδης. Η πολυκατοικία αυτή αποτελεί μια από τις εφαρμογές του μοντερνισμού στην Ελλάδα. Η κάτοψη γίνεται πιο ρευστή και τα όρια καταργούνται στους χώρους υποδοχής.(1934)

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα καθοριστικό ρόλο για τη διάρθρωση της κάτοψης των κατοικιών έπαιξε η επιρροή των γαλλικών προτύπων. Το μοντέλο της τριμερούς κατανομής της κάτοψης καθιέρωσε πλέον τους χώρους υποδοχής ως μία αδιάσπαστη ενότητα. Η συμβολή των χώρων αυτών στην κοινωνική προβολή και ανάδειξη των ιδιοκτητών φτάνει στο μέγιστο βαθμό την περίοδο αυτή με την δημιουργία χώρων εισόδων vestibule ή galleries στους οποίους γινόταν έκθεση οικογενειακών κειμηλίων και έργων τέχνης.

Στις μονοκατοικίες και πολυκατοικίες που χτίζονταν την δεκαετία του 20' παρατηρείται μεγαλύτερη οργάνωση της κάτοψης που διαμορφώνεται γύρω από έναν κεντρικό χώρο εισόδου ο οποίος συνενώνεται με τους χώρους υποδοχής μέσω μεγάλων ανοιγμάτων. Επομένως υπάρχει η τάση δημιουργίας ενός ενιαίου δημόσιου χώρου στην κατοικία ο οποίος αναδεικνύει την έννοια της κοινωνικότητας μέσω των αρχιτεκτονικών επιλογών.

Η σημασία των χώρων που εξετάζουμε διαφαίνεται και στην προβληματική που αναπτύσσουν διάφορα αρχιτεκτονικά ρεύματα της εποχής όπως αυτό της «επιστροφής στις ρίζες» όπου επαναπροσεγγίζεται ο χώρος εισόδου χρησιμοποιώντας αναχρονιστικά παραδοσιακά στοιχεία, όπως στην οικία της Α.Χατζημιχάλη όπου ο χώρος εισόδου μετατρέπεται σε φωτεινό καθιστικό χώρο και λειτουργεί ως αντιστοιχία του χαγιατιού στο αστικό σπίτι

Τέλος, κατά την δεκαετία του 30' παρατηρείται η ιδιαίτερη προσοχή των αρχιτεκτόνων για τους χώρους υποδοχής κυρίως των προαστιακών μονοκατοικιών όπου με ένα ευρυματικό αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο επιτυγχάνεται η δημιουργία ποιοτικών χαρακτηριστικών και αισθήσεων στους χώρους αυτούς. Αρκετά μεγάλη διαφορά διαφαίνεται βέβαια στην αντιμετώπιση της κάτοψης της μεσοαστικής πολυκατοικίας του 30' όπου ο σχεδιασμός της εισόδου και των χώρων υποδοχής γίνεται με πιο λειτουργικό και οργανωτικό τρόπο καταδεικνύοντας της ανάγκες του αστικοποιημένου τρόπου ζωής. Λίγα παραδείγματα πολυκατοικιών, που σχεδιάζονται σύμφωνα με το τότε νεοεισερχόμενο κίνημα του μοντερνισμού, θέτουν τα θεμέλια για έναν πιο σύγχρονο τρόπο διαβίωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η υποδοχή στη μεταπολεμική αθηναϊκή κατοικία (1950 –1980)

Με την αύξηση του πληθυσμού της Αθήνας κατά 220% τις δεκαετίες 1950-1970 και με το τέλος της γερμανικής κατοχής η οικοδομική δραστηριότητα καθύσταται η «ατμομηχανή» της ευρύτερης οικονομικής ανάπτυξης. Το κύμα αυτό της αστυφιλίας, η περιορισμένη εκβιομηχάνιση, η μίμηση ξένων προτύπων και η κερδοσκοπία των επιχειρηματιών ήταν τα εμπόδια που είχαν να αντιμετωπίσουν οι αρχιτέκτονες την εποχή αυτή. Παρ' όλ' αυτά με την ανάπτυξη της τεχνολογίας των υλικών και με ένα νέο ευρυματικό λεξιλόγιο σχεδιασμού μπόρεσαν ν' ανταποκριθούν στις νέες κοινωνικές ανάγκες και να συμβάλλουν στην εξέλιξη του τρόπου κατοίκησης.

Οι χώροι υποδοχής των προαστιακών μονοκατοικιών και των διαμερισμάτων των πολυκατοικιών που κατέκλιζαν τις κεντρικές περιοχές της Αθήνας εξακολουθούν να ορίζονται ως χώροι κοινωνικής προβολής. Ο χώρος εισόδου προκύπτει ή αποτελεί χρηστικό χώρο του σπιτιού. Η τραπεζαρία και ιδίως το καθιστικό αποτελούν τους νέους χώρους υποδοχής διαμορφώνοντας το καινούριο προβαλλόμενο πρότυπο του αμερικάνικου living room, ενώ ο κατακερματισμός τους εξασθενεί συνεχώς, όπως στα τελευταία προπολεμικά δείγματα κατοικίας του μοντέρνου κινήματος.

Α. Η Συμβολή της τηλεόρασης και του ελληνικού κινηματογράφου στη διαμόρφωση των χώρων υποδοχής στις δεκαετίες 1950-1980

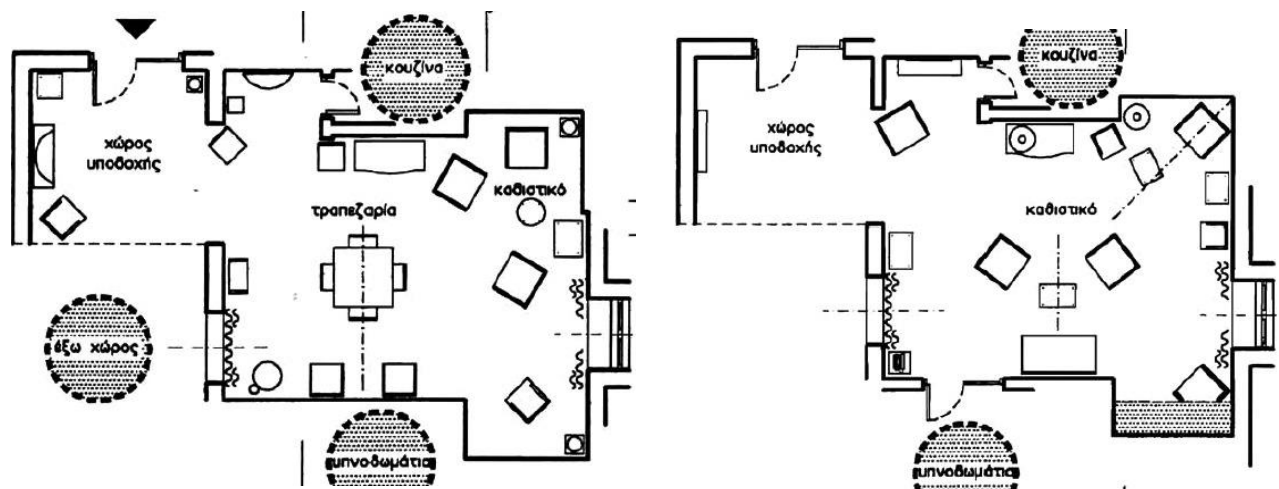
Η εμφάνιση της τηλεόρασης γίνεται στις ζωές των Αθηναίων κυρίως στη δεκαετία του 60' και τοποθετείται στο καθιστικό που αποκτά όλο και περισσότερο τη χρήση καθημερινού ενώ η επίσημη σαλοτραπεζαρία που άνοιγε μόνο στις γιορτές την περίοδο του μεσοπολέμου αρχίζει να εγκαταλείπεται. Έτσι πολλές φορές η οργάνωση του καθιστικού δεν αποτελεί τίποτε άλλο παρά ένα χώρο «παρακολούθησης» της τηλεόρασης που συνίστατο και τη μόνη ψυχαγωγία των λαϊκότερων στρωμάτων των δεκαετιών αυτών. Η τηλεόραση αντικαθιστά λοιπόν την παλαιά εστία. Η συγκέντρωση της οικογένειας στο καθιστικό όταν γίνεται κυρίως για την τηλεόραση δεν ευνοεί την ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων, άρα το μεταπολεμικό καθιστικό διαφέρει αισθητά από αυτό των παλαιότερων προτύπων.

Εκτός από τη μεταβολή στη χωρική διαμόρφωση και στην συμπεριφορά των ανθρώπων η τηλεόραση μαζί με τον ελληνικό κινηματογράφο επηρεάζουν την εξέλιξη των χώρων υποδοχής εφόσον αποτελούν τα μέσα προβολής των νέων προτύπων και κατ' επέκταση τον καθρέφτη της κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, στα σπίτια που προβάλλονται στον ελληνικό κινηματογράφο, τα οποία δεν αποτελούν δείγματα «λόγιας» αρχιτεκτονικής των μεγάλων αρχιτεκτόνων, έχουμε ένα καταιγισμό αμερικάνικου τρόπου ζωής. Έτσι μπορεί να δικαιολογηθεί και μια απότομη εισροή της «ανοιχτής» κάτοψης σύμφωνα με τα αμερικάνικα πρότυπα.

Η αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων στις ελληνικές ταινίες διεξάγονται στους βασικούς χώρους κοινωνικής διεπαφής, δηλαδή στους χώρους υποδοχής της μεσοαστικής κατοικίας που αποτελούν μια δήλωση για την προσωπική ταυτότητα του ενοίκου της, αλλά και τον καθρέφτη που αντανακλά τις κοινωνικές αξίες τις οποίες ενστερνίζεται. Όπως τονίζει η συγγραφέας, όμως, η κατοικία αυτή όπως παρουσιάζεται είναι εξιδανικευμένη: είναι το μικροαστικό όνειρο, είναι το σπίτι που διαφημίζεται ως «παλατάκι λουξ με όλα τα κομψόρ». Η Ελένη Βλάχου το αποκαλεί «Σαλόني-τέρας... Το σαλόني με τις "μαρκετερί", με τα ισχνά τραπεζάκια και τα πελώρια βάζα, το σαλόني το δήθεν πλούσιο, το δήθεν φτιασμένο της πλούσιας νύφης, του πλούσιου γαμπρού, που καθρεπτίζει πιο χαρακτηριστικά από οτιδήποτε άλλο την κυριαρχία της σύγχρονης αγουστιάς».²⁸

- Από την ταινία «Θανασάκης ο πολιτευόμενος» του 1954 παρουσιάστηκε ένα σπίτι βιοτέχνη με παραδοσιακή και μοντέρνα διαρρύθμιση που μας υπενθυμίζει πως το τραπέζι αντικαταστάθηκε από το καθιστικό ως κύριος χώρος συγκέντρωσης της οικογένειας ενώ αποτελεί τον βασικό χώρο υποδοχής της νέας μεσοαστικής κατοικίας.²⁹

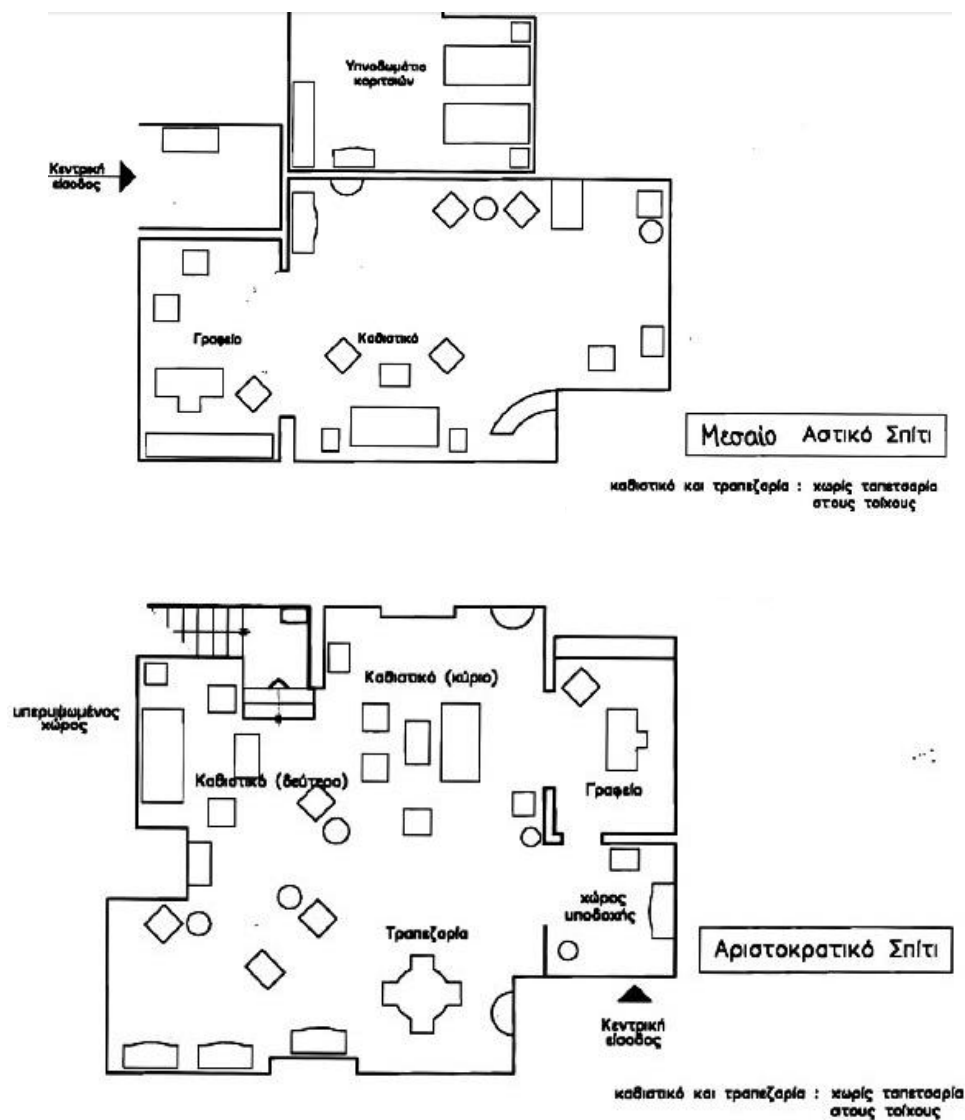

Εικ.46: Παραλλαγές διαρρύθμισης κάτοψης σπιτιού που παρουσιάστηκε στην ταινία «Θανασάκης ο πολιτευόμενος» του 1954

²⁸ Δημήτρης Φιλιππίδης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», Κεφάλαιο 7, σελ. 273

²⁹ Δεληγιαννίδης, Γ. Κων/νος «Η περιγραφή του χώρου της κατοικίας στην Ελλάδα του 1950- 70 σύμφωνα με τα μικρομεσαία πρότυπα όπως τα κατέγραψε και πρόβαλε ο ελληνικός κινηματογράφος», διατρ.ΕΜΠ, σελ.61

- Στην ταινία «ο Γόης» του 1969 προβάλλονται ένα μεσοαστικό και ένα αριστοκρατικό σπίτι όπου διαφαίνεται η διαφορά ιδίως στο μέγεθος αλλά και στην ποικιλία των διαφόρων χώρων υποδοχής και ειδικότερα καθιστικών στο σπίτι ανωτέρων εισοδηματικά στρωμάτων σε σχέση με τον μοναδικό χώρο καθιστικού και κατ' επέκτασιν χώρου υποδοχής του μεσοαστικού σπιτιού.³⁰

Εικ.4γ: Κατόψεις μεσοαστικού και αριστοκρατικού σπιτιού έτσι όπως παρουσιάστηκαν στην ταινία «ο Γόης» του 1969

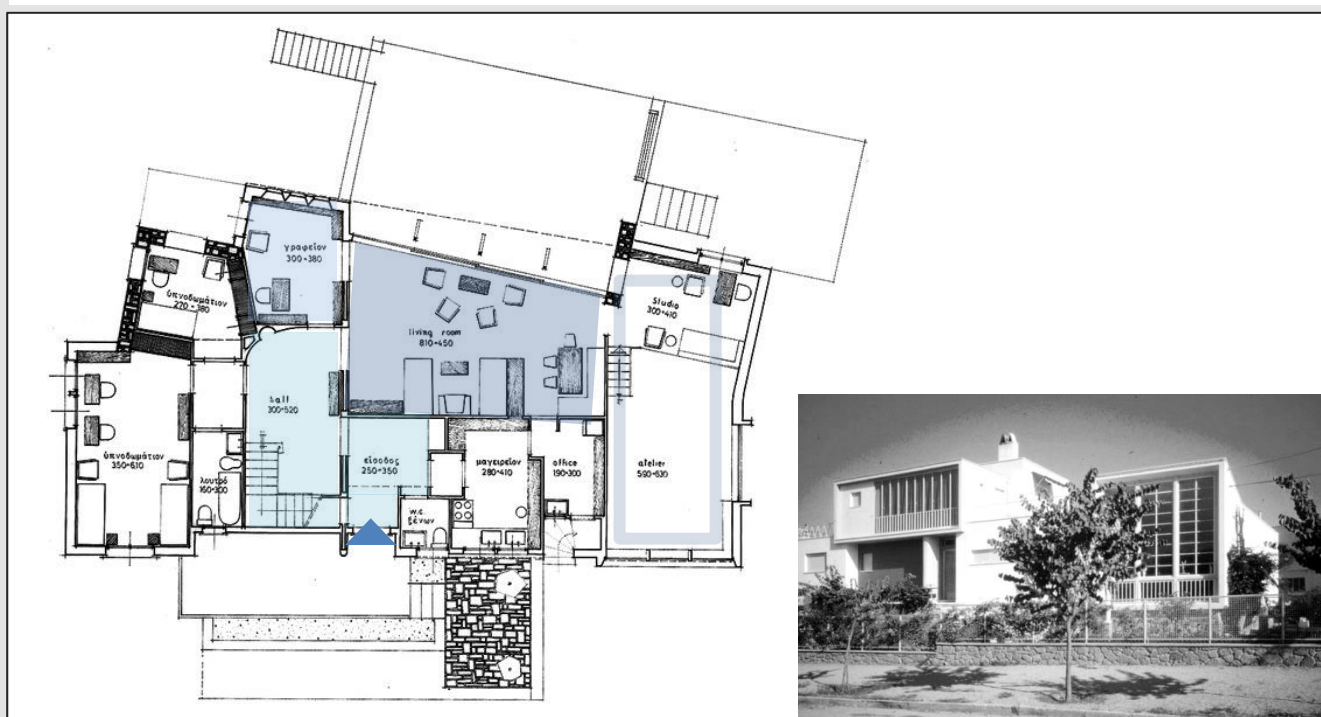
³⁰ Δεληγιαννίδης, Γ. Κων/νος «Η περιγραφή του χώρου της κατοικίας στην Ελλάδα του 1950- 70 σύμφωνα με τα μικρομεσαία πρότυπα όπως τα κατέγραψε και πρόβαλε ο ελληνικός κινηματογράφος», διατρ.ΕΜΠ ,σελ.424

Β. Οι χώροι υποδοχής κατά την πρώτη μεταπολεμική δεκαπενταετία της μεγάλης οικοδομικής έξαρσης

Β.1. Μονοκατοικίες

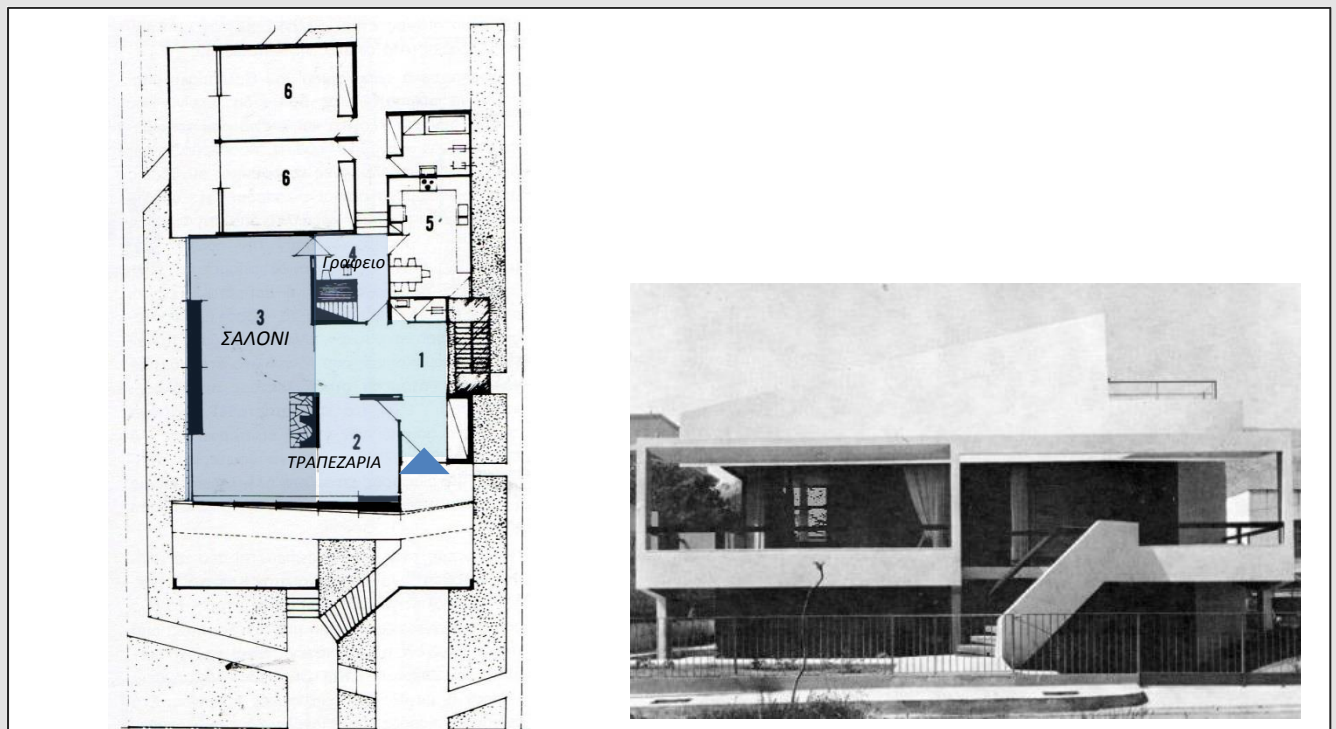
Λόγω της αστυφιλίας οι μεταπολεμικές μονοκατοικίες χτίζονταν κατ' εξοχήν στα προάστια και σπανιότερα στις κεντρικές περιοχές της Αθήνας. Η μεγαλύτερη άνεση χώρου επιτρέπει στους αρχιτέκτονες να πειραματιστούν σε οριζόντιο αλλά και σε κάθετο άξονα. Ο χώρος εισόδου παραμένει διακριτός ενώ έντονο είναι το στοιχείο της αφαίρεσης των ενδιάμεσων στοιχείων στους χώρους υποδοχής.

Σε μια από τις πρώτες μονοκατοικίες που χτίστηκαν τη δεκαετία του 50', στην έπαυλη μιας γλύπτριας στο Παλιό Ψυχικό υπάρχει ακόμα το χωλ μαζί με το κλιμακοστάσιο ως συνδυαστικός κρίκος των χώρων χωρίς κάποια χρήση. Το καθιστικό όμως είναι ενιαίο με το χώρο φαγητού ενώ υπάρχει διακριτός χώρος γραφείου και ένας ιδιαίτερος χώρος που είναι το atelier της γλύπτριας.

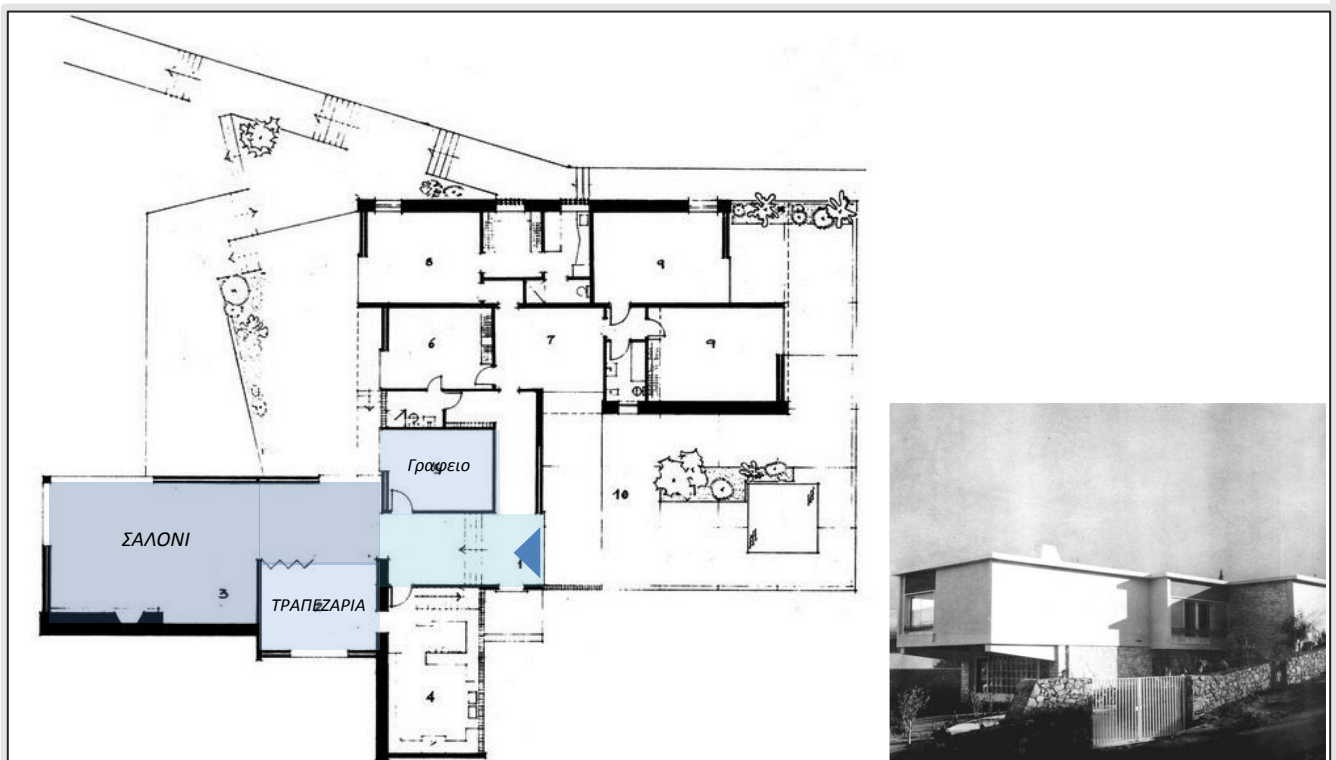

Π.54. Κάτοψη ισογείου και εξωτερική άποψη της έπαυλης μιας γλύπτριας στο Π.Ψυχικό που σχεδίασε ο Π.Μυλωνάς(1955)

Παρόμοια λογική έχει ο σχεδιασμός των χώρων υποδοχής στις μονοκατοικίες των Τ. Ζενέτου και Π. Σακελλάριου με το καθιστικό να ξεχωρίζει περισσότερο ως μεγάλος ενιαίος χώρος υποδοχής ενώ ο χώρος φαγητού διαχωρίζεται.

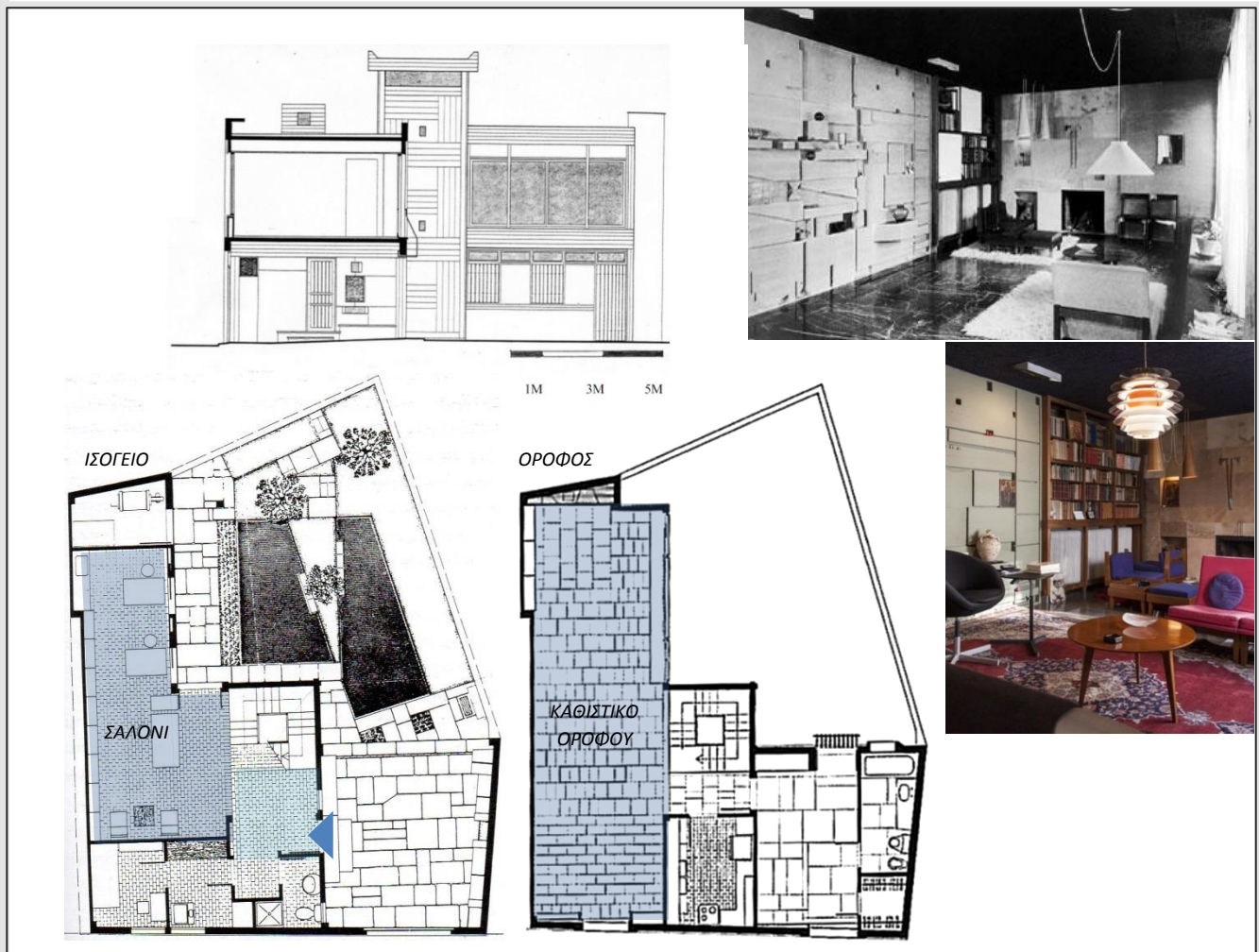

Π.55.Κάτοψη ισογείου και εξωτερική άποψη μονοκατοικίας στο Ψυχικό που σχεδίασε ο Τ.Ζενέτος(1957)

Π.56.Κάτοψη ισογείου και εξωτερική άποψη μονοκατοικίας στη Φιλοθέη που σχεδίασε ο Π.Σακελλάριος(1959)

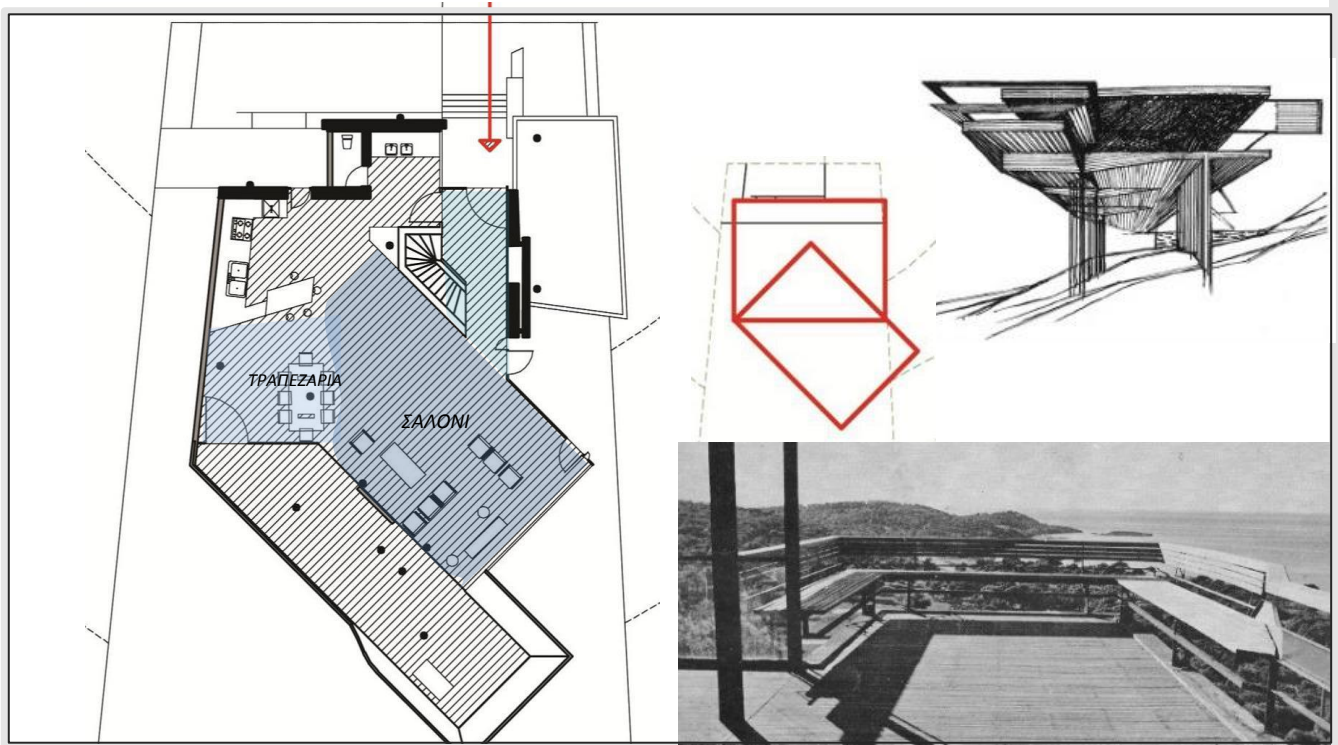
Η οικία Κραντονέλλη στην Πλάκα διατηρεί το παραδοσιακό στοιχείο της αυλής του προηγούμενου αιώνα ενώ οι χώροι υποδοχής, στραμμένοι προς αυτή, μοιράζονται στο πρώτο και στο δεύτερο επίπεδο. Στο μεγάλο καθιστικό του ορόφου ξεχωρίζει το γλυπτό του Κ.Ξενάκη που ενσωματώνεται στον τοίχο της μεγάλης διάστασης.

Π.57. Κατόψεις ισογείου-ορόφου, τομή και απόψεις των καθιστικών χώρων της οικίας Κραντονέλλη στην Πλάκα (Κ. Κραντονέλλης, 1962)

Η ευρυματικότητα των αρχιτεκτόνων στράφηκε στις προασιακές κατοικίες όπου οι χώροι υποδοχής αναβαθμίζονται και γίνονται οι πιο σημαντικοί χώροι του σπιτιού. Η αναζήτηση χωρικών και οπτικών ποιοτήτων είναι κυρίαρχη και ο εντυπωσιασμός του επισκέπτη επιτυγχάνεται με την επιλογή θεάσεων.

Στην κατοικία του Τ.Ζενέτου στο Καβούρι η προσθήκη ενός άξονα 135° επιτρέπει την οργάνωση του ενοποιημένου χώρου υποδοχής με τεθλασμένο περίγραμμα που δημιουργεί συνδιασμούς από φυγές ανάλογα με τη θέση του θεατή. Στην κατοικία του Α.Κωνσταντινίδη στο Παγκράτι ο λοξός άξονας της πρόσοψης που εξισορροπεί με την παραπληρωματική γωνία του καθιστικού γεμίζει το χώρο με εναλλαγές εντυπώσεων.

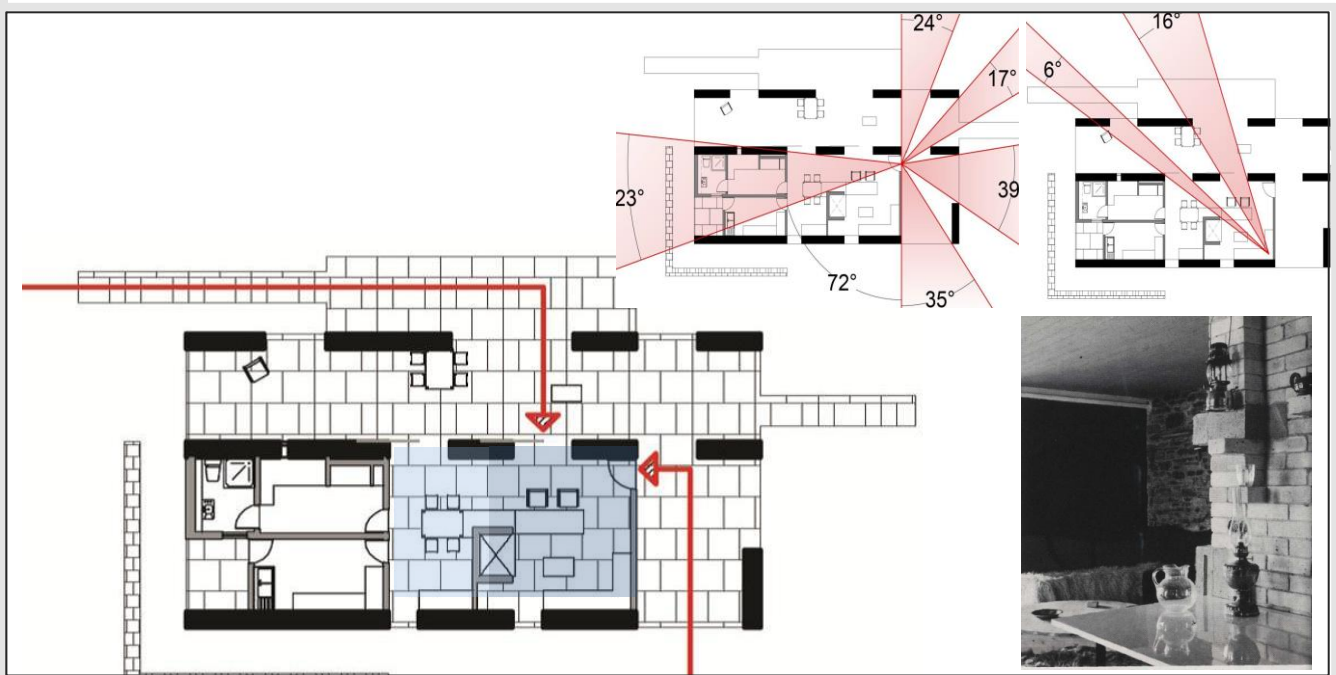

Π.58. Κάτοψη ισογείου και άποψη εξωτερικής θέασης της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Τ.Ζανέτος στο Καβούρι (Δεχεράνης 32, 1959)

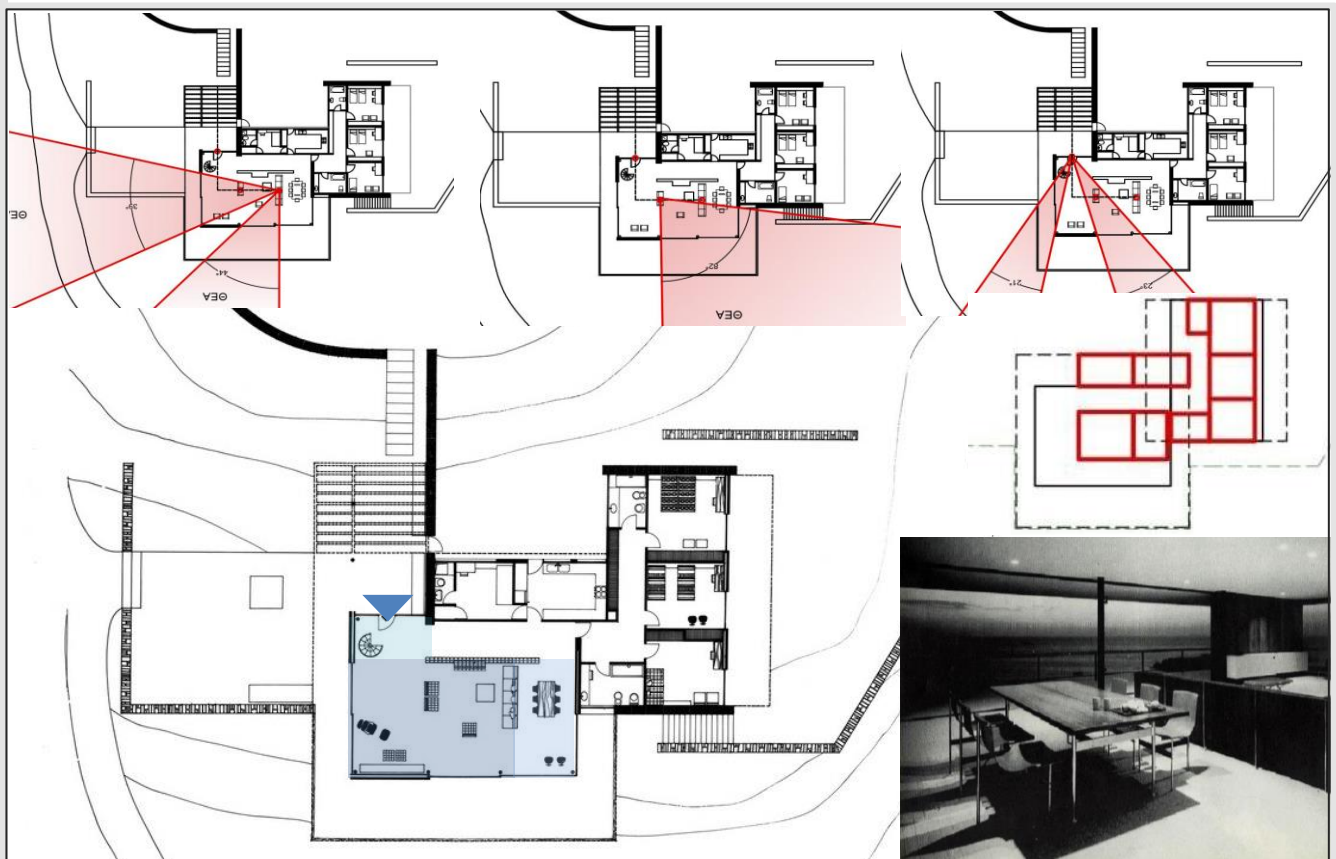

Π.59. Κάτοψη α' επιπέδου, εξωτερική άποψη και εικόνα του σαλονιού της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Α.Κωνσταντινίδης στο Παγκράτι (Αρχιμήδους-Κλειτομάχου, 1961)

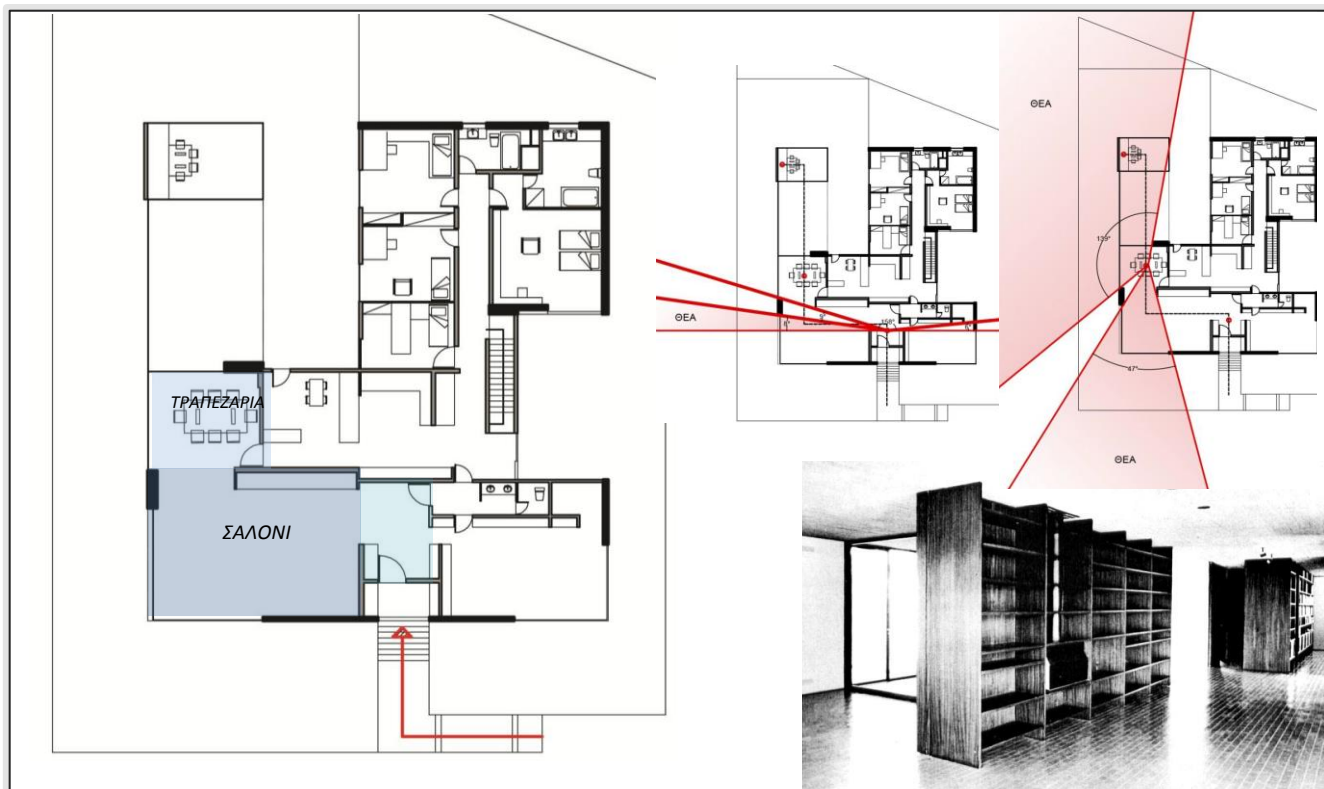
Η στοχευμένη εφαρμογή τοιχίων και η διάταξη των επίπλων στους χώρους υποδοχής αποσκοπούσε στο να εντυπωσιάσει τον επισκέπτη με την είσοδό του στην κατοικία είτε να τον προδιαθέσει να κάτσει αρκετή ώρα στο καθιστικό καδράρωντας συγκεκριμένα σημεία θέας.

Π.60.Κάτοψη ισογείου, λεπτομέρεια του σαλονιού και διαγράμματα θεάσεων από τους χώρους υποδοχής της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Α.Κωνσταντινίδης στην Ανάβυσσο(1961)

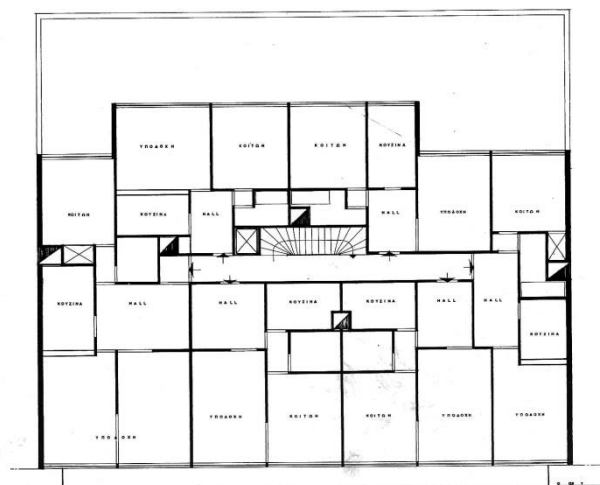
Π.61.Κάτοψη ισογείου, άποψη και διαγράμματα θεάσεων από τους χώρους υποδοχής της μονοκατοικίας Λαναρά που σχεδίασε ο Ν.Βαλσαμάκης στην Ανάβυσσο(1961)

Π.62. Κάτοψη ισογείου, άποψη και διαγράμματα θεάσεων από τους χώρους υποδοχής της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Τ.Ζενέτος στο Ψυχικό(1961)

Β.2. Πολυκατοικίες

Όπως προαναφέρθηκε η γνωστή πολυκατοικία της αντιπαροχής κατέκλισε την Αθήνα τις δεκαετίες του 50' και του 60'. Η τυποποίηση των διαμερισμάτων των πολυκατοικιών ευνόησε τη διαδικασία κοινωνικής εξομοίωσης έτσι οι πολυκατοικίες στέγαζαν όλο το κοινωνικοοικονομικό φάσμα. Η διάταξη της τυπικής πολυκατοικίας του 50' και των αρχών του 60' είναι τυχαία χωρίς οργάνωση. Μόνο το 2% των πολυκατοικιών σχεδιάζεται από αρχιτέκτονες και διαφαίνεται μια εξέλιξη στη δομή των χώρων και κατ' επέκτασιν των χώρων υποδοχής.

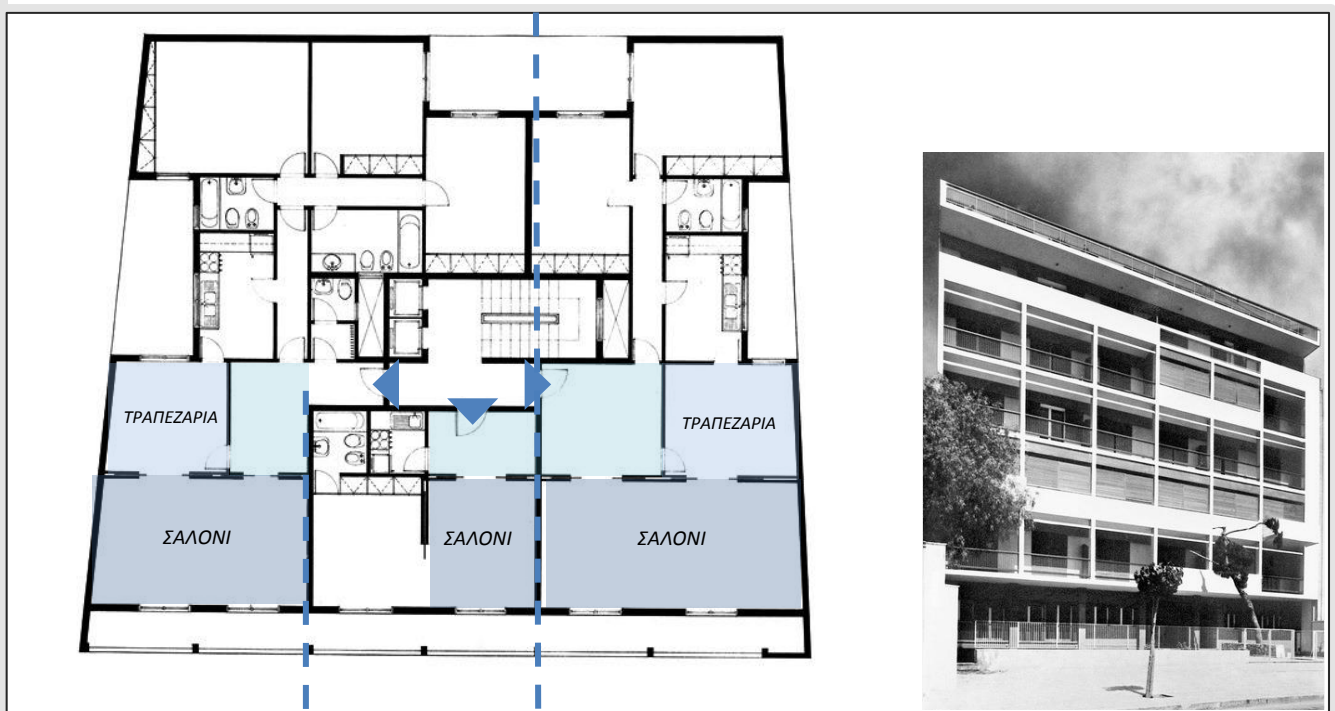

Εικ.4δ: Κάτοψη τυποποιημένης πολυκατοικίας της δεκαετίας του 60'

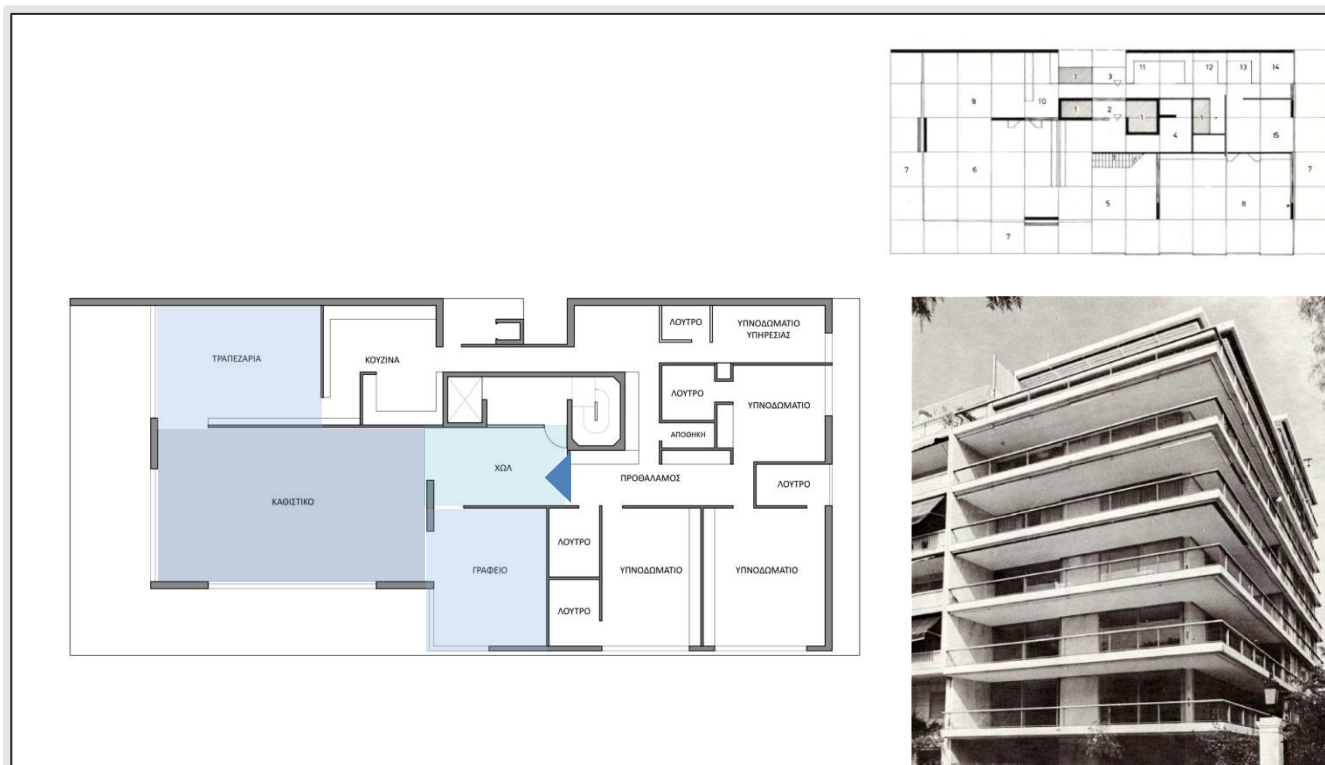
Στις πολυκατοικίες των Ν.Βαλσαμάκη και Τ.Ζενέτου της δεκαετίας του 50' η χρήση καννάβου προσφέρει μια πιο ευέλικτη διάταξη στους χώρους υποδοχής οι οποίοι βέβαια παραμένουν διακριτοί από το χωλ εισόδου και μεταξύ τους.

Π.63.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη της πολυκατοικίας που βρίσκεται στην οδό Σεμιτέλου 5, Ν.Βαλσαμάκης (1953)

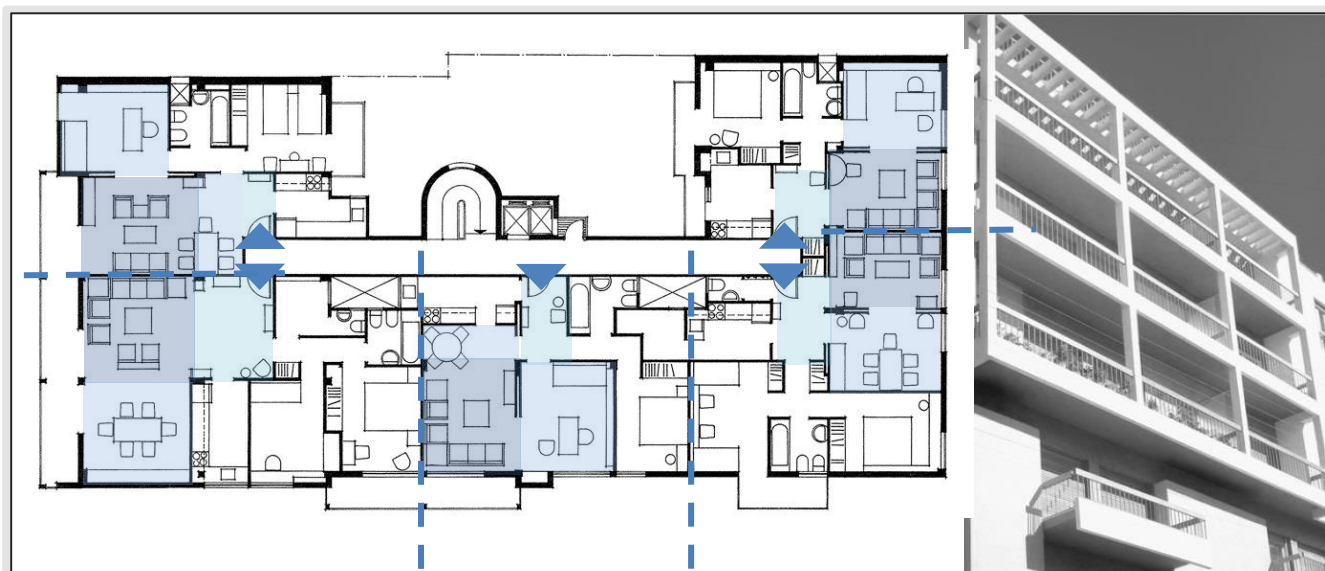

Π.64.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη της πολυκατοικίας που βρίσκεται στην οδό Βασιλίσσης Σοφίας 129, Ν.Βαλσαμάκης (1956)

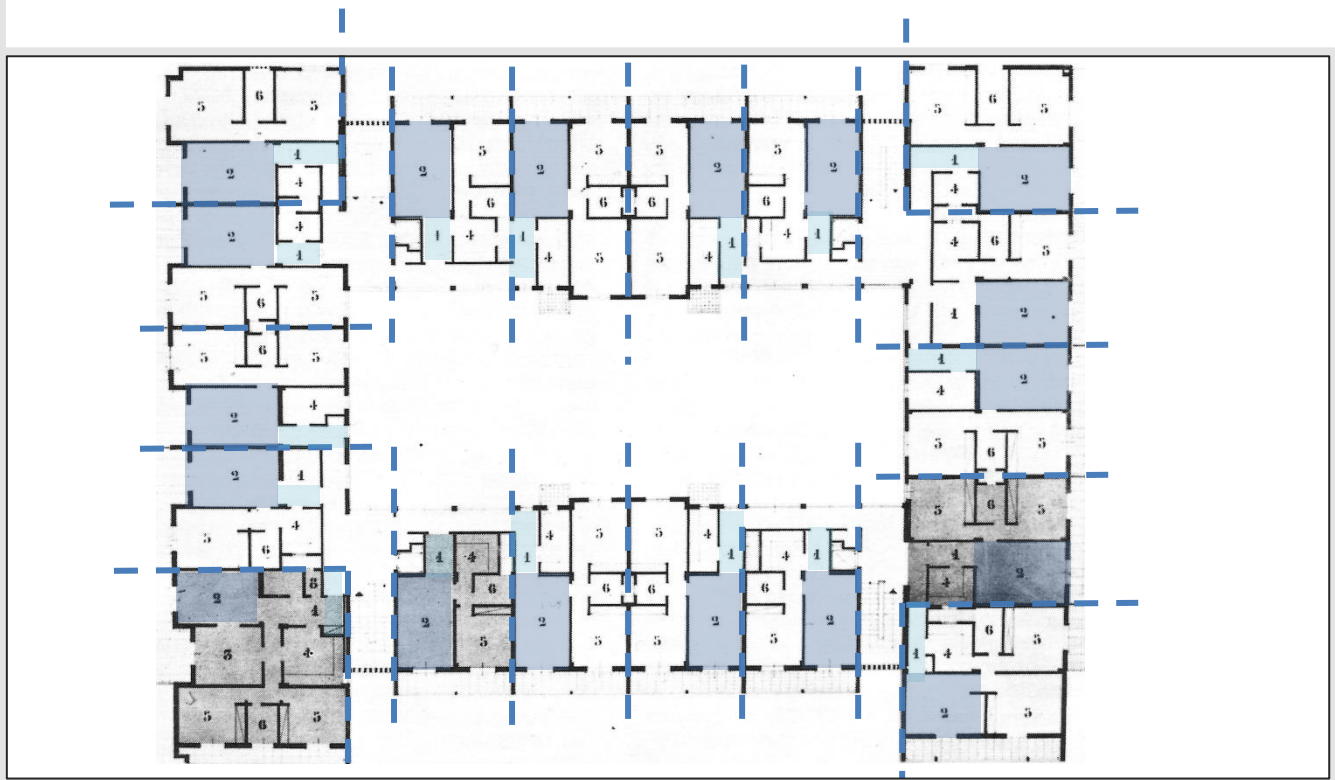
Π.65.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη της πολυκατοικίας που βρίσκεται στην οδό Ηρ.Αττικού 17, Τ.Ζενέτος (1959)

Στην πολυκατοικία των Θ.Αργυρόπουλου και Κ.Δεκαβάλλα το καθιστικό με την τραπεζαρία είναι ενοποιημένα και το χωλ εισόδου διαχωρίζεται, όμως αποκτά χρήση γωνίας καθιστικού.

Π.66.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη της πολυκατοικίας που βρίσκεται στη συμβολή των οδών Μαρασλή και Δεινοκράτους, Θ.Αργυρόπουλος και Κ.Δεκαβάλλας (1960)

Στα συγκροτήματα κατοικιών Χαρά και της Ν.Φιλαδέλφειας λόγω ανάγκης εξοικονόμησης χώρου ο χώρος υποδοχής είναι μοναδικός και ενιαίος ενώ υπάρχει διακριτό μικρό χωλ εισόδου.

Π.67.Κάτοψη ορόφου του συγκροτήματος Χαρά που βρίσκεται μεταξύ των οδών Πατησίων-Τσίλλερ-Σκρα-Αννίνου, Ι. Παπαηλιόπουλος - Α. Σπανός (1955)

Π.68.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη του συγκροτήματος κατοικιών που βρίσκεται μεταξύ στη Ν.Φιλαδέλφεια, Γ.Σκιαδαρέσης (1963)

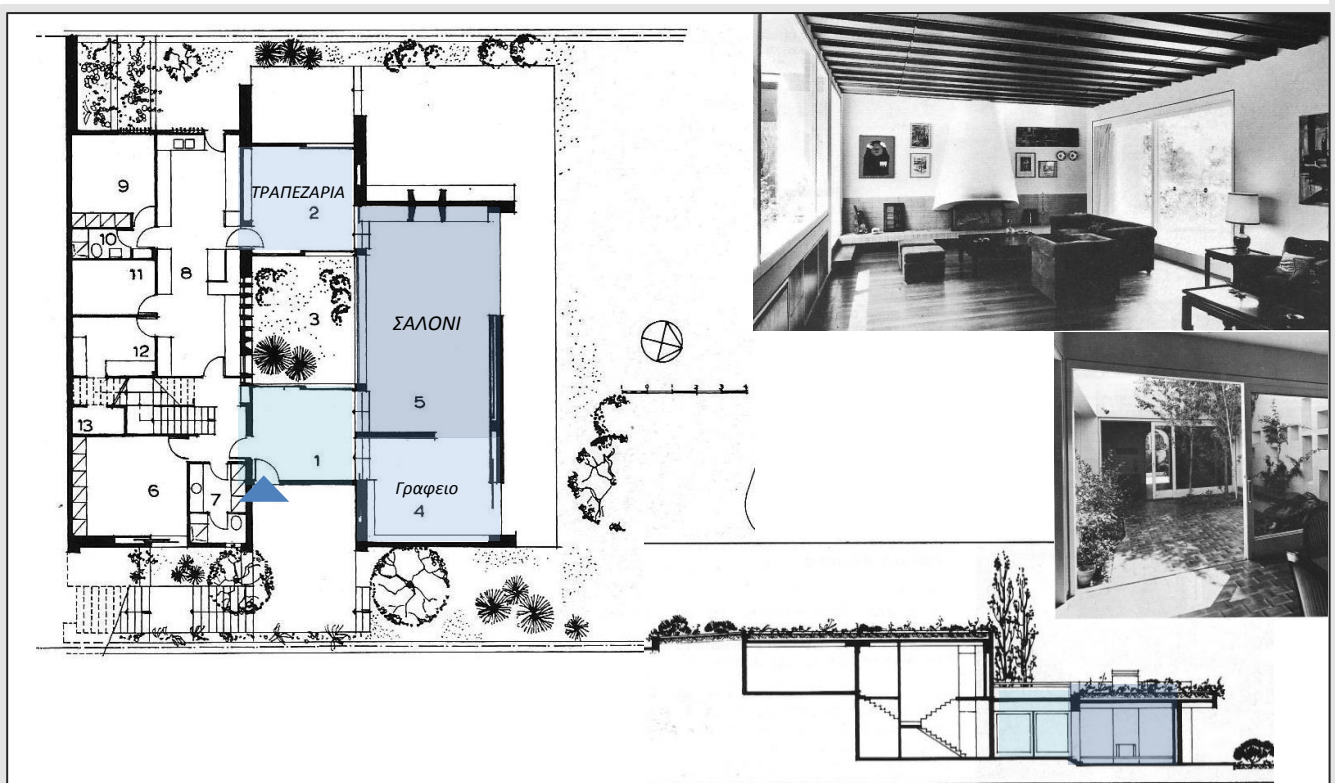
Γ. Οι χώροι υποδοχής στη μεταπολεμική κατοικία της δεκαετίας του 70'

Η τηλεόραση γίνεται πια αναπόσπαστο κομμάτι στη ζωή των ανθρώπων και ο χρόνος που περνά η οικογένεια στο καθιστικό γίνεται μεγαλύτερος. Επίσης, η ζωή του σύγχρονου ανθρώπου αλλάζει με πιο ασταθή ωράρια εργασίας και με απασχόληση της γυναίκας εκτος σπιτιού. Ακόμα και το γεύμα γίνεται πρόχειρο και μεταφέρεται στο σαλόνι. Οι χώροι υποδοχής είναι πια συνυφασμένοι με τους χώρους διημέρευσης και οι αρχιτέκτονες στρέφουν το βλέμμα τους εκεί προς επίτευξη ενός ποιοτικότερου τρόπου ζωής.

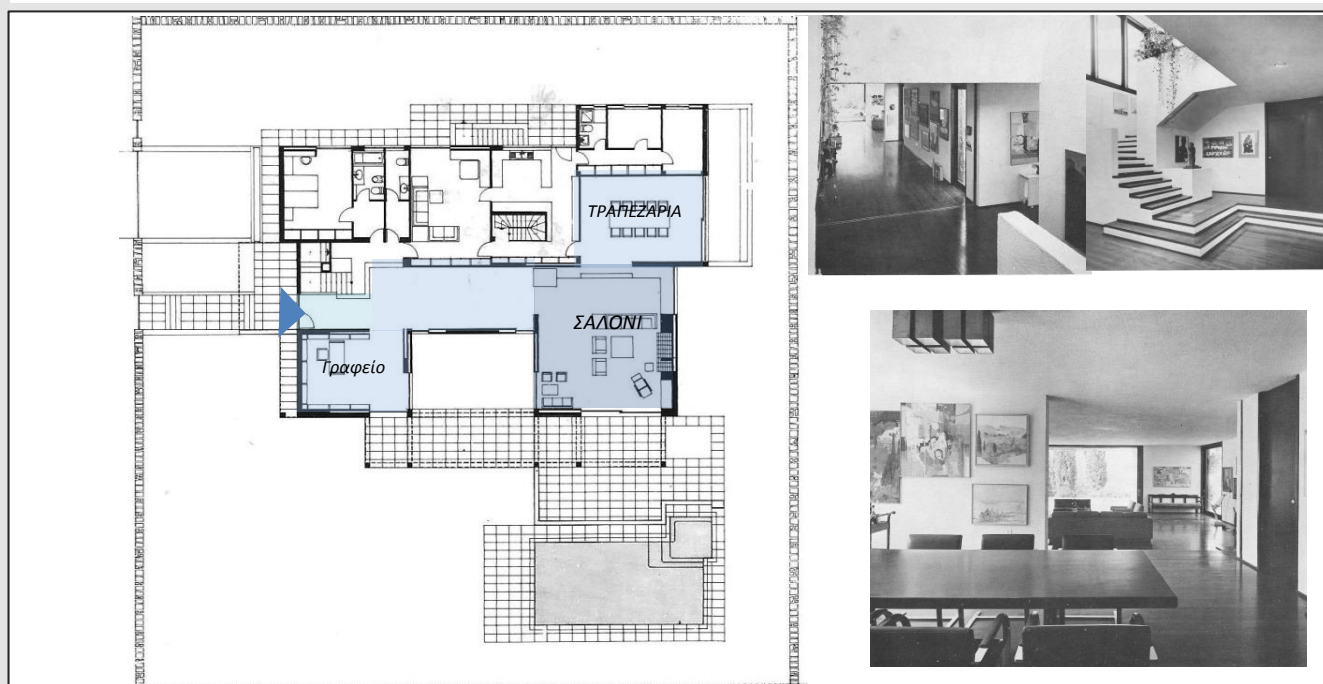
Γ.1. Μονοκατοικίες

Τη δεκαετία του 70' οι αρχιτέκτονες χρησιμοποιούν ένα ευρυματικότερο λεξιλόγιο για τη δημιουργία ποιοτικών αισθήσεων. Οι χώροι υποδοχής εμπλουτίζονται με έργα τέχνης και φωτεινά αίθρια ενώ μοιράζονται σε διαφορετικά υψομετρικά επίπεδα

Στις κατοικίες των Δ.Φωτιάδη –Α. Μασουρίδη η ύπαρξη αιθρίου προσφέρει διάχυτο φως στους χώρους υποδοχής αλλά και οπτική επικοινωνία δημιουργώντας εναλλαγές εντυπώσεων στον επισκέπτη.

Π.69. Κάτοψη, τομή και απόψεις των χώρων υποδοχής της μονοκατοικίας που σχεδίασαν οι Δ.Φωτιάδης και Α.Μασουρίδης στην Εκάλη(1970)

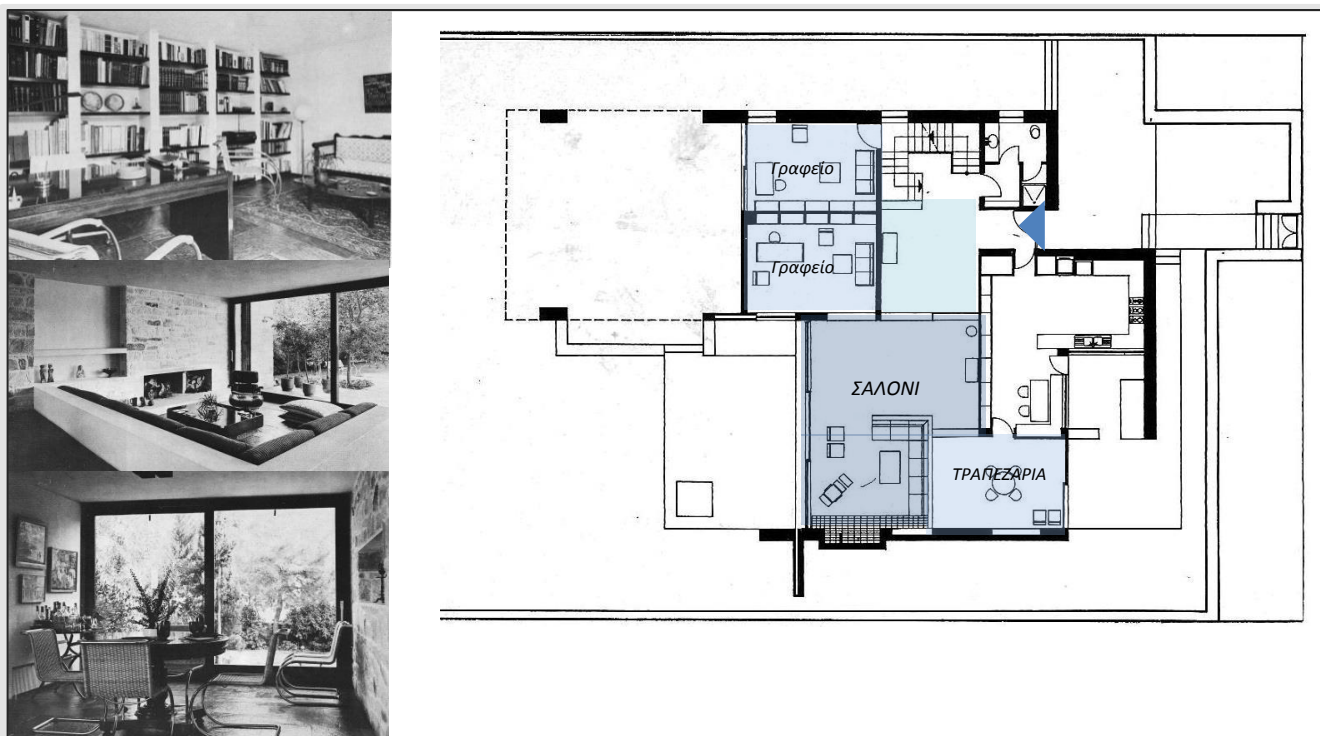

Π.70.Κάτοψη ισογείου και απόψεις χώρων υποδοχής και εισόδου της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Ν.Βαλασαμάκης στην Κηφισιά (1971)

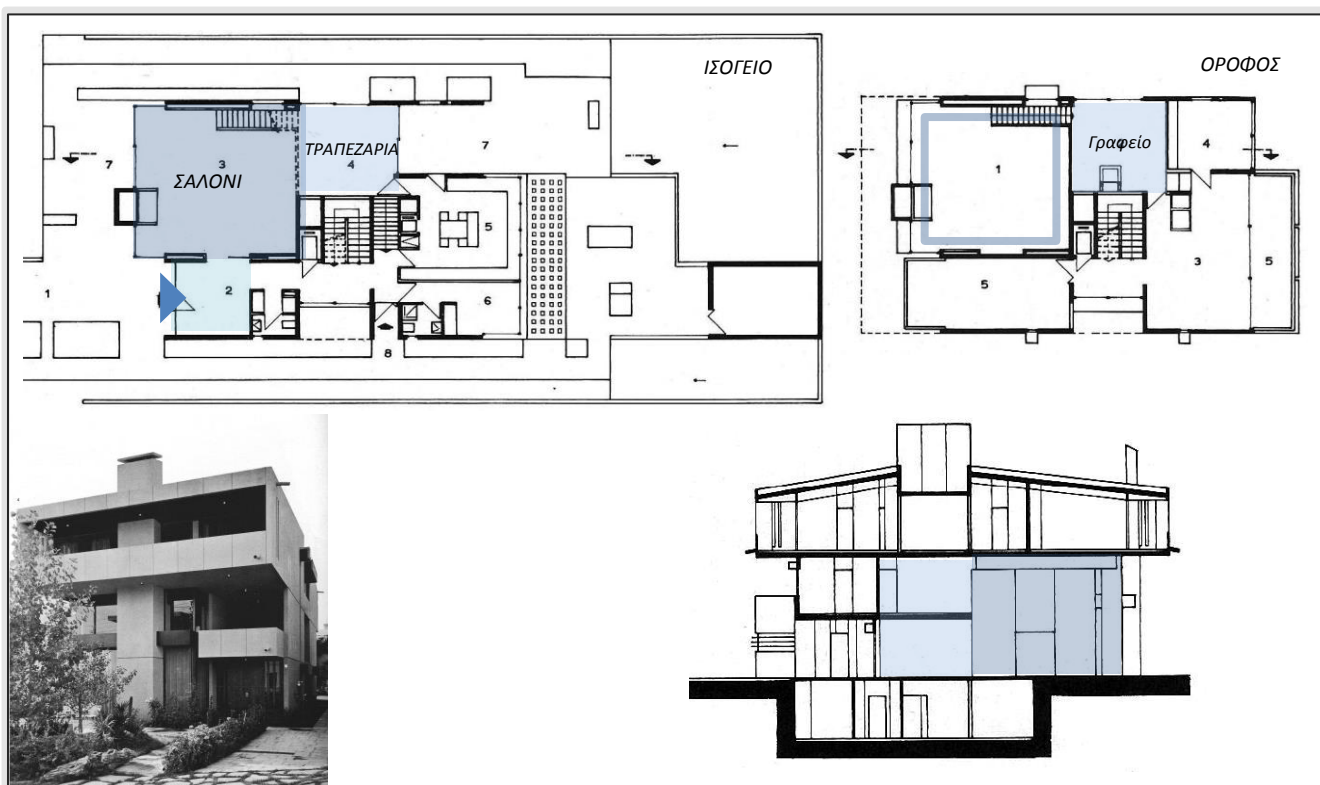
Η οπτική ενότητα των χώρων υποδοχής τη δεκαετία του 70' έχει καθιερωθεί και η διαφοροποίησή τους γίνεται συχνά σε επίπεδο τομής. Οι διάφορες γωνίες καθιστικού και χώρου φαγητού μοιράζονται σε διαφορετικά επίπεδα ακόμα και σε διαφορετικό όροφο. Η δημιουργία των διπλών υψών και ιδιαίτερων οπτικών επαφών μεταξύ των χώρων εξυπηρετεί πολλές φορές την έκθεση έργων τέχνης όπως και στην οικία Κραντονέλλη της προηγούμενης δεκαετίας.

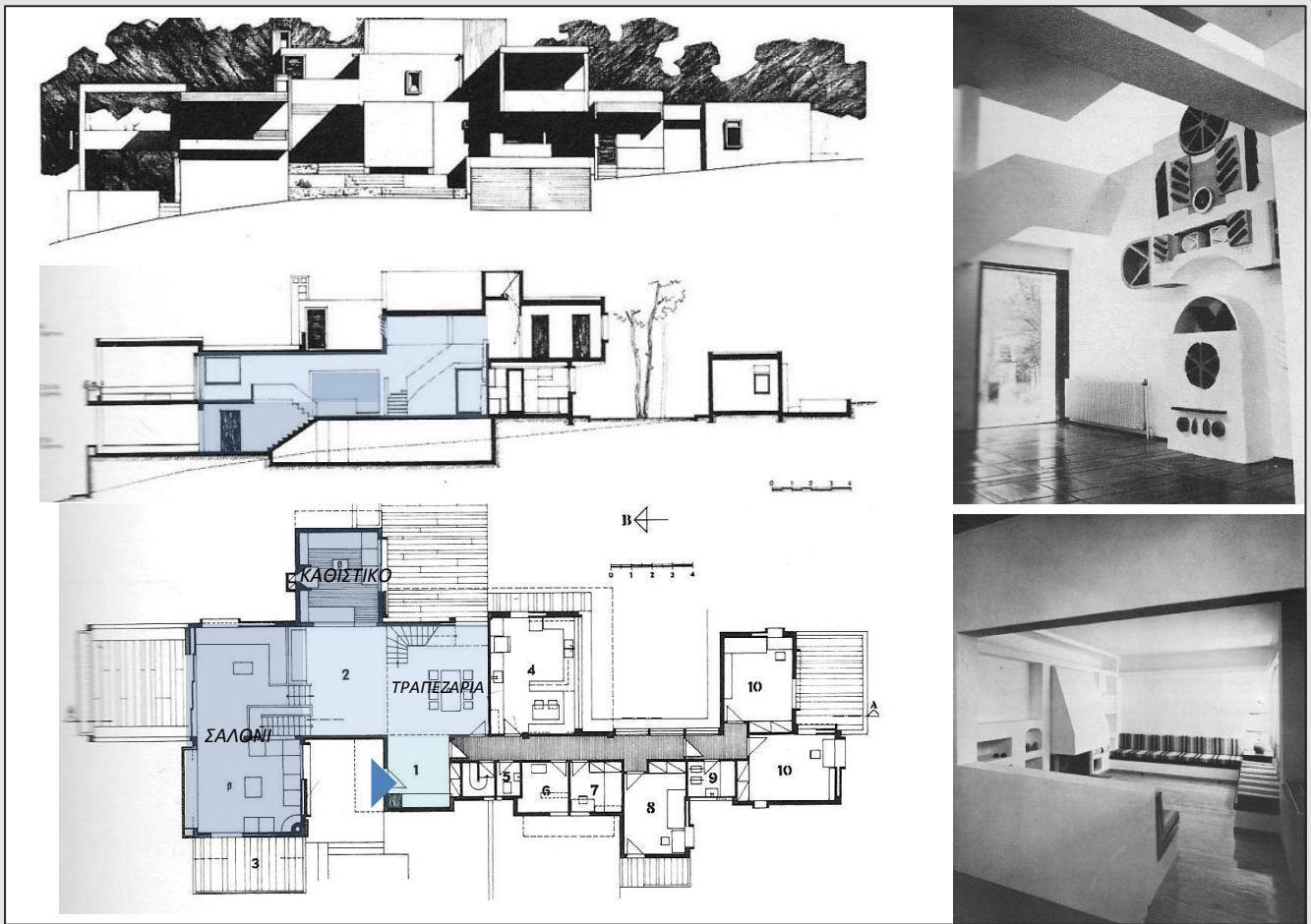
Π.71.Κατόψεις ισογείου – ορόφου και απόψεις χώρων υποδοχής και εισόδου της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Κ.Γκάρτζος στην Πεντέλη (1969)

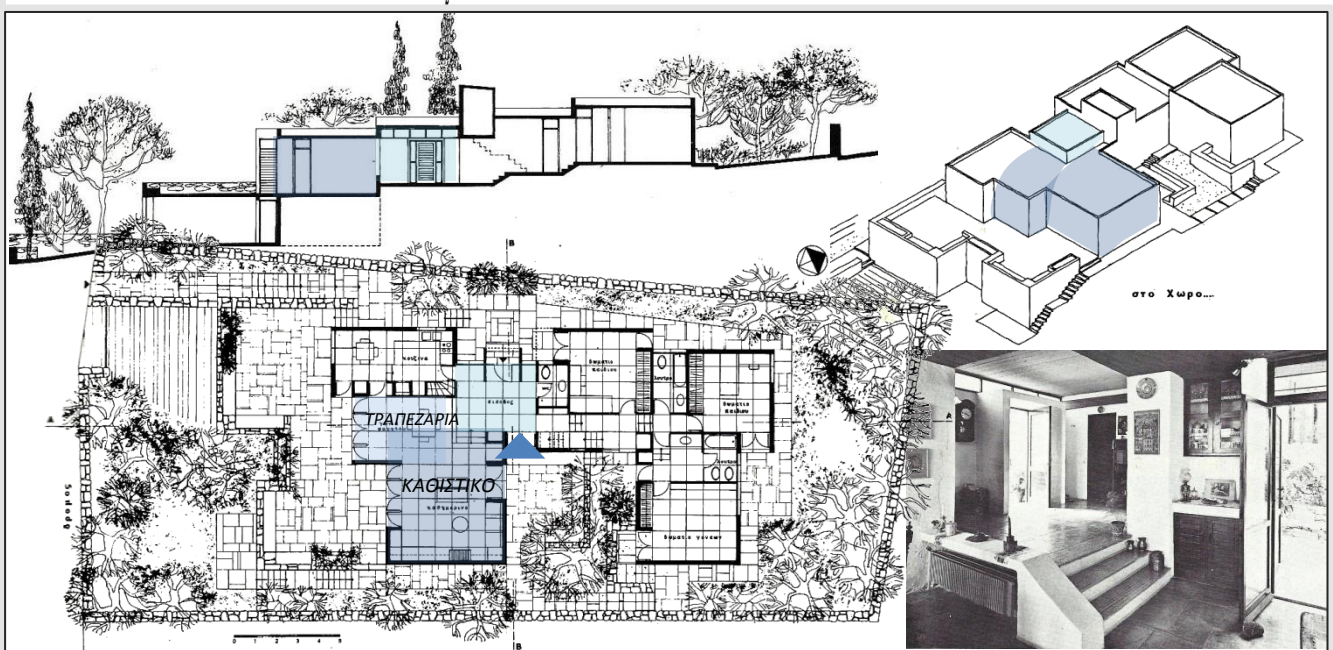
Π.72.Κάτοψη ισογείου και απόψεις χώρων υποδοχής της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Ν.Βαλσαμάκης στη Φιλοθέη(1971)

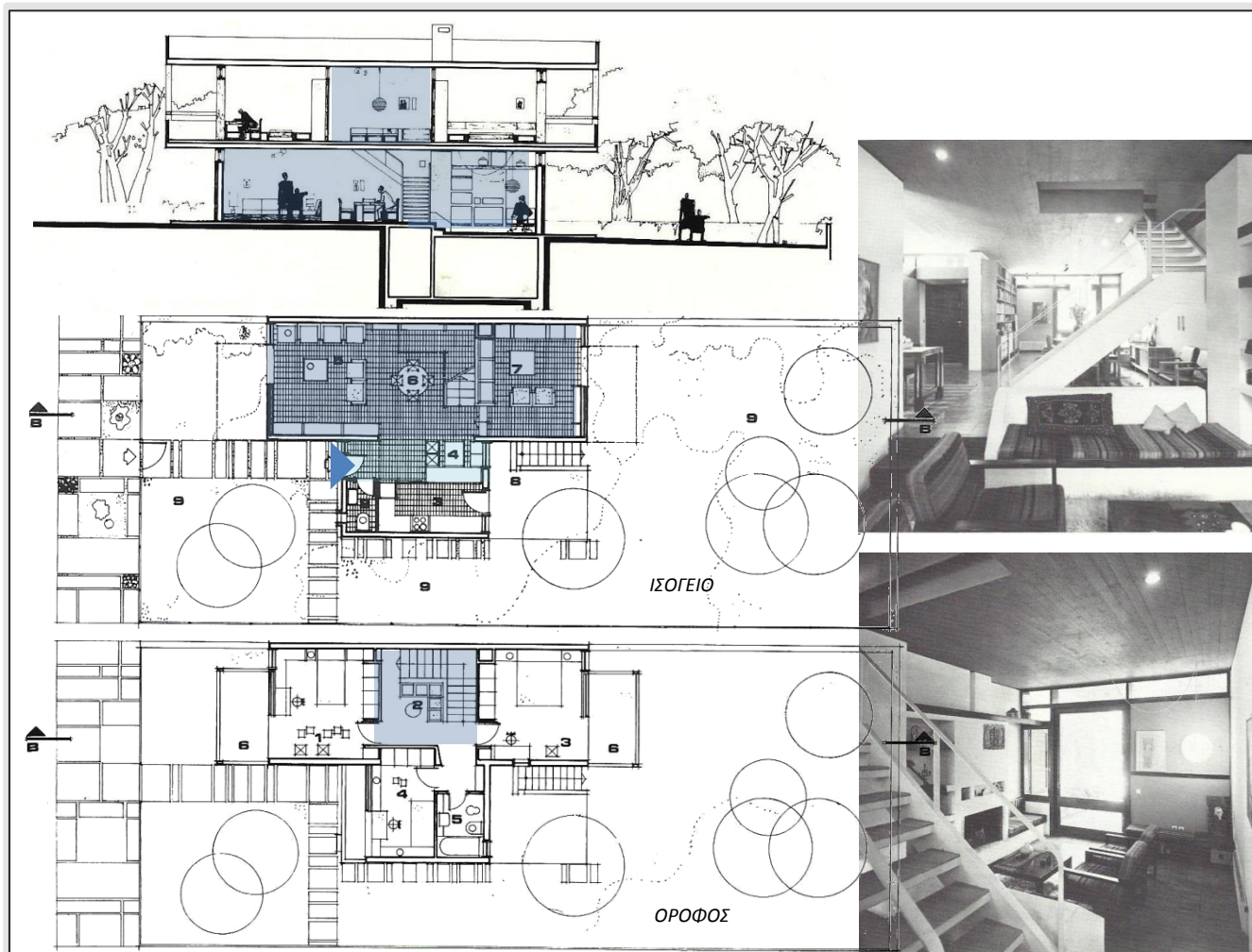
Π.73.Κατόψεις ισογείου-α'επιπέδου, τομή και εξωτερική άποψη της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Α.Τομπάζης στη Φιλοθέη(1971)

Π.74.Κάτοψη ισογείου,τομή, όψη και απόψεις του καθιστικού και του χώρου εισόδου της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Β.Χρηστίδης στην Εκάλη (1972)

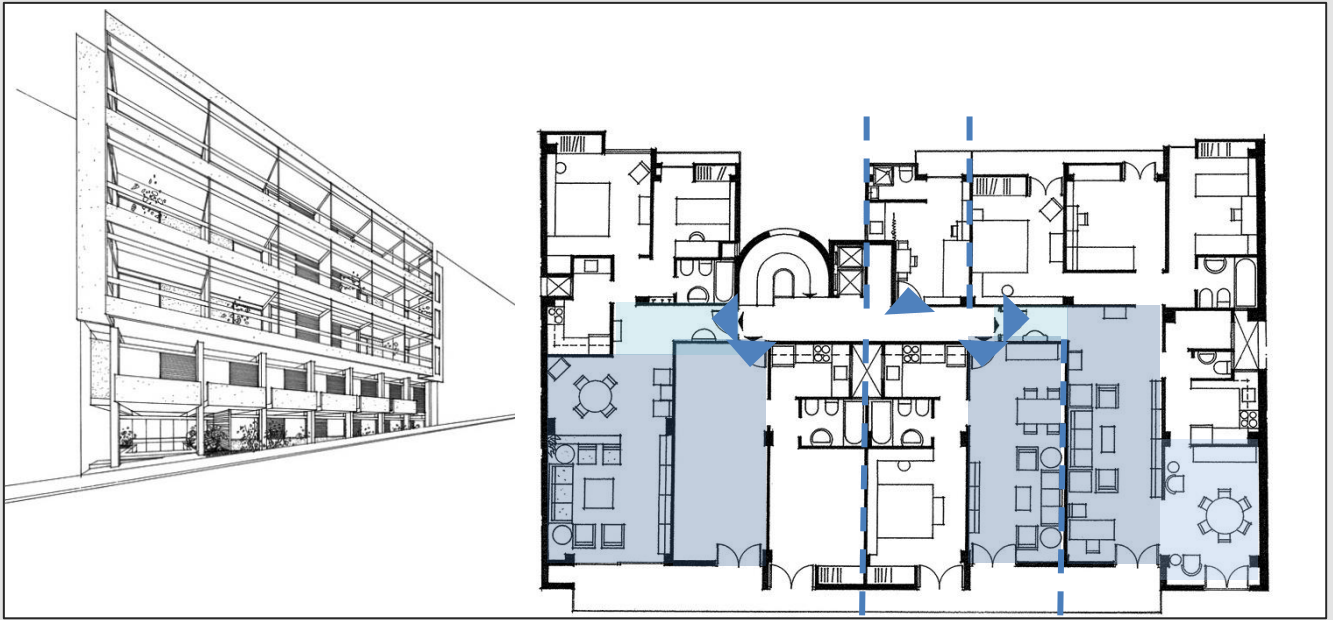
Π.75.Κάτοψη ισογείου, τομή και άποψη του χώρου εισόδου της μονοκατοικίας που σχεδίασε η Σ.Καρακώστα στην Άνω Βούλα (1975).Το γλυπτό της Νέλλας Γκόλαντα στο χώρο της εισόδου μας θυμίζει τη συνήθεια που υπήρχε να εκθέτονται έργα τέχνης στις galleries των πλούσιων μεσοπολεμικών κατοικιών.

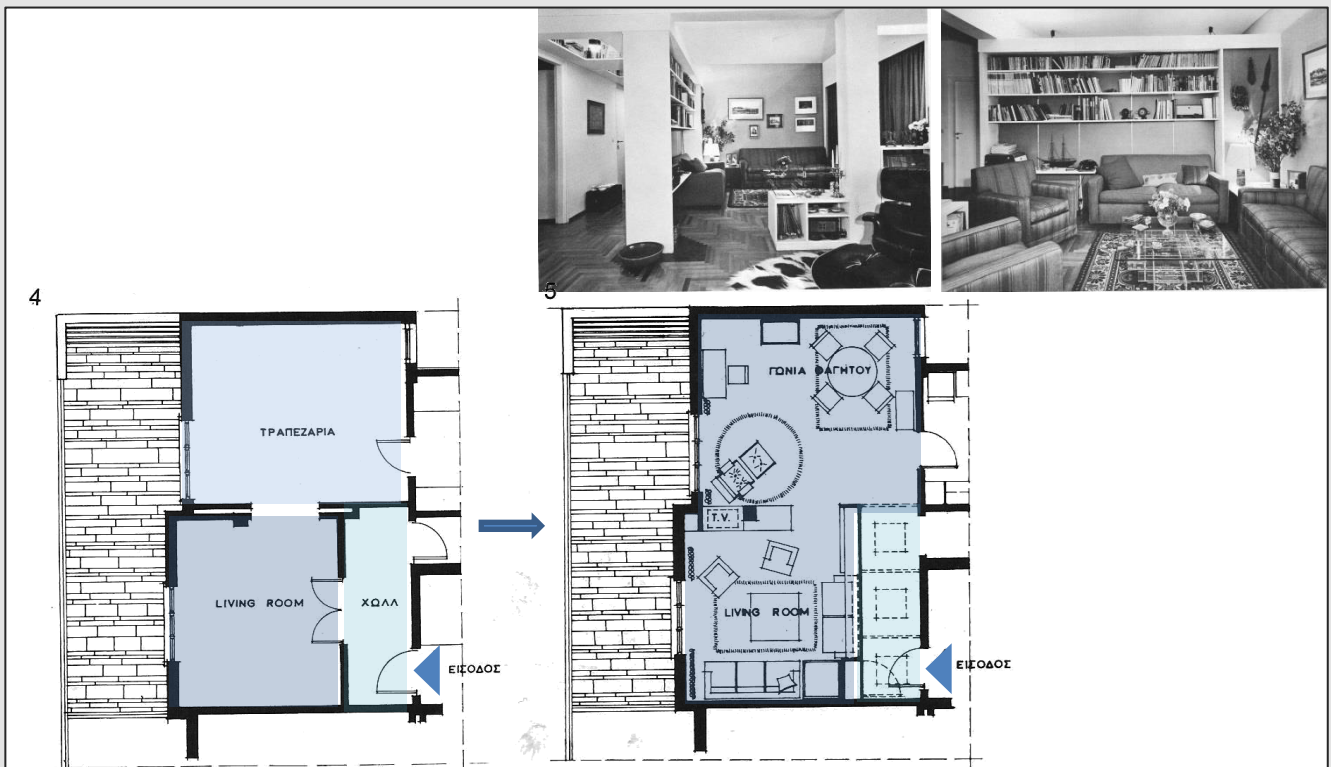
Π.76. Κατόψεις ισογείου-ορόφου, τομή και απόψεις σαλονιών του ισογείου της μονοκατοικίας που σχεδίασε ο Γ.Ανυφαντής στη Νέα Κηφισιά (1976)

Γ.2. Πολυκατοικίες

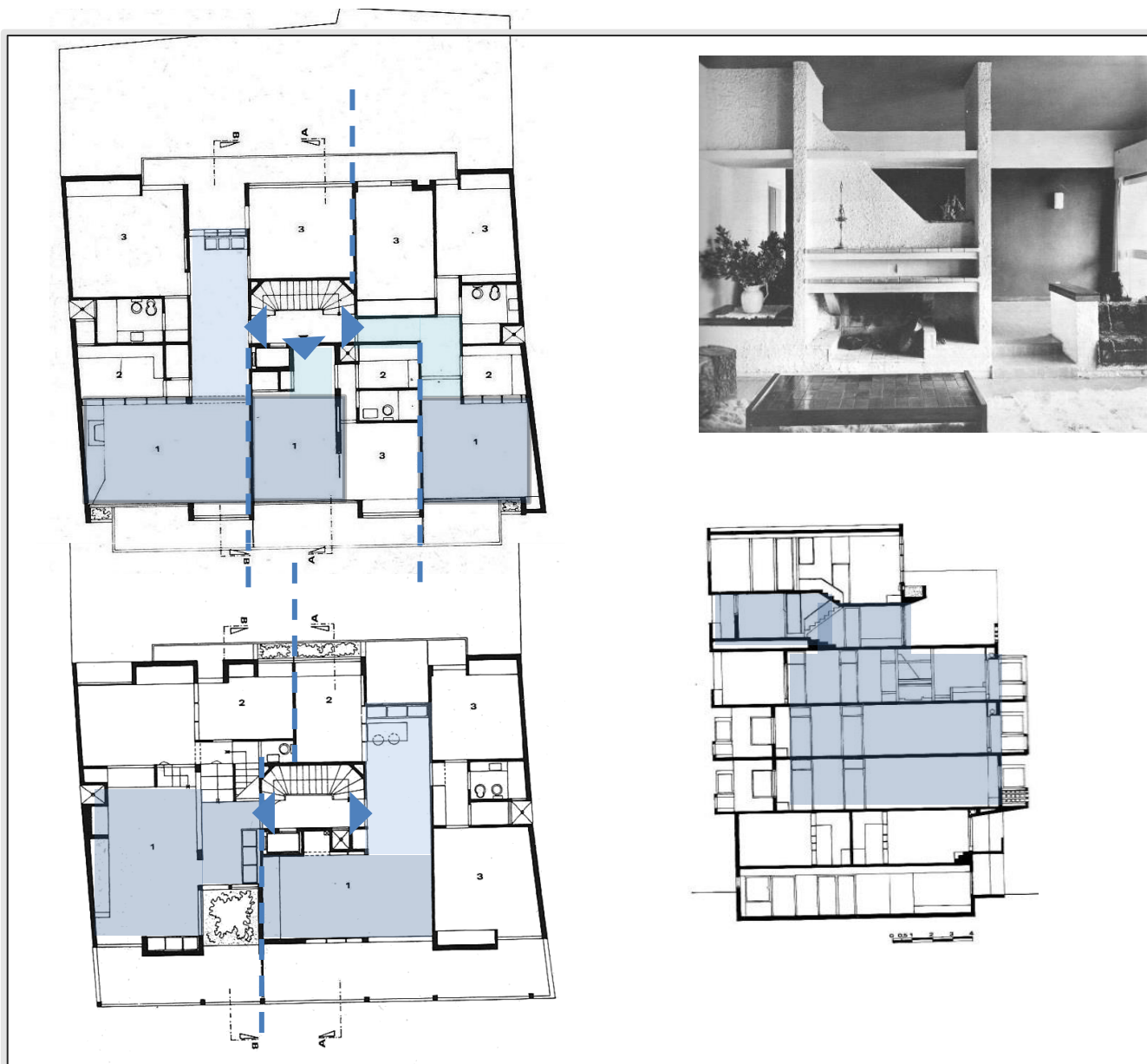
Οι χώροι υποδοχής των πολυκατοικιών της δεκαετίας του 70' και του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 60' εμπλουτίζονται με ποιοτικά στοιχεία παρά τη στενότητα του χώρου και την τυποποίηση. Σχεδιάζονται διαμερίσματα με διπλά ύψη στα καθιστικά όπως και στις μονοκατοικίες ενώ τα μέχρι τότε ανήλιαγα χωλ των πολυκατοικιών εγκαταλείπονται με την ενοποίηση των χώρων και με τη χρήση εσοχών ακόμα και αιθρίων.

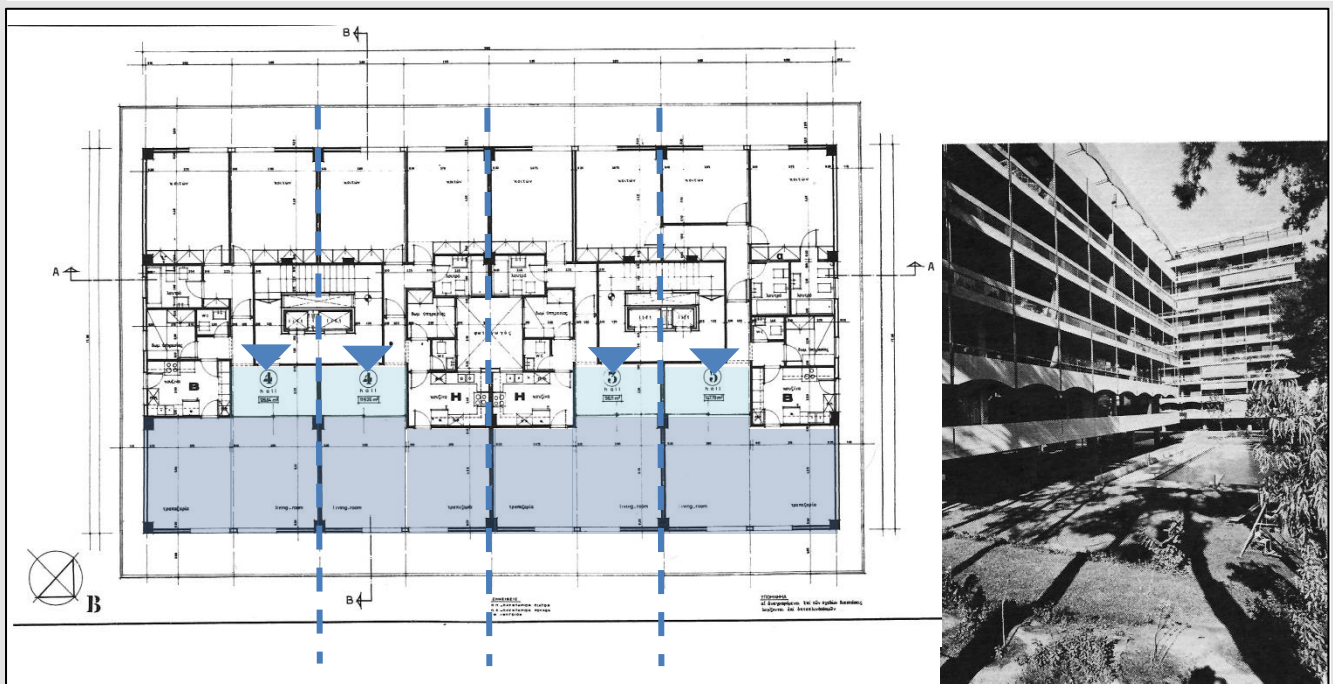
Π.77.Κάτοψη ορόφου και σκίτσο εξωτερικής άποψης της πολυκατοικίας που βρίσκεται στην οδό Μυτιλήνης, Κ.Δεκαβάλλας (1966)

Π.78.Κάτοψη πριν και μετά αναδιαμορφωμένου διαμερίσματος στην Αθήνα που δείχνει τη νέα τάση αφαίρεσης του διαχωρισμού μεταξύ των χώρων υποδοχής, Π.Μασουρίδης (1966)

Π.79.Κατόψεις β'και δ'επιπέδου, τομή και άποψη των χώρων υποδοχής ενός διαμερίσματος της πολυκατοικίας που σχεδίασαν οι Δ.και Σ. Αντωνακάκη στο Παγκράτι (1969)

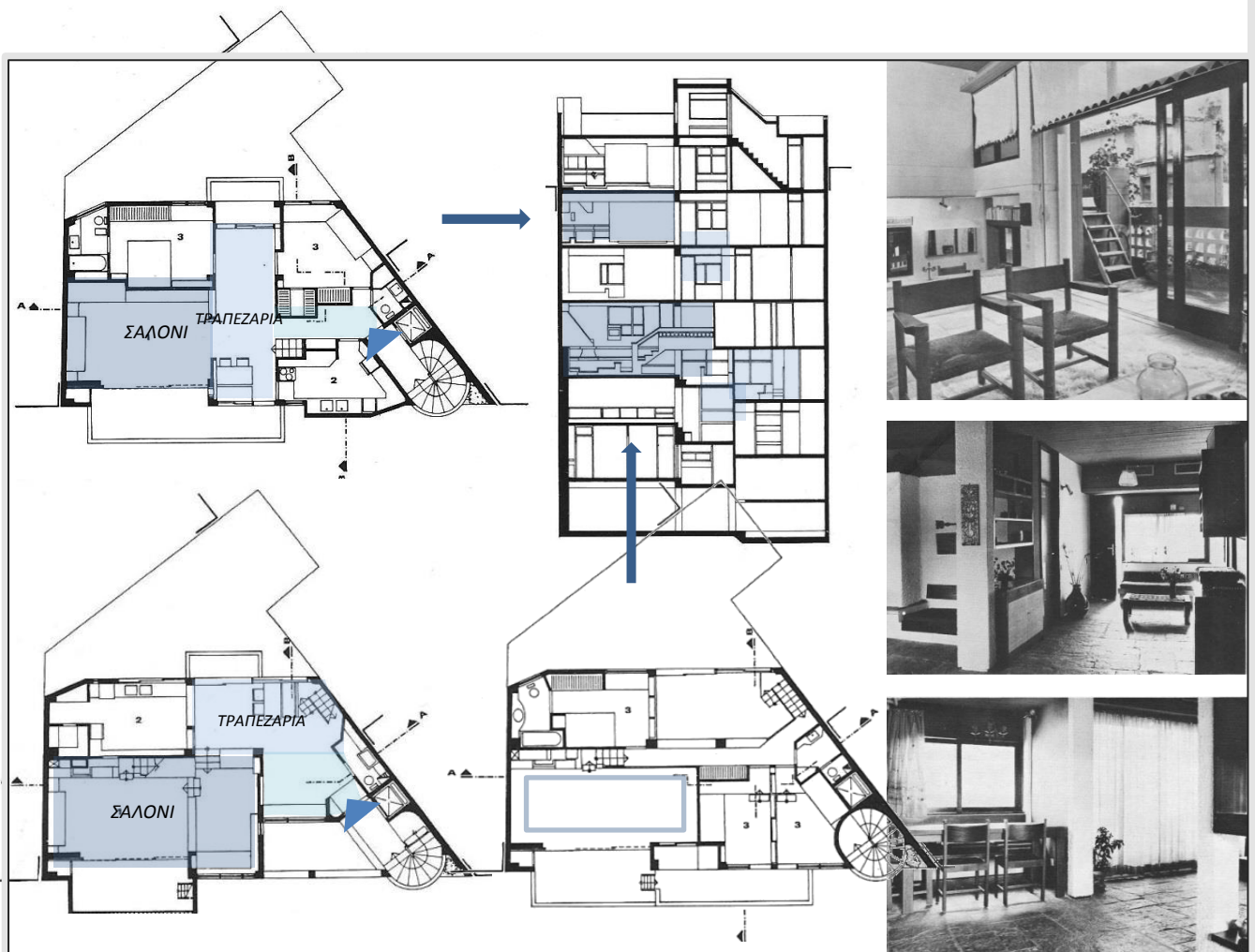
Π.80.Κάτοψη ορόφου και εσωτερική άποψη του συγκροτήματος κατοικιών που σχεδίασε ο αρχιτέκτονας Ι.Ρίζος στο Χαλάνδρι (οδός Διαδόχου Παύλου,1970)

Π.81.Κάτοψη ορόφου και εσωτερική άποψη του συγκροτήματος κατοικιών που σχεδίασε ο αρχιτέκτονας Α.Τομπάζης στο Χαλάνδρι (1971)

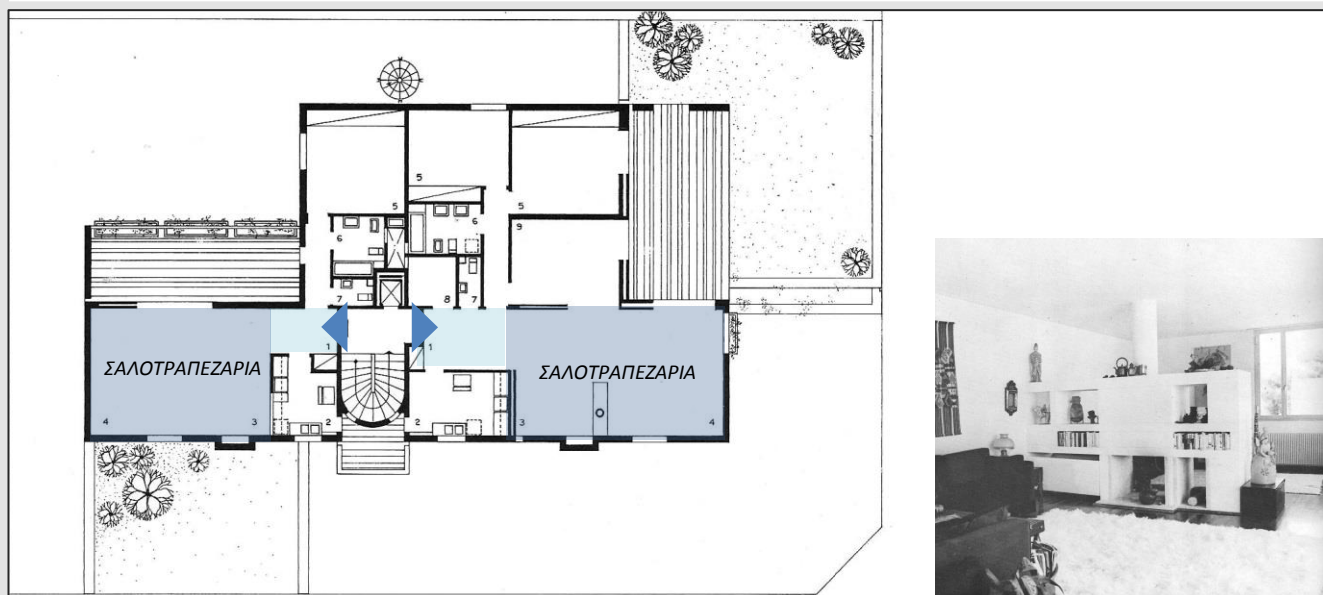

Π.82.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη της πολυκατοικίας που σχεδίασε ο Τ.Ζενέτος στο Ψυχικό (οδός Ναρκίσσου 1970)

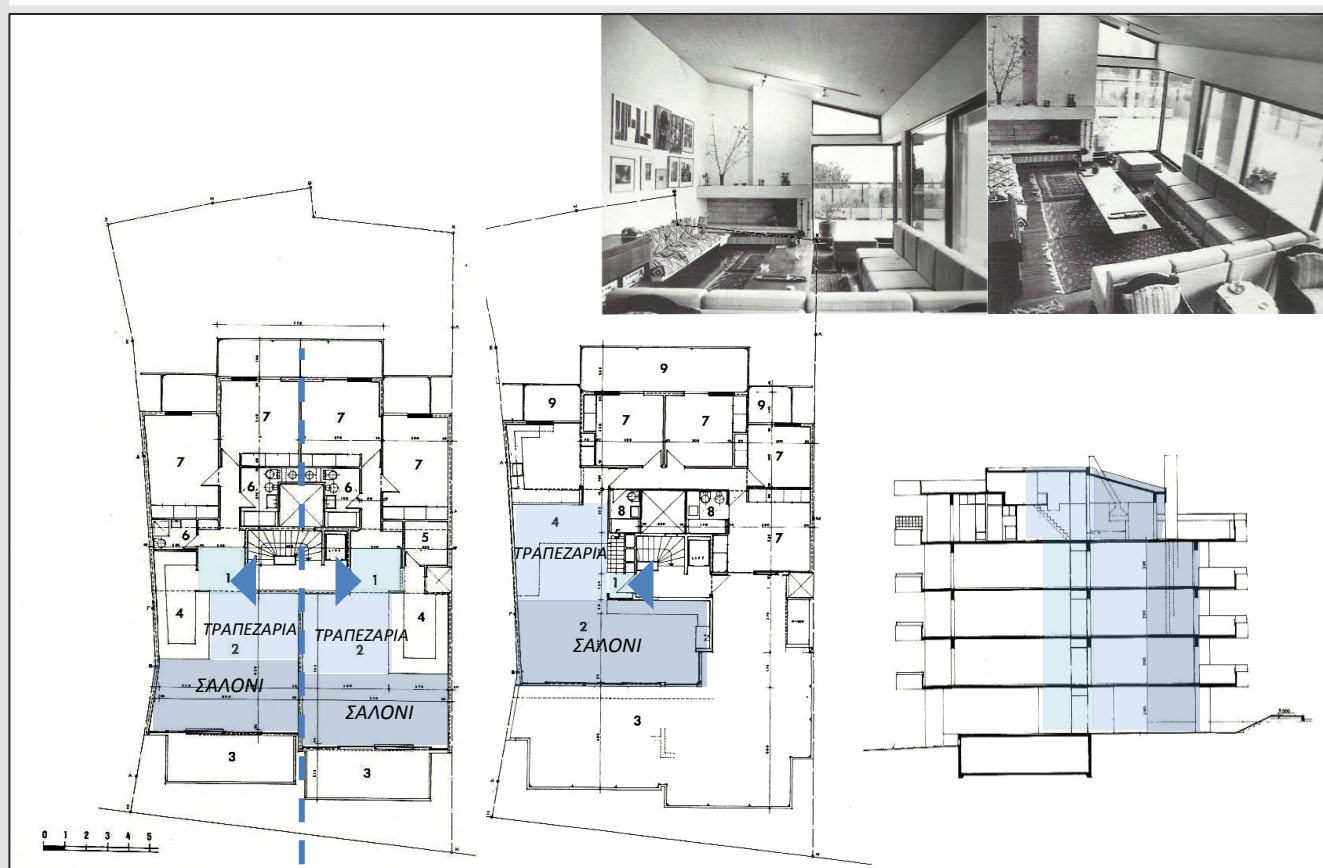
Π.83.Κάτοψη β', γ' και δ' επιπέδου, τομή και απόψεις των χώρων υποδοχής της πολυκατοικίας που σχεδίασαν οι Δ.και Σ. Αντωνανάκη στα Εξάρχεια(οδός Μπενάκη 1973)

- Πολυκατοικία στο Παλιό Ψυχικό 1973, αρχιτέκτονας Γ.Κούτσης – Ρ.Βακράτσας

Π.84.Κάτοψη ορόφου και άποψη χώρων υποδοχής της πολυκατοικίας που σχεδίασαν οι Γ.Κούτσης – Ρ.Βακράτσας στο Παλιό Ψυχικό(1973)

- Πολυκατοικία στην Κηφισιά 1976, αρχιτέκτονες Κ.Γιαμαλάκη -Χαλκιοπούλου

Π.85.Κάτοψη ορόφων ,τομή και άποψη χώρων υποδοχής της πολυκατοικίας που σχεδίασαν οι Κ.Γιαμαλάκη – Χαλκιοπούλου στην Κηφισιά (1976)

Στροφή στην αντίληψη για την λειτουργία και το ρόλο των χώρων υποδοχής προκαλεί η είσοδος της τηλεόρασης στη ζωή των Ελλήνων αστών κατά τις δεκαετίες 50' , 60' και 70'. Η τηλεόραση ως μέσο ψυχαγωγίας και ενημέρωσης δίνει το κίνητρο για συνάθροιση της οικογένειας στους καθιστικούς χώρους υποδοχής εφόσον η δημιουργία ξεχωριστού καθημερινού, όπως γινόταν στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα δεν καθύσταται δυνατή λόγω της έλλειψης χώρου που προκαλεί η αστυφιλία στις τότε σύγχρονες πόλεις.

Ακόμη η προβολή των αμερικάνικων προτύπων κατοίκησης τύπου «λίβινγκ ρουμ» μέσω της τηλεόρασης και του ελληνικού κινηματογράφου δημιουργεί την τάση ενοποίησης των λειτουργιών σε έναν κοινό χώρο συνάθροισης. Επομένως οι χώροι υποδοχής μετατρέπονται και σε χώρους διημέρευσης. Οι αρχιτέκτονες στρέφουν το βλέμμα τους στους χώρους αυτούς ενώ αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της ποιότητας διαβίωσης στους νέους αυτούς χώρους καθημερινής δραστηριοποίησης.

Η εξέλιξη των χώρων υποδοχής από τη δεκαετία του 1980 έως σήμερα.

Η κατάργηση του προθαλάμου εισόδου.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 80' αλλάζει το μοντέλο της οικογενειακής κατοικίας. Το διαμέρισμα των δύο ή του ενός ατόμου υποκαθιστά πολλές φορές τη στέγη των τριών γενεών ενώ έχει καθιερωθεί η επαγγελματική δραστηριότητα της γυναίκας εκτός της οικίας. Ακόμη η κατοίκηση στα προάστια πλεονεκτεί έναντι του κέντρου με την αύξηση του εισοδήματος αλλά και με την εξέλιξη των μέσων μεταφοράς. Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας οδηγούν στην αναζήτηση νέων δομών κατοίκησης και επαναπροσέγγισης του τρόπου διαβίωσης.

Το αμερικάνικο «λίβινγκ ρουμ» που προβαλλόταν στις ταινίες του ελληνικού κινηματογράφου του 60' καθιερώνεται ως ο χώρος καθημερινής χρήσης της οικογένειας και της υποδοχής των επισκεπτών, γι' αυτό και οι χώροι υποδοχής έχουν επικρατήσει και ως χώροι διημέρευσης. Κυριαρχεί επομένως η τάση αφαίρεσης των εσωτερικών πετασμάτων και η συρρίκνωση των βοηθητικών χώρων όπως είναι ο προθάλαμος υποδοχής. Η χρήση του «open plan» υποδηλώνει πλέον έναν σύγχρονο τρόπο ζωής και η δημιουργία του «λίβινγκ ρουμ» είναι αποτέλεσμα μιας οριστικής εγκατάλειψης της αντίληψης που ταύτιζε την έννοια του χώρου και του δωματίου με σαφή όρια, τοίχο και πόρτα.

Η χρήση των χώρων υποδοχής μεταμορφώνεται και καθοδηγείται πλέον από τον ευέλικτο χρόνο του σύγχρονου ανθρώπου στον οποίο οι δραστηριότητες αναμιγνύονται και αλληλοκαλύπτονται.

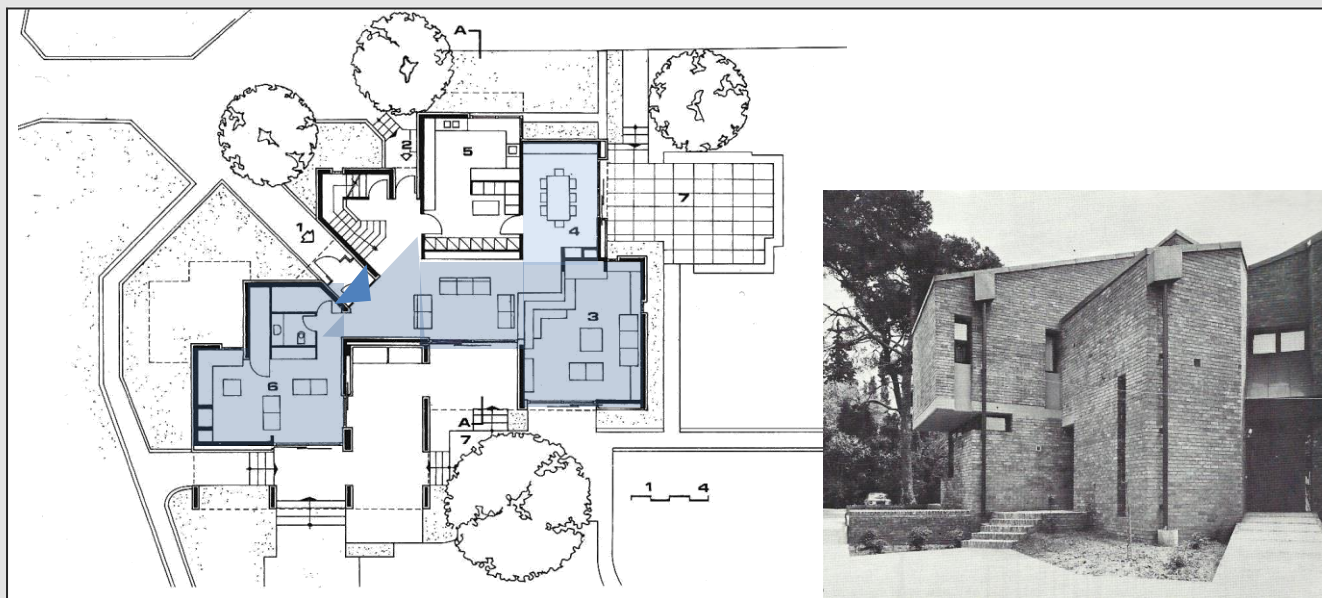
A. Οι χώροι υποδοχής στην κατοικία κατά τις δεκαετίες 1980-1990

A.1. Μονοκατοικία και διπλοκατοικία

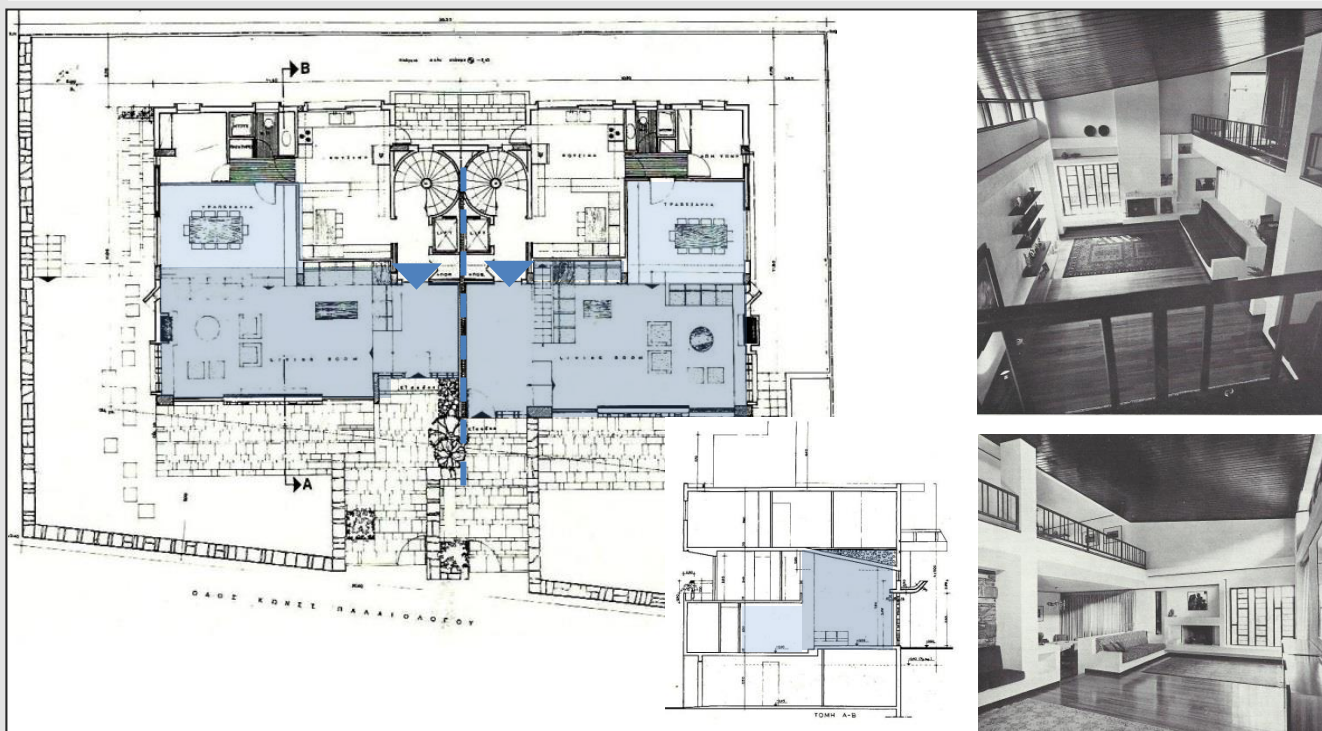
Οι μονοκατοικίες που σχεδιάζονται και κτίζονται στις αναφερόμενες δεκαετίες είναι κατά κύριο λόγο προαστιακές λόγω της πλήρωσης των οικοπέδων στο κέντρο, του νεοπλουτισμού αλλά και της γενικότερης τάσης της εποχής όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

Όπως στη δεκαετία του 70' έτσι και στην δεκαετία του 80' και του 90' η ανάδειξη των χώρων υποδοχής - διημέρευσης επιτυγχάνεται με τη δημιουργία πολλαπλών επιπέδων αλλά και διπλών υψών των καθιστικών στις περισσότερες μονοκατοικίες ή διπλοκατοικίες. Ακόμη η λογική της ύπαρξης ανεπίσημων και επίσημων χώρων υποδοχής εγκαταλείπεται. Μόνο σε ορισμένες κατοικίες προβλέπονται δύο καθιστικοί χώροι ή δύο τραπεζαρίες όπως στις κατοικίες των Α.Τομπάζη, Ι.Κανετάκη, Σ.Καρακώστα και Ζ.Σαμούρκα (Π. 86-89), οι οποίοι όμως διατηρούν άμεση οπτική επαφή. Τέλος, άμεση οπτική επαφή αποκτά πλέον και ο χώρος εισόδου κυρίως με τους καθιστικούς χώρους της εκάστοτε κατοικίας.

Μια ενδιαφέρουσα επιδίωξη των αρχιτεκτόνων που προκύπτει μέσω της εναλλαγής των επιπέδων είναι και η οπτική επικοινωνία του χώρου εργασίας με τους χώρους υποδοχής όπως παρατηρείται στις κατοικίες των Α.Τομπάζη (Π.86) και Ι.Κανετάκη (Π.87)

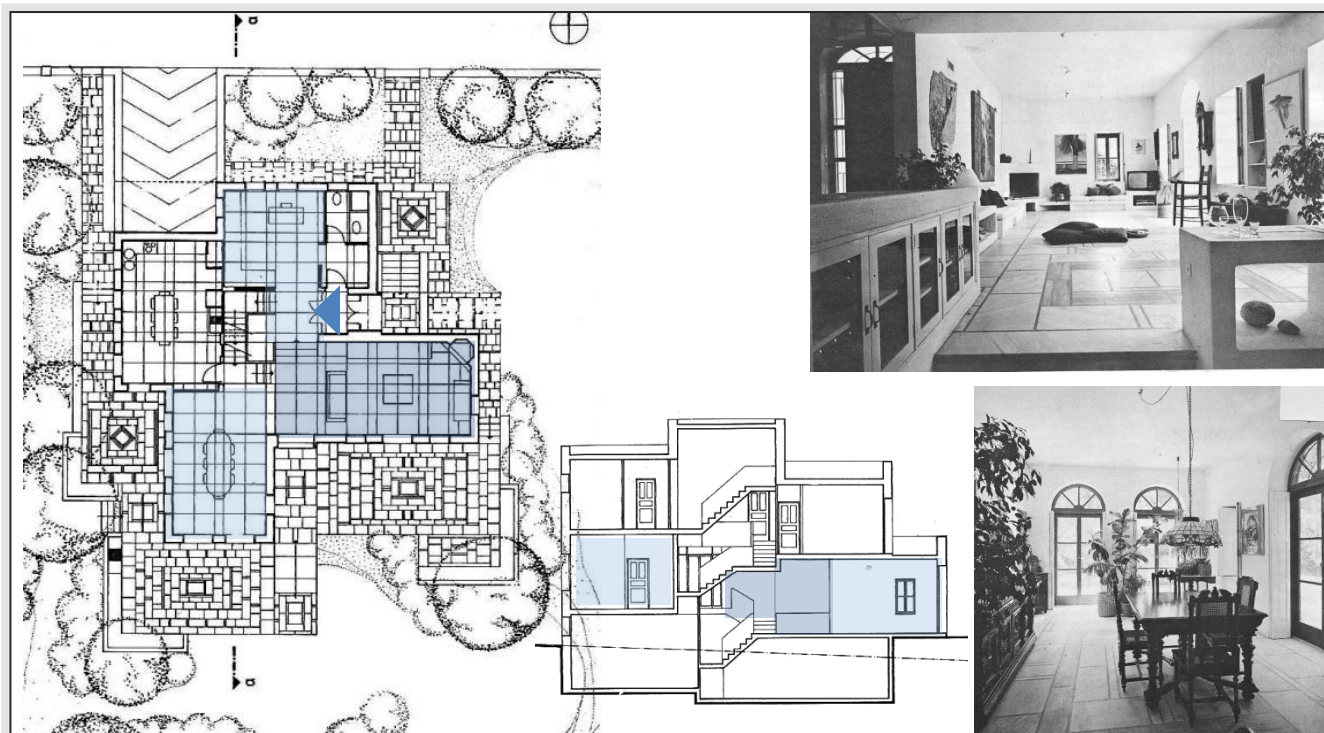

Π.86.Κάτοψη ισογείου και εξωτερική άποψη μονοκατοικίας στην Κηφισιά, αρχιτέκτονας: Α.Τομπάζης (1980)

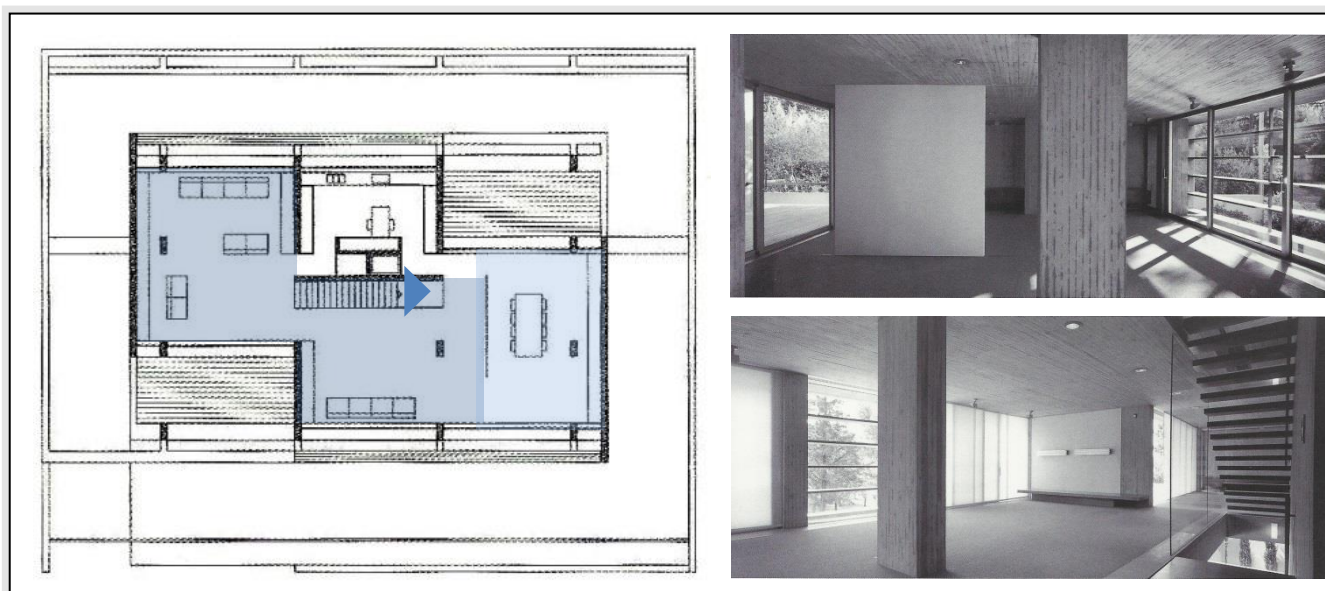

Π.87.Κάτοψη ισογείου,τομή και άποψη των χώρων υποδοχής διπλοκατοικίας στην Πολιτεία , αρχιτέκτονας: Ι.Κανετάκης(1980)

Στην κατοικία της Σ.Καρακώστα στην Κηφισιά επικρατεί η εναλλαγή εντυπώσεων μέσα από δομημένους και ελεύθερους χώρους υποδοχής κατά την κίνηση μέσα σε αυτούς. Αποτελεί παράδειγμα μεταξύ μοντέρνας και μεταμοντέρνας αρχιτεκτονικής ελληνικής έκφρασης³¹. Χαρακτηριστική είναι η εκμετάλλευση των βιοκλιματικών παραγόντων όπως ο προσανατολισμός και η θέαση.

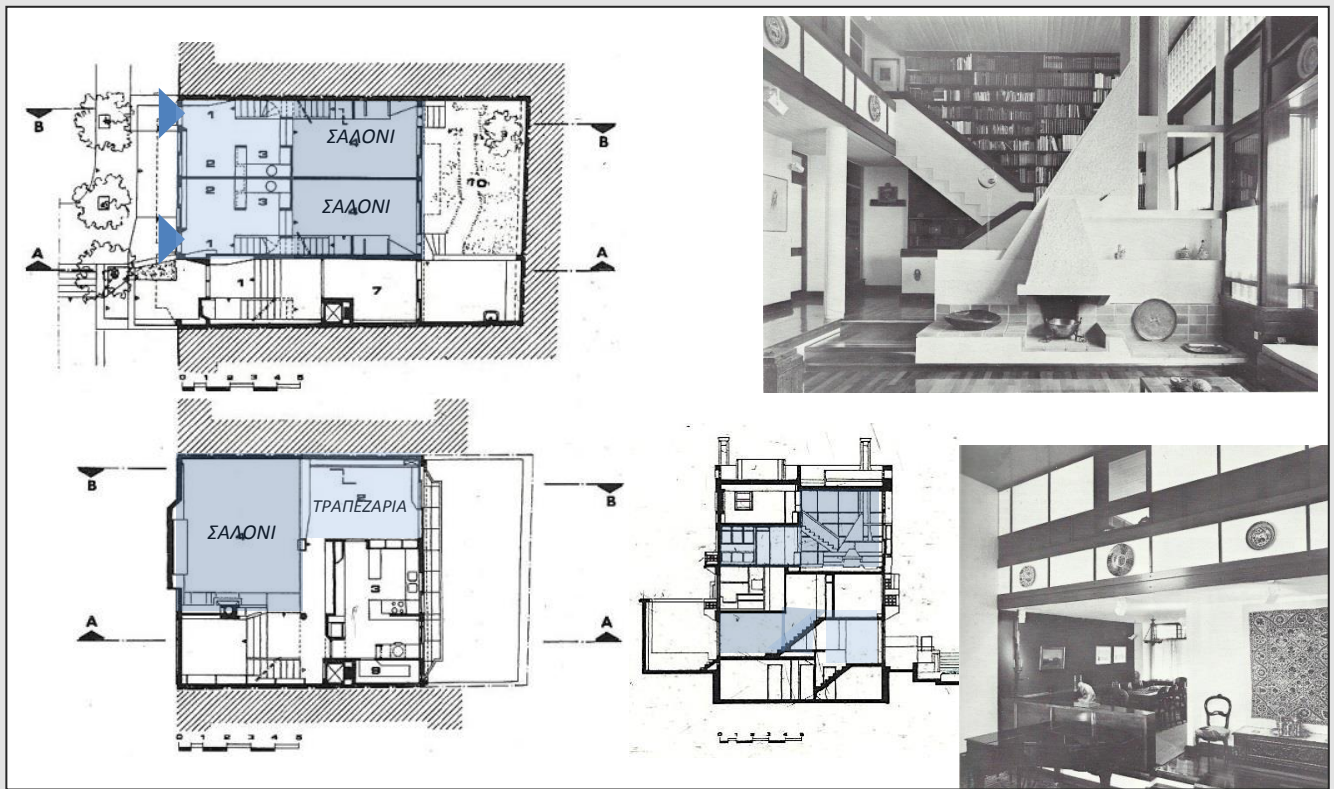
Π.88.Κάτοψη ισογείου,τομή και άποψη των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στην Κηφισιά , αρχιτέκτονας: Σ.Καρακώστα (1984)

Π.89.Κάτοψη ισογείου και άποψη των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στο Παλαιό ψυχικό , αρχιτέκτονας: Ζ.Σαμούρκα(1997)

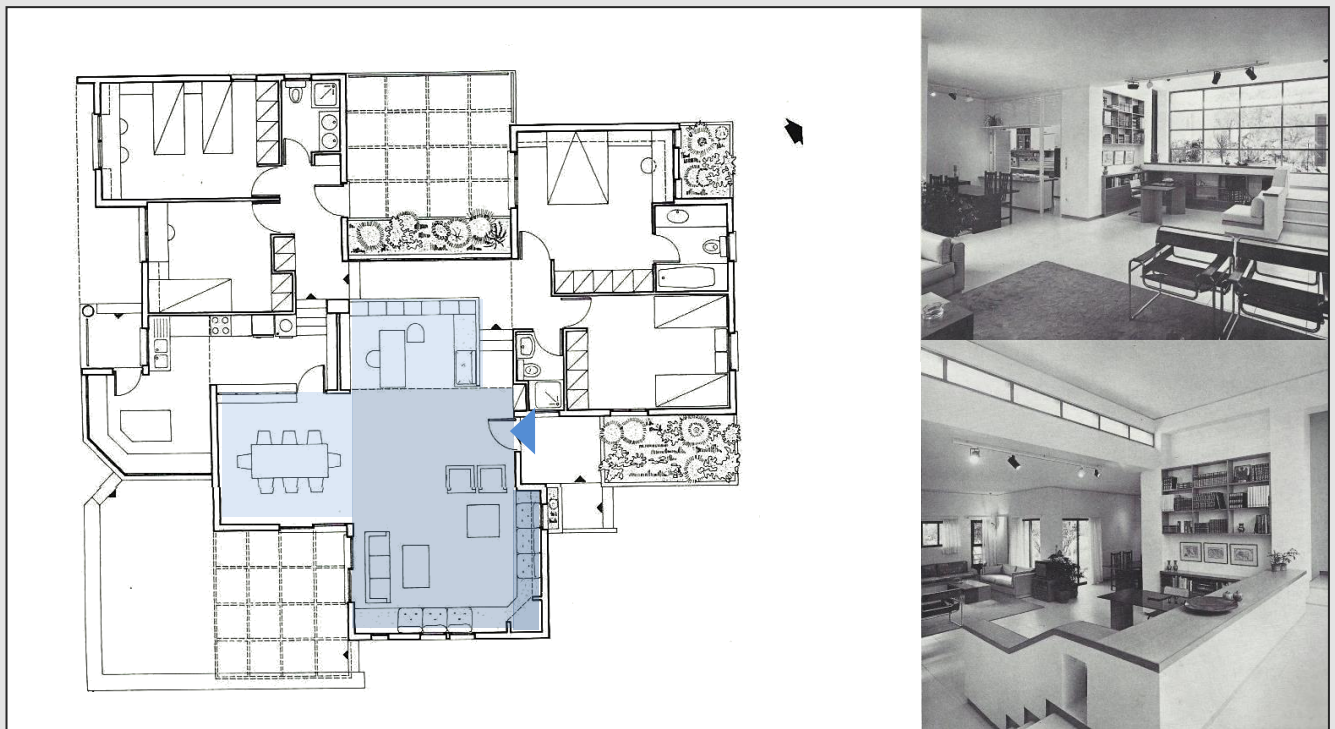
³¹Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών»,τεύχος 23/1989, σελ. 115

Παρόμοια προσέγγιση για την επικοινωνία του χώρου εργασίας με τους χώρους υποδοχής στις κατοικίες των Α.Τομπάζη και Ι.Κανετάκη γίνεται στο σχεδιασμό της κατοικίας στο λόφο Φιλοπάππου από τους Δ. και Σ. Αντωνακάκη για ένα ζευγάρι που εργάζεται κατ' οίκον, ένα από τα σενάρια που απεικονίζουν τον σύγχρονο τρόπο διαβίωσης.

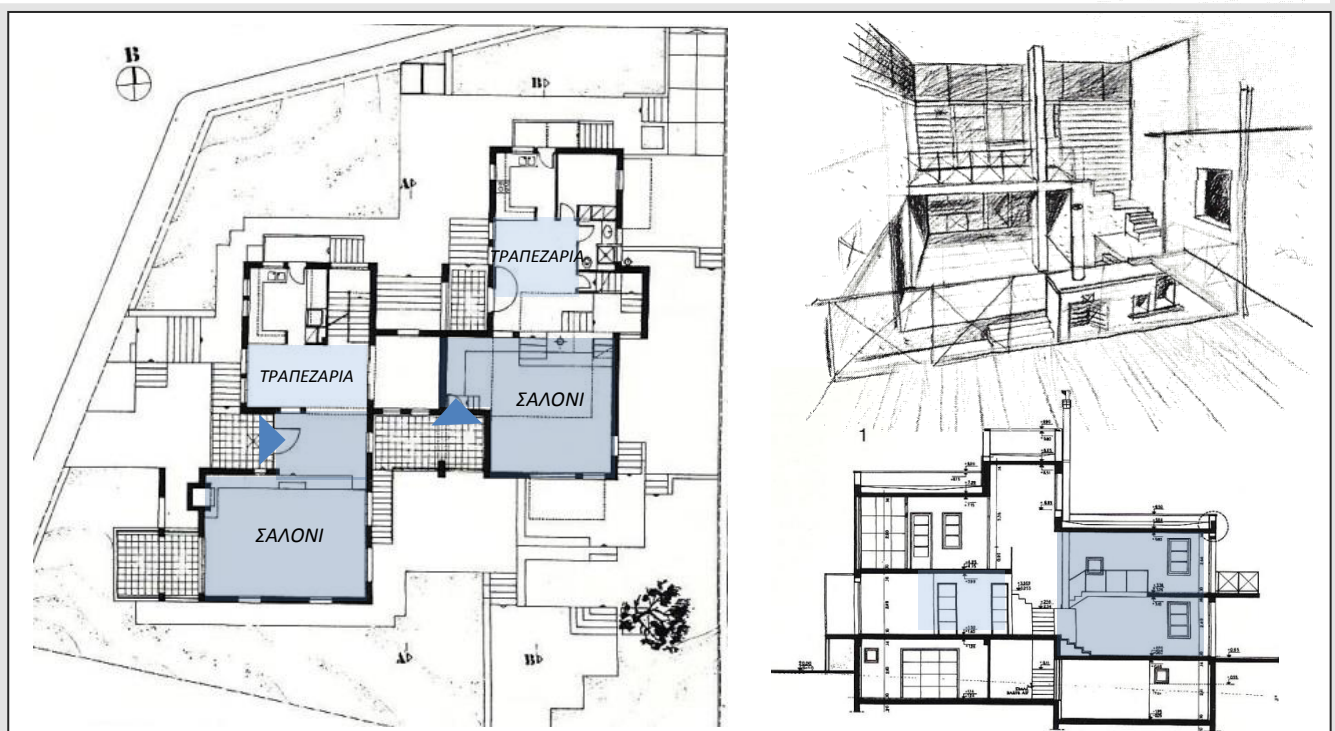

Π.90.Κάτοψη ισογείου-γ'επιπέδου και άποψη των χώρων υποδοχής διπλοκατοικίας στο λόφο Φιλοπάππου , αρχιτέκτονες: Δ.-Σ. Αντωνακάκη (1981)

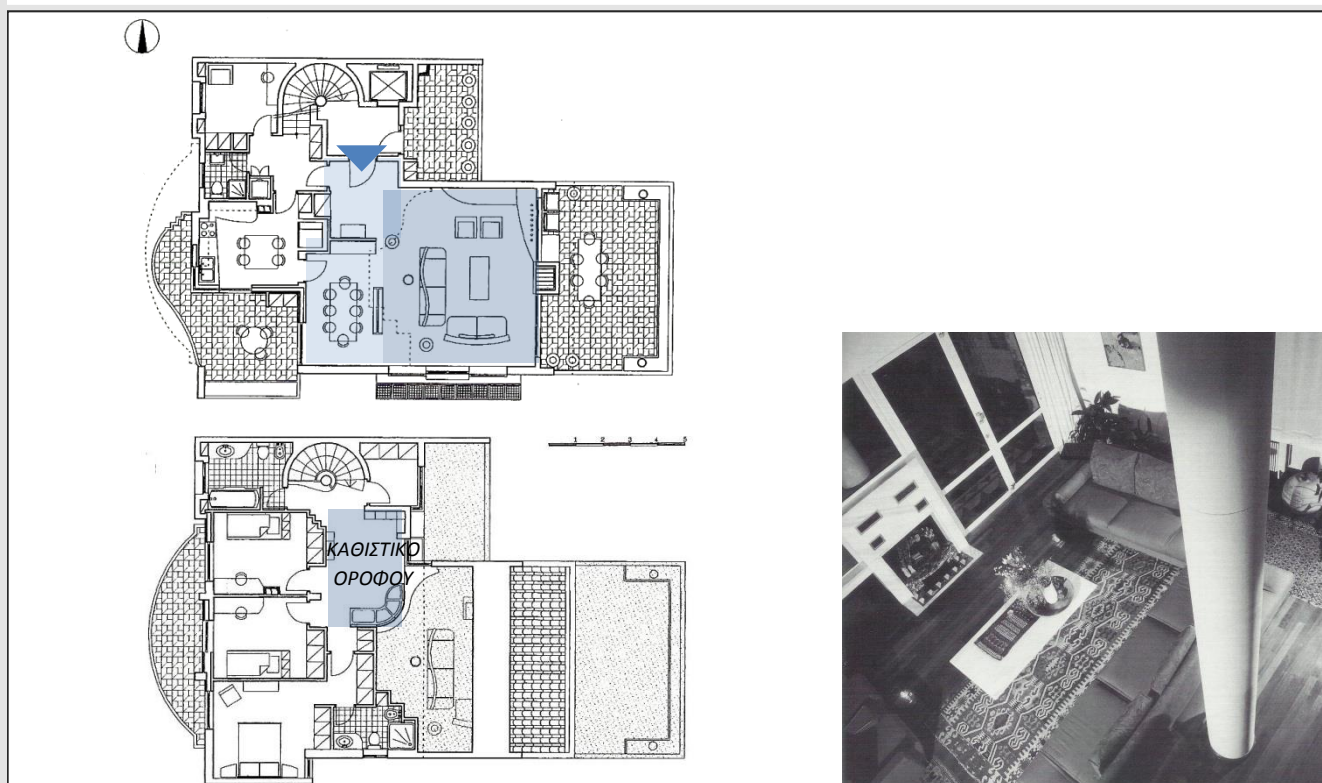
Η στροφή προς τη βιοκλιματική αρχιτεκτονική είναι εμφανής εφόσον ολοένα και περισσότερο οι βιοκλιματικοί παράγοντες γίνονται κύριοι άξονες σχεδιασμού στις μονοκατοικίες. Στις κατοικίες των Ε.Γαλάνη-Παπαλά, Δ.Ησαΐα και Θ.Μπομπότη(Π.91-93) οι χώροι υποδοχής είναι στραμμένοι προς ευνοϊκούς προσανατολισμούς του νότου ή της ανατολής και επικοινωνούν με υπαίθριους χώρους.

Π.91.Κάτοψη ισογείου και άποψη των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στην λόφο Αγία Παρασκευή , αρχιτέκτονας: Ε.Γαλάνη-Παπαλά (1985)

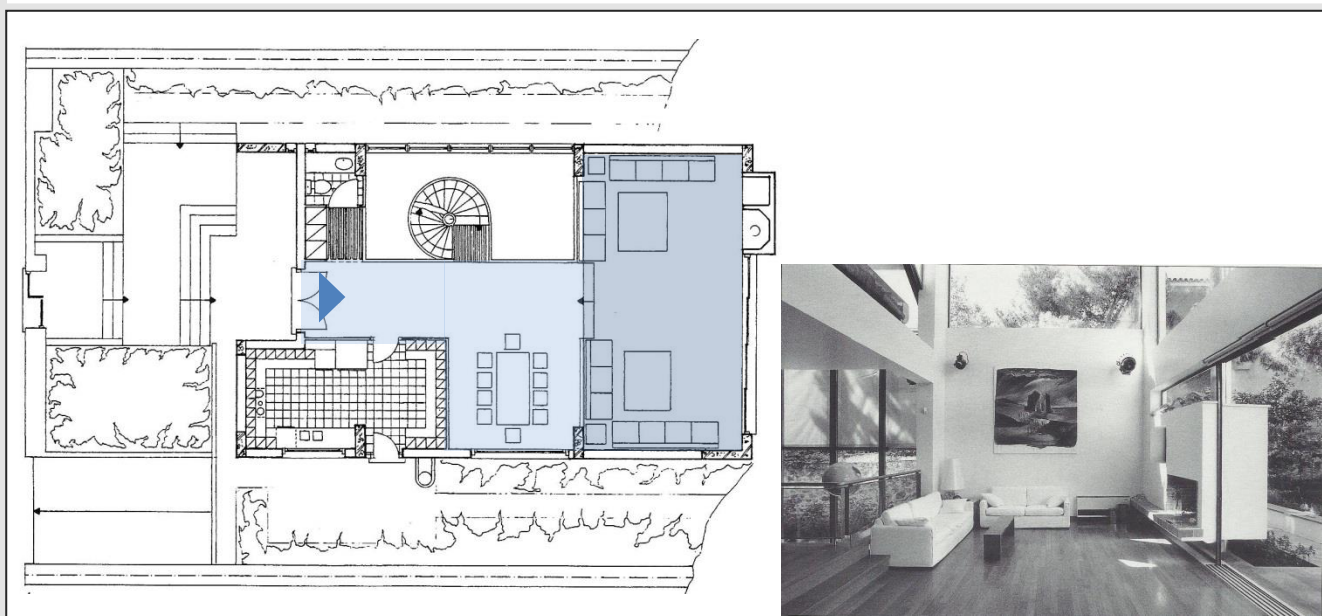

Π.92.Κάτοψη ισογείου,τομή και προοπτικό σκίτσο των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στη Βούλα , αρχιτέκτονας: Δ.Ησαΐας (1989)

Π.93.Κάτοψη ισογείου-ορόφου και άποψη του διώροφου σαλονιού μονοκατοικίας στο Ψυχικό , αρχιτέκτονας: Θ.Μπομπούτης (1991)

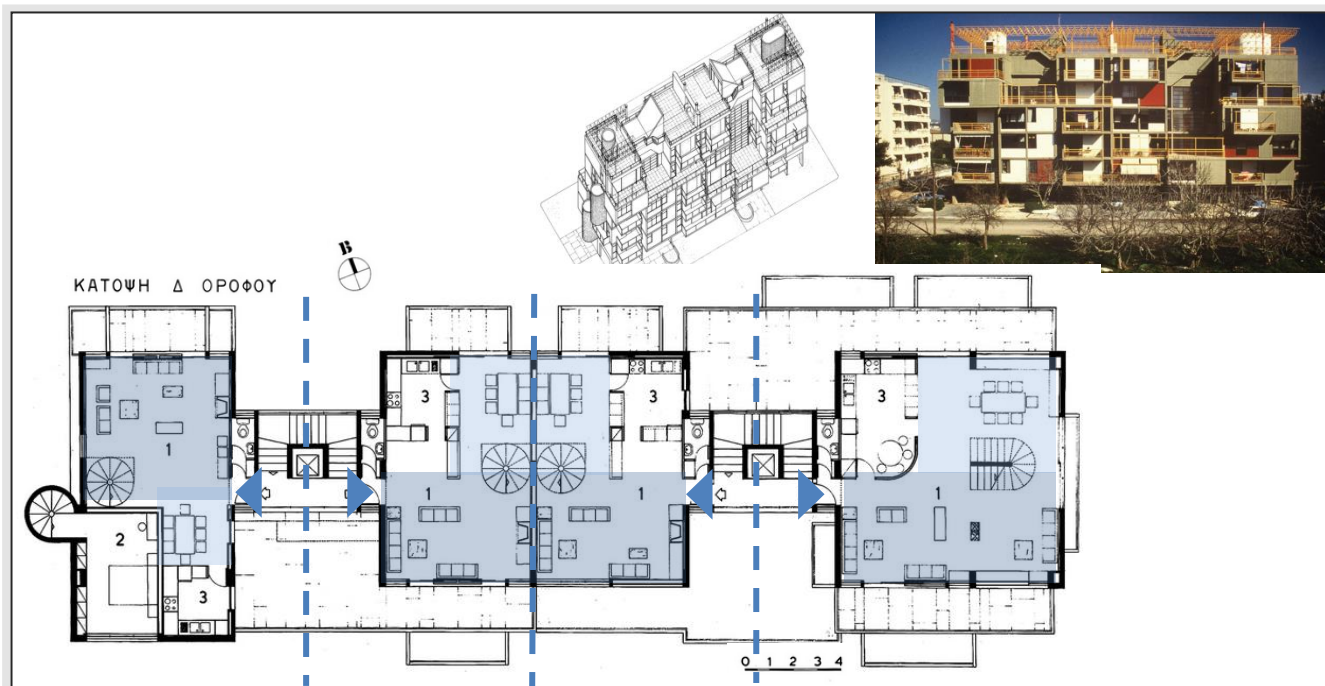
Άλλο ένα παράδειγμα εκμετάλλευσης του φωτός και του προσανατολισμού είναι η κατοικία στο Π.Ψυχικό του Δ.Φαρμακίδη. Χαρακτηριστικό εδώ όμως αποτελεί η στροφή προς τον ακάλυπτο του διώροφου καθιστικού με την κύρια όψη να είναι τυφλή προς το δρόμο, έτσι διαφαίνεται η ανάγκη προστασίας από τον αστικό όχλο.

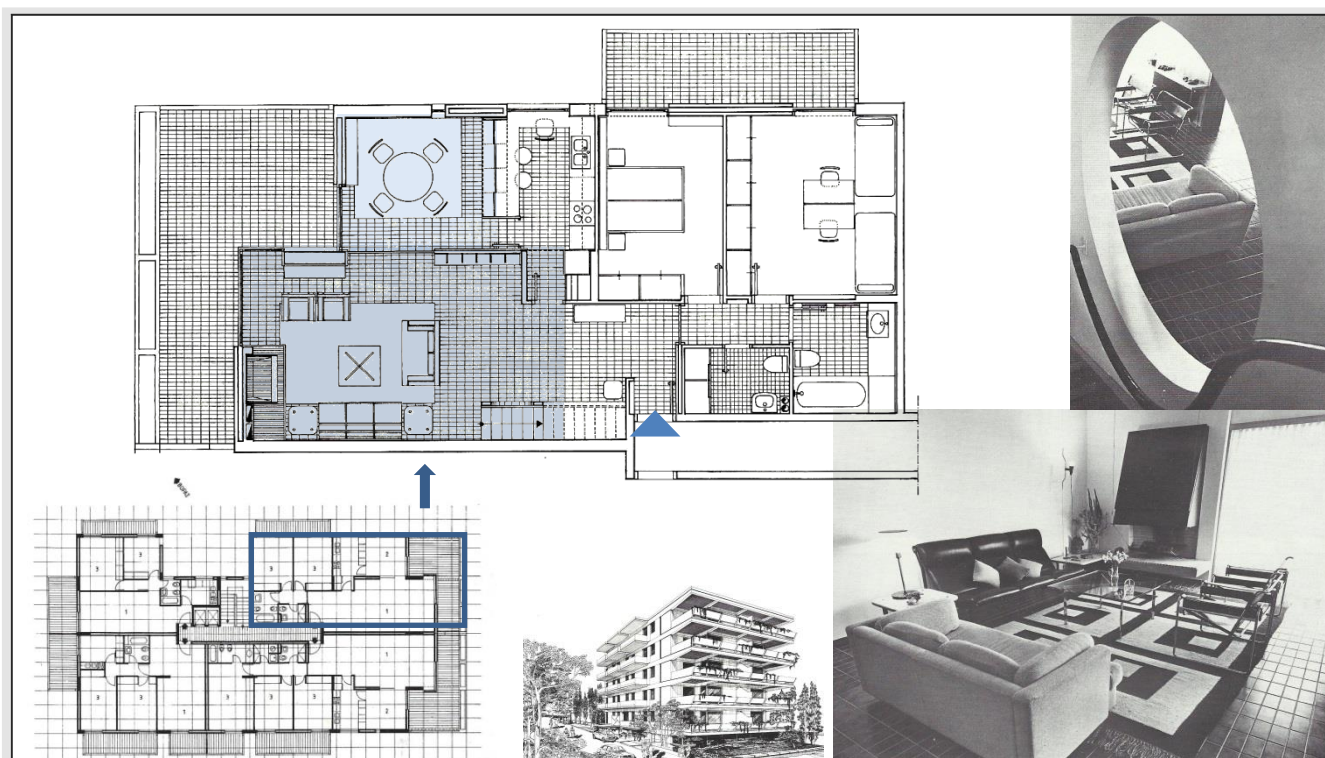
Π.94.Κάτοψη ισογείου και άποψη του διώροφου σαλονιού μονοκατοικίας στο Παλαιό Ψυχικό , αρχιτέκτονας: Δ.Φαρμακίδης (1992)

Α.2. Πολυκατοικία

Στον σχεδιασμό της πολυκατοικίας των δύο τελευταίων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα γίνεται μία προσπάθεια μετάβασης από το μοντέλο της τυπικής αστικής πολυκατοικίας προς ένα μοντέλο πολυκατοίκησης. Η διάταξη των χώρων υποδοχής των διαμερισμάτων ακολουθεί τη λογική του «open plan» ενώ υπάρχει η τάση συρρίκνωσης ή ακόμη και πλήρους κατάργησης του χώρου εισόδου. Η αφαίρεση των διαχωριστικών στοιχείων εφαρμόζεται πολλές φορές και στο χώρο της κουζίνα η οποία αποκτά οπτική επαφή με του χώρους υποδοχής.

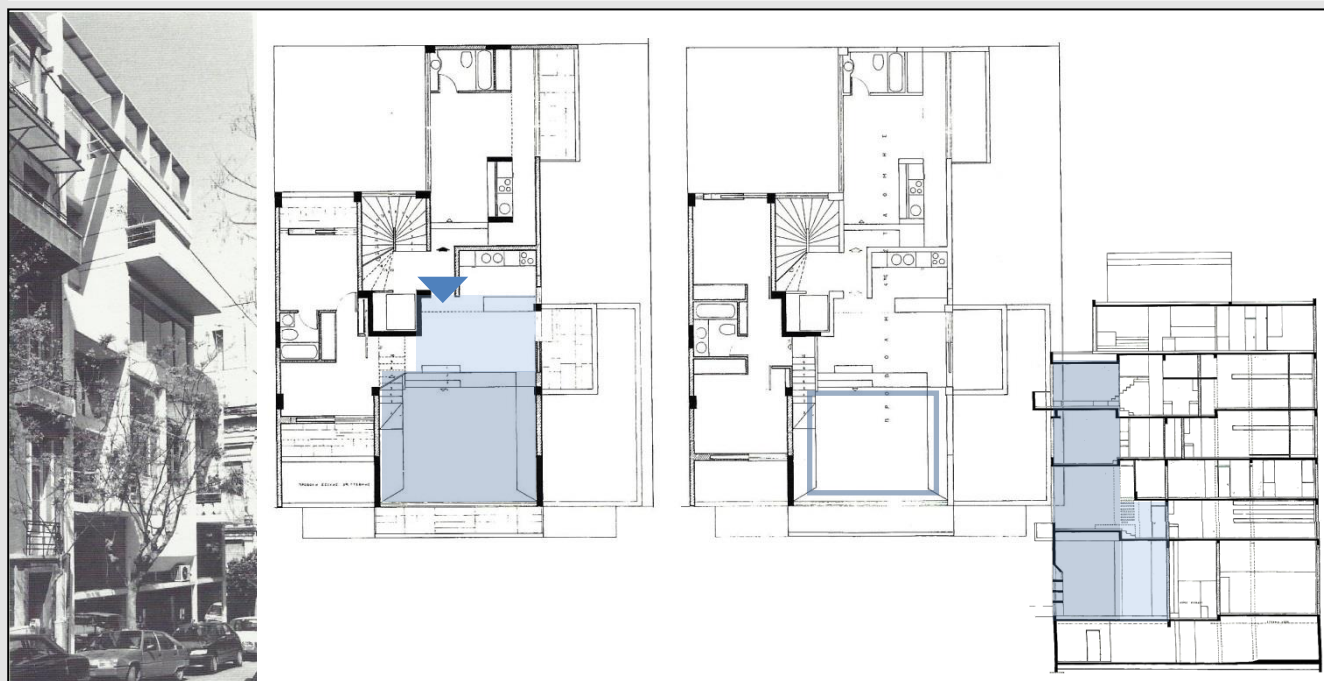

Π.95.Κάτοψη ορόφου και άποψη του εξωτερικού πολυκατοικίας στο Πολύδροσο , αρχιτέκτονες: Τ.-Δ.Μπίρης (1980)

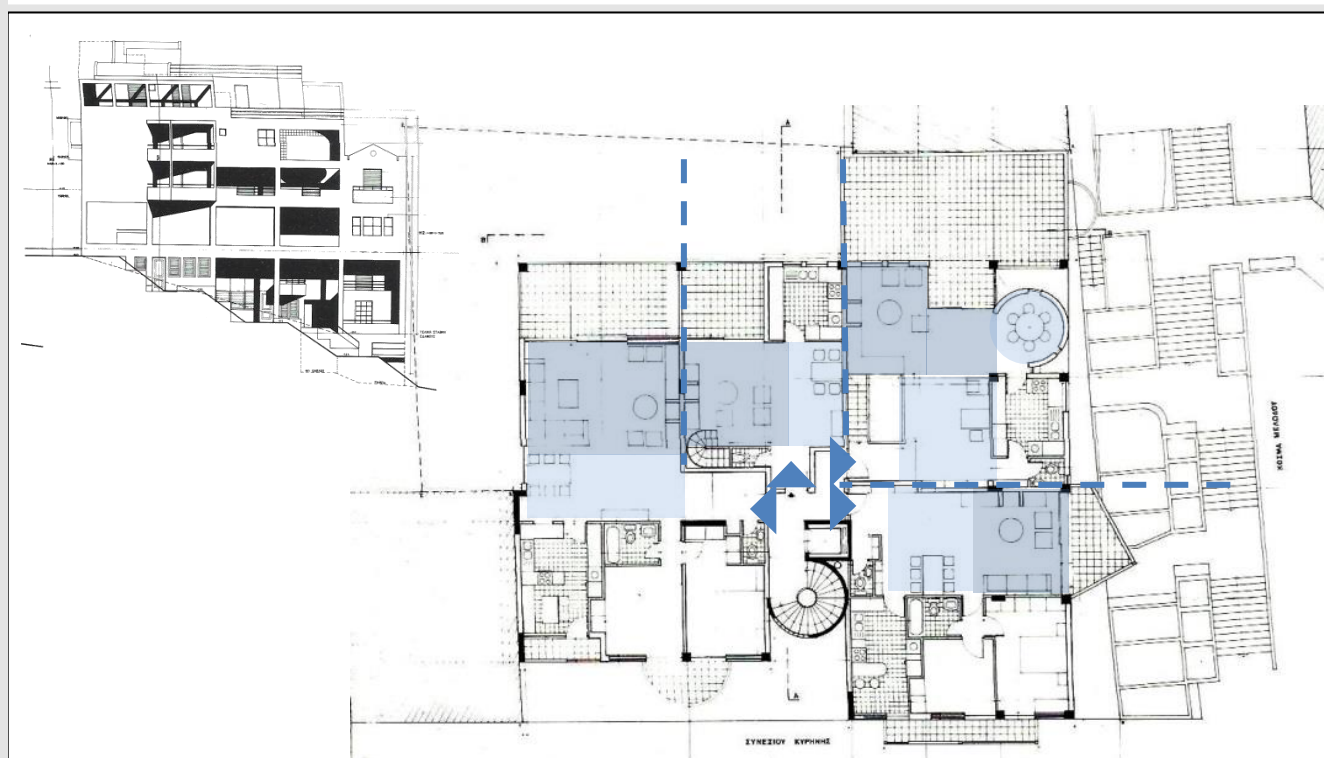

Π.96.Κάτοψη ορόφου και προοπτικό εξωτερικής άποψης πολυκατοικίας στο Μαρούσι/ Κάτοψη διαμερίσματος και άποψη του σαλονιού , αρχιτέκτονας: Τ.Εξαρχόπουλος (1980)

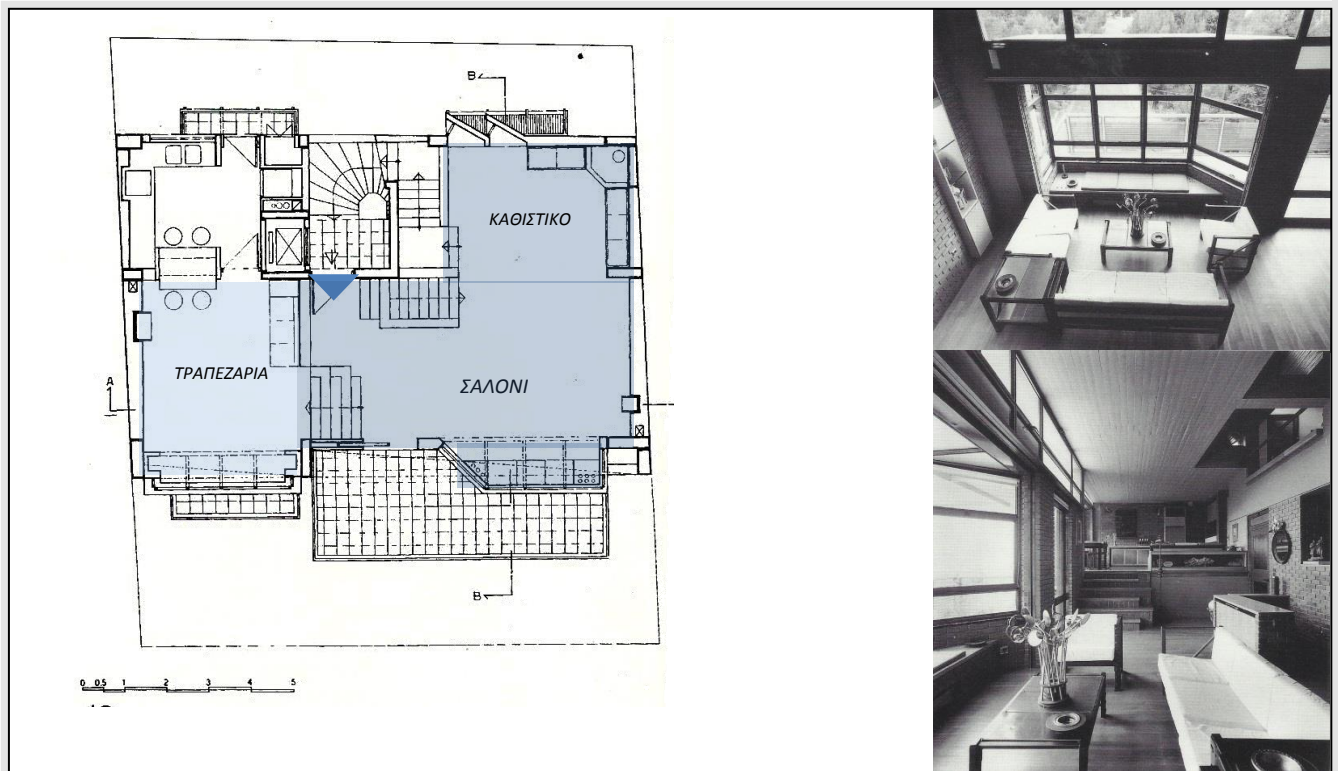
Στην πολυκατοικία των επτά διαμερισμάτων της οδού Διδότου στα Εξάρχεια ο αρχιτέκτονας προωθεί το νέο μοντέλο πολυκατοίκισης δίνοντας χαρακτήρα σε κάθε ένα από τα διαμερίσματα χρησιμοποιώντας τους ανισοϋψείς χώρους υποδοχής. Πιο συγκεκριμένα η διαρρύθμιση γίνεται γύρω από ένα εσωτερικό χωρο-πυρήνα καθιστικού ύψους τεσσάρων μέτρων.

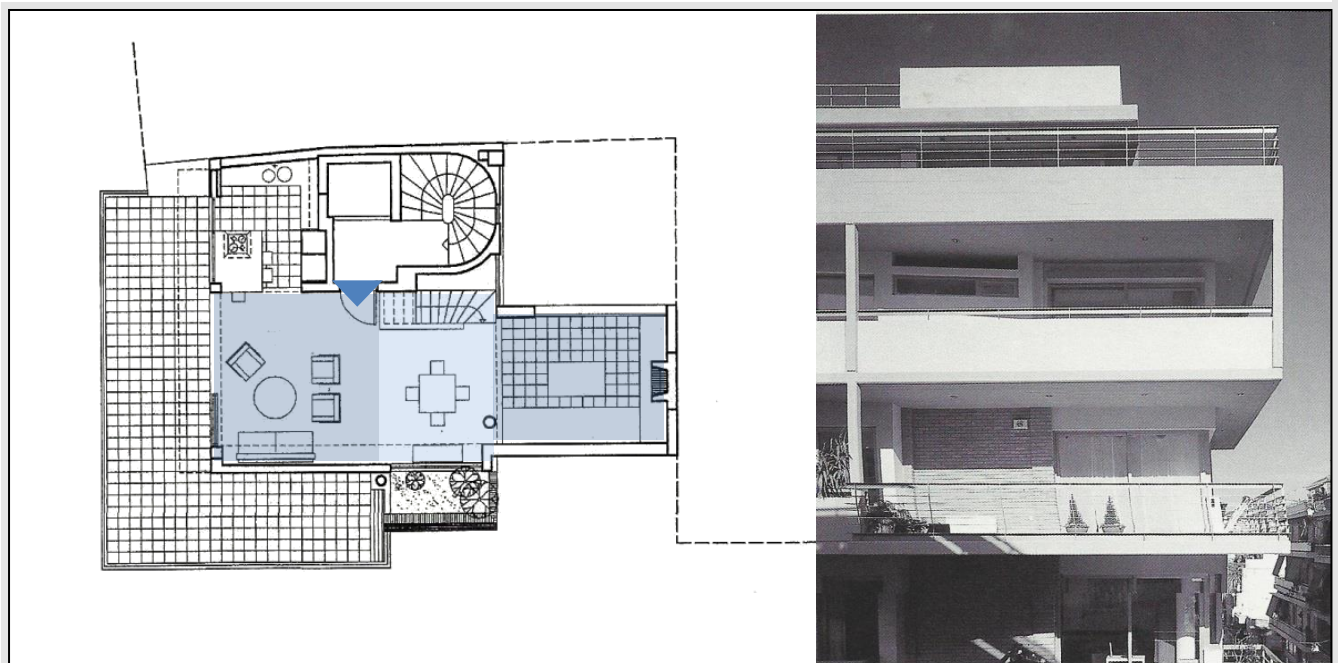
Π.97.Κατόψεις επιπέδου α' και β', τομή και εξωτερική άποψη πολυκατοικίας στην οδό Διδότου στα Εξάρχεια, αρχιτέκτονας : Α.Πατσούρης(1988)

Π.98.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική όψη πολυκατοικίας στο Λυκαβηττό , αρχιτέκτονας : Τ.Λούκος(1990)

Π.99.Κάτοψη ορόφου και απόψεις χώρων υποδοχής πολυκατοικίας στο Αττικό Άλσος , αρχιτέκτονας : Μ.Σουβατζίδης(1993)

Π.100.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη πολυκατοικίας στο Λυκαβηττό , αρχιτέκτονες : Γ.Μαυρίδης-Ε.Ορφανού (1998)

Β. Η υποδοχή στην κατοικία του σήμερα: το πέρασμα στον 21^ο αιώνα. Η κατάργηση του ανεξάρτητου χώρου εισόδου

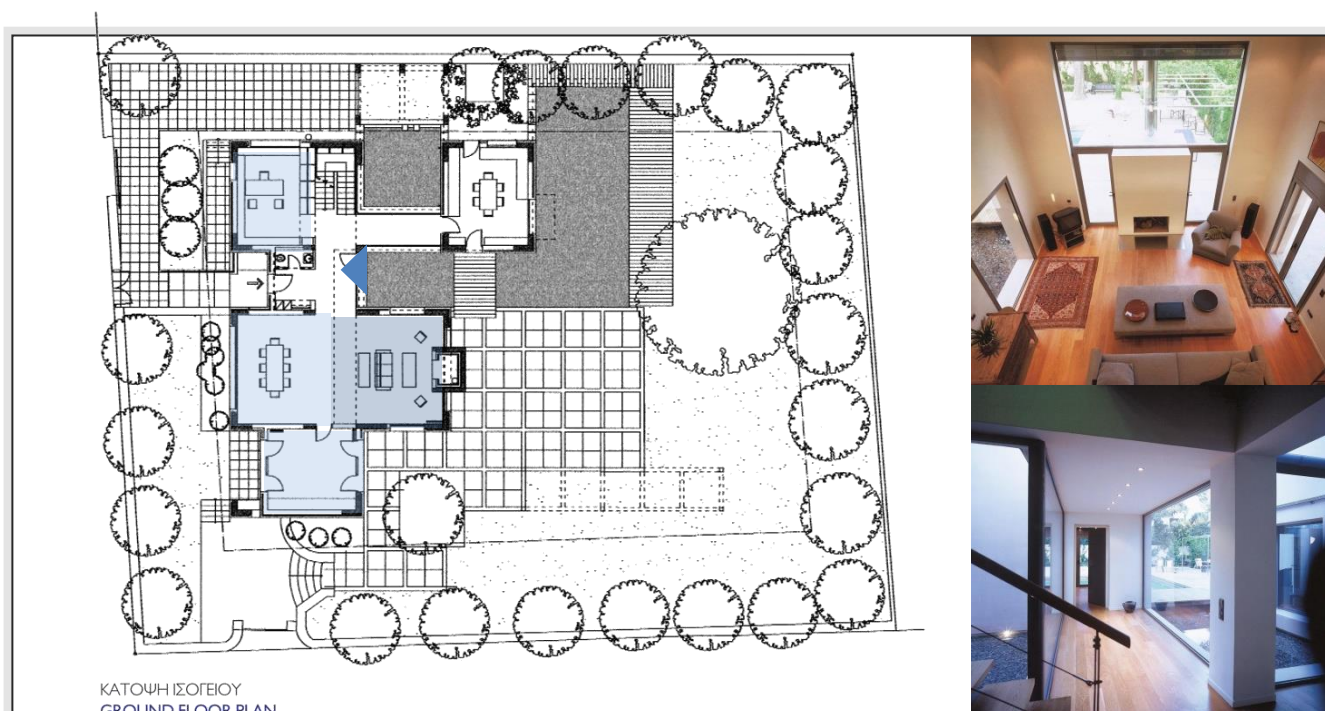
Β.1. Μονοκατοικία

- Οι πλούσιες μονοκατοικίες των προαστίων: Οι μονοκατοικίες που χτίζονται κατά την πρώτη δεκαετία του 2000 σχεδόν αποκλειστικά στα προάστια δεν διαφέρουν σημαντικά από αυτές των δύο προηγούμενων δεκαετιών. Αποτελούν συνήθως κατοικίες εύπορων οικογενειών, διαθέτουν μεγάλους χώρους υποδοχής και συνήθως παραπάνω από έναν καθιστικούς χώρους. Παρ' όλα αυτά, όπως διακρίνεται και στις κατοικίες των Α. Τομπάζη, Μ. Ιωάννου και Α. Βαλσαμάκη (Π.101-103), οι καθιστικοί αυτοί χώροι δεν διαφοροποιούνται με την έννοια του επίσημου και του ανεπίσημου αλλά ανάλογα με τη χρήση ή την εποχή, έτσι για παράδειγμα έχουμε καθιστικό χώρο τζακιού ή θερινό δροσερό σαλόνι. Παρόλη την επάρκεια χώρου στις κατοικίες αυτές δεν επιδιώκεται να σχεδιαστεί ξεχωριστός χώρος εισόδου ενώ σε κάποιες περιπτώσεις η είσοδος γίνεται απευθείας σε έναν από τους χώρους υποδοχής της κατοικίας.

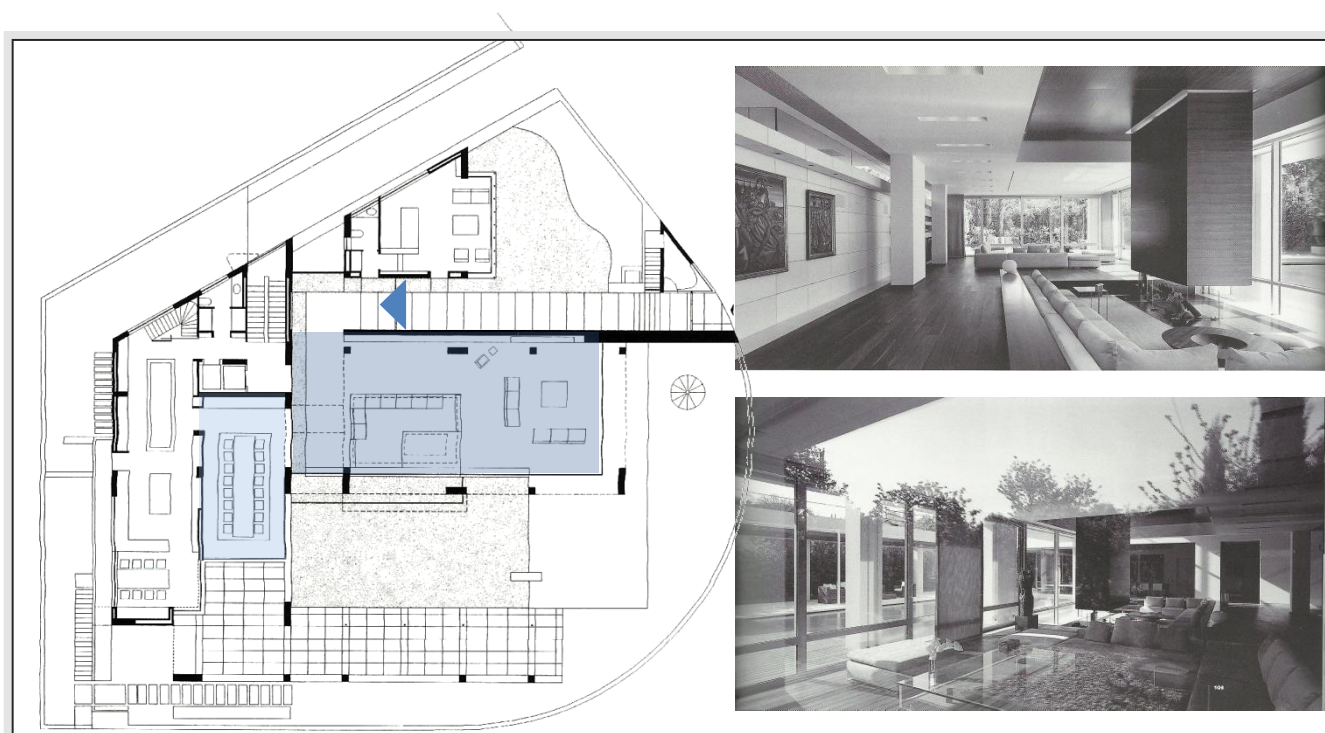

Π.101.Κάτοψη ισογείου και απόψεις των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στη Δροσιά Αττικής, αρχιτέκτονας : Α.Βαλσαμάκη (2000)

Στην κατοικία που σχεδίασε ο Α.Τομπάζης στην Κηφισιά το καθιστικό και η τραπεζαρία χωροθετούνται σε αυτόνομο ορθογώνιο σχήμα δεξιά της εισόδου. Ο χώρος του καθιστικού είναι διώροφου ύψους με μεγάλα ανοίγματα. Το τζάκι είναι ένας ξεχωριστός ορθογωνικός όγκος, ο οποίος εντάσσεται στο διώροφο υαλοστάσιο που βλέπει στον κήπο.

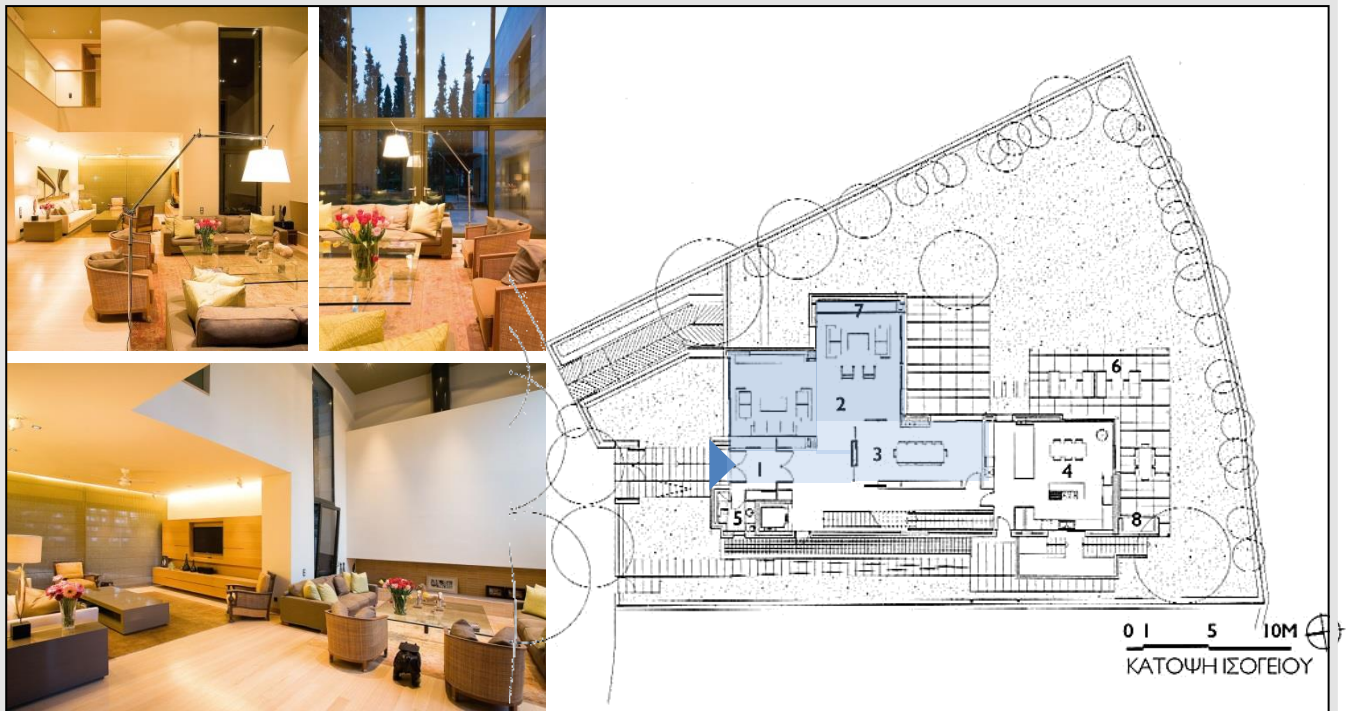
Π.102.Κάτοψη ισογείου και απόψεις των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στην Κηφισιά , αρχιτέκτονας : Α.Τομπάζης (2001)

Π.103.Κάτοψη ισογείου και απόψεις των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στην Φιλοθέη , αρχιτέκτονες : Μ.Ιωάννου-Τ.Σωτηροπούλου (2002)

Π.104.Κάτοψη ισογείου και απόψεις των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στο Κεφαλάρι , αρχιτέκτονες : Σταματάκης Γ.-Καρανίκου Κ.(2002)

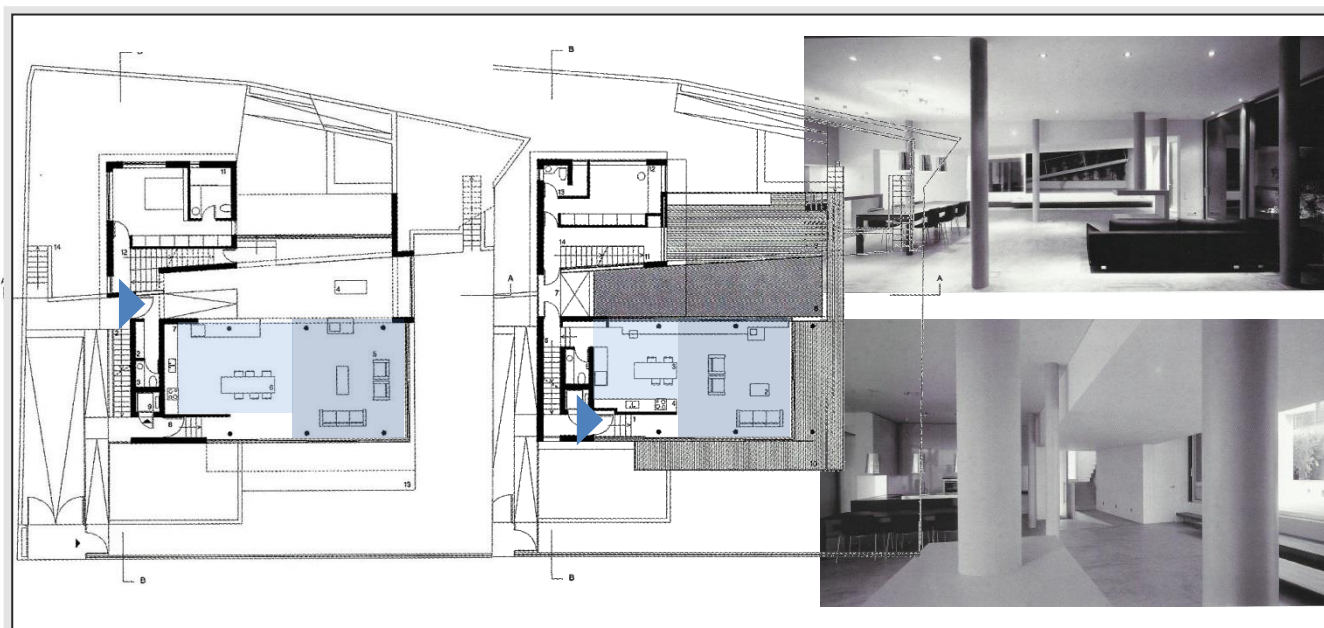

Π.105.Κάτοψη ισογείου και απόψεις των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στην Αθήνα , αρχιτέκτονας :Α.Τομπάζης.(2004)

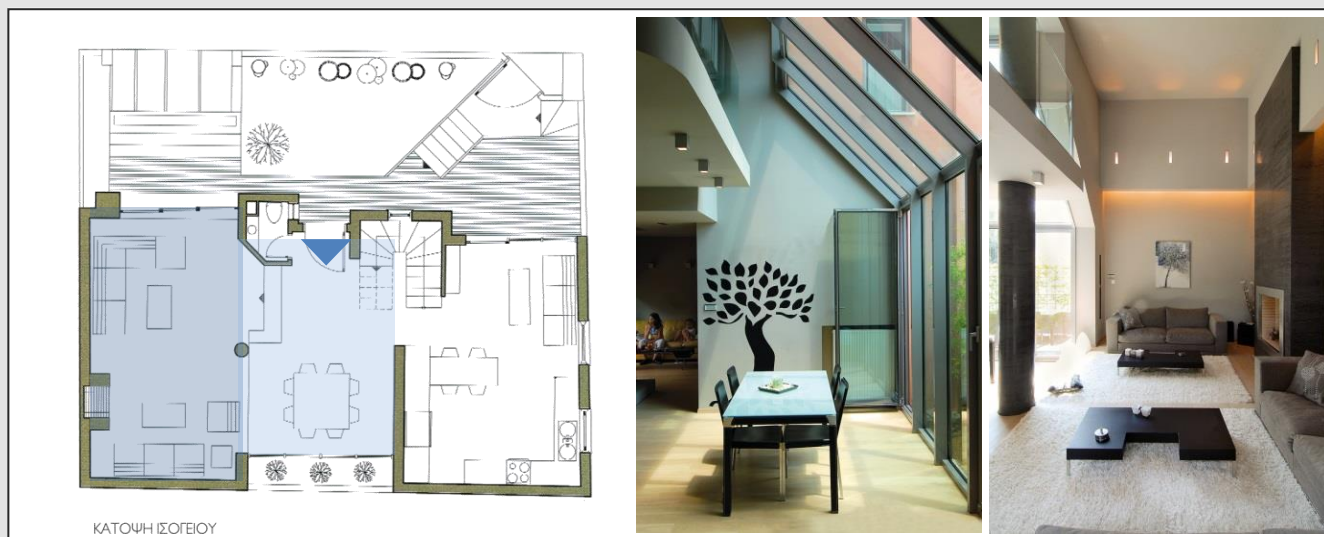
-Στροφή στο εσωτερικό: Στο πλαίσιο του αστικού τρόπου ζωής η ανάγκη για προστασία από την περιβάλλουσα δομημένη ή αδόμητη ασυνέπεια ώθησε τη στροφή των χώρων υποδοχής -που αποτελούν πλέον και τους βασικούς χώρους διημέρευσης- προς την εσωτερική πλευρά των οικοπέδων. Η αντίληψη που υπήρχε από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα της ευνοϊκής πλευράς του δρόμου εγκαταλείπεται. Το παράδειγμα της κατοικίας Δ.Φαρμακίδη (Π.94) που αποτελούσε εξαίρεση γίνεται επιδίωξη στον 21^ο αιώνα.

Π.106.Κάτοψη ισογείου,τομή και απόψεις των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στα Εξάρχεια , αρχιτέκτονας :Α.Βαλσαμάκη.(επέμβαση και αποκατάσταση 2004)

Π.107.Κάτοψη ισογείου-α'επιπέδου ,τομή και απόψεις των χώρων υποδοχής διπλοκατοικίας στον Άλιμο , αρχιτέκτονες : Γ.Εξάρχου-Μ.Νικολούτσου-Μ.Φιλυπίδης (2003)

Π.108.Κάτοψη ισογείου και απόψεις των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στο Χαλάνδρι , αρχιτέκτονας :Θ.Χαδιώς.(2004)

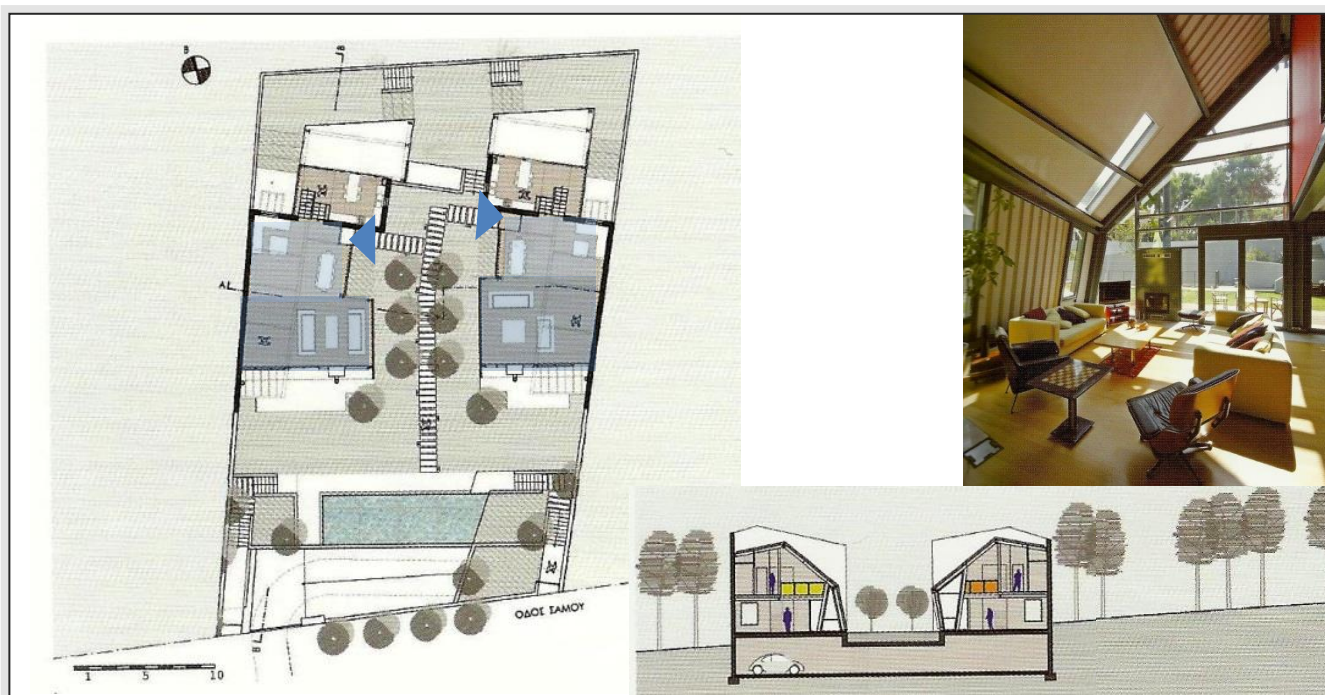

Π.109.Κάτοψη ισογείου και απόψεις των χώρων υποδοχής μονοκατοικίας στο Χαλάνδρι , αρχιτέκτονες :ΜΟΒ.(2006)

-open plan και «open view»: Οι χώροι υποδοχής στις κατοικίες που βρίσκονται στο λόφο Φιλοπάππου και στην Άνοιξη χαρακτηρίζονται από έλλειψη οποιουδήποτε διαχωρισμού ενώ η είσοδος γίνεται απευθείας στους χώρους αυτούς. Ακόμη, η κουζίνα δεν περιορίζεται μόνο στην οπτική επικοινωνία αλλά γίνεται πλέον μέρος των χώρων υποδοχής. Χαρακτηριστικό εδώ είναι και το άνοιγμα της όψης έτσι ώστε οι χώροι υποδοχής να έχουν απεριόριστη οπτική επαφή με το εξωτερικό περιβάλλον.

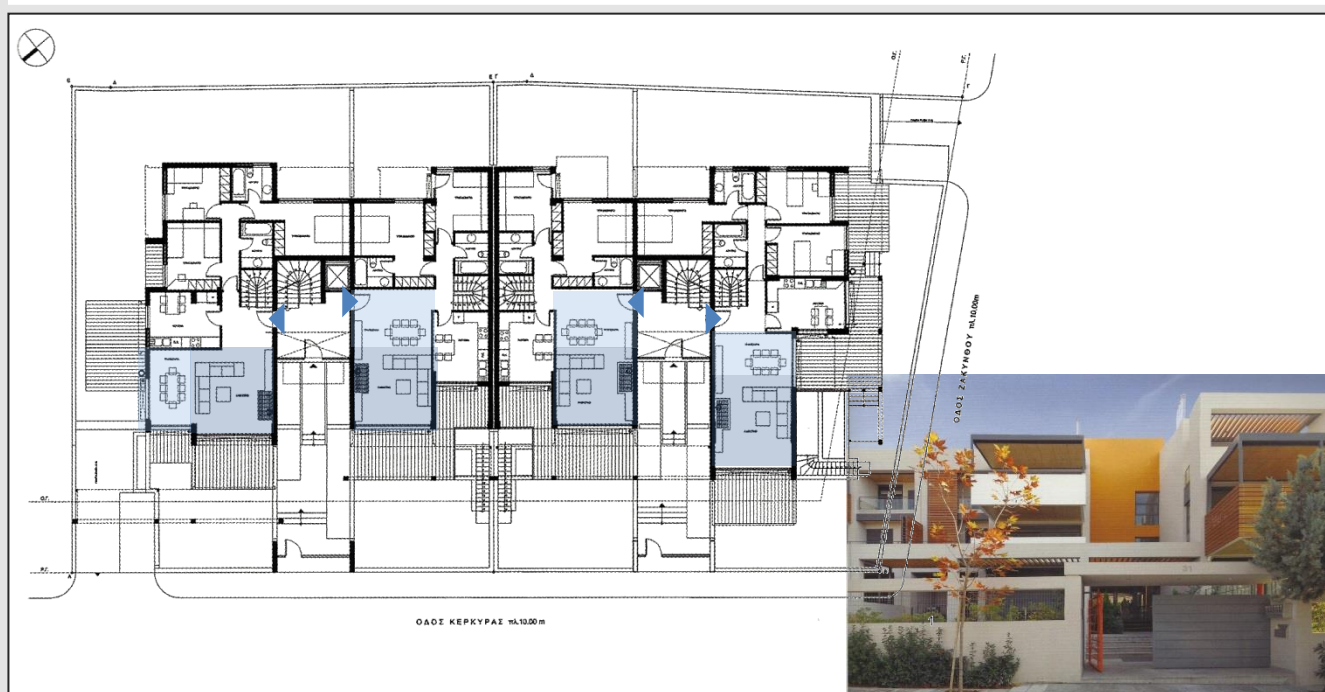
Π.110. Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη κατοικίας στο λόφο Φιλοπάππου , αρχιτέκτονας :Δ.Θωμόπουλος (2009)

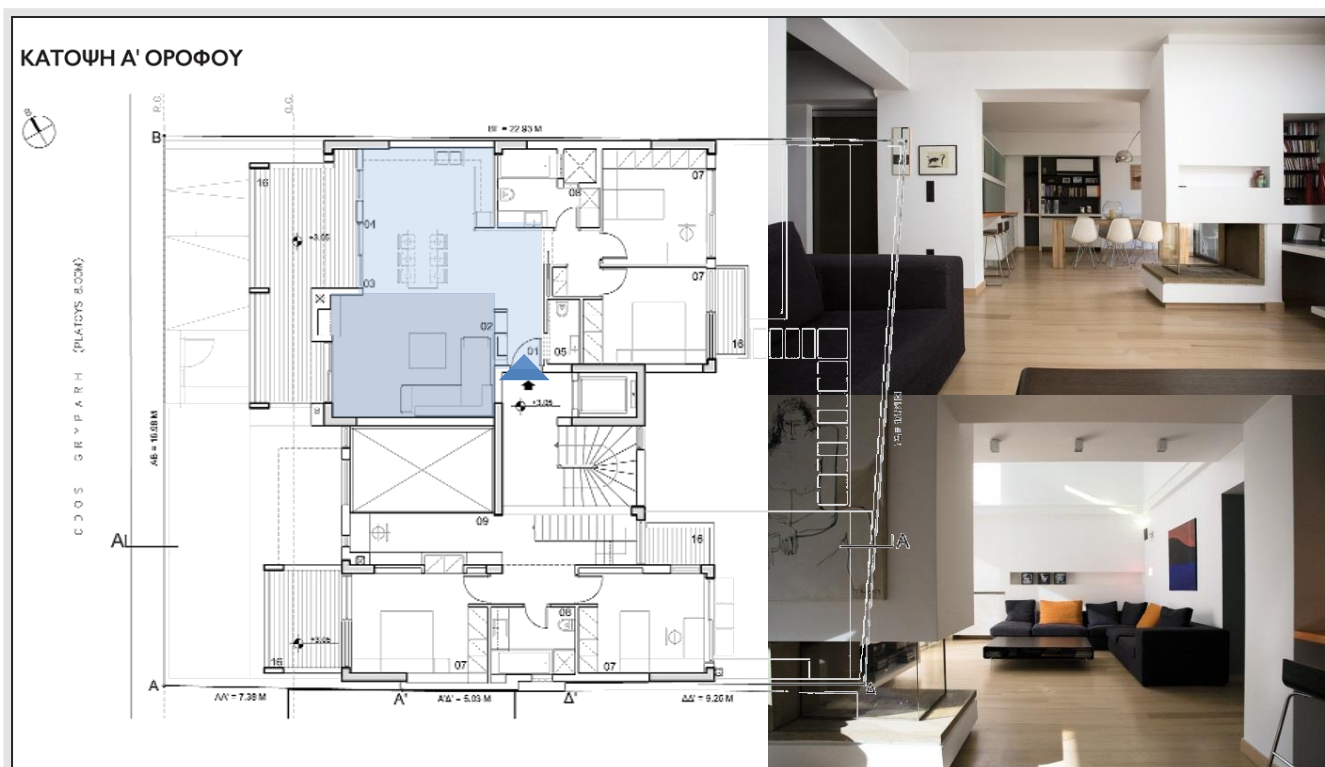
Π.111. Κάτοψη ισόγειου, τομή και άποψη του σαλονιού διπλοκατοικίας στην Άνοιξη Αττικής , αρχιτέκτονες :React (2010)

Β.2. Πολυκατοικία

Ο τρόπος που διαρθρώνεται η κάτοψη των πολυκατοικιών του 21^{ου} αιώνα αντικατοπτρίζει τον σύγχρονο τρόπο ζωής του έλληνα αστού. Τα διαμερίσματα μετατρέπονται σε κατοικίες μηχανές που υπηρετούν τις βασικές ανάγκες. Τους χώρους υποδοχής αποτελεί πλέον ένας πολυχρηστικός χώρος στον οποίο γίνεται απευθείας η είσοδος. Ο καθιστικός χώρος υποδοχής συγκεντρώνει τις περισσότερες δραστηριότητες του σύγχρονου ενήλικα ενώ οι επίσημοι χώροι για υποδοχή των επισκεπτών δεν συναντιούνται πλέον στα σύγχρονα διαμερίσματα. Επίσης, η κουζίνα γίνεται μέρος των χώρων υποδοχής ενώ σε ορισμένες πειπτώσεις καταργείται και η τραπεζαρία όπως στην πολυκατοικία urban cubes (Π.116) και στο συγκρότημα κατοικιών στο Μεταξουργείο(Π.117) Τέλος, το παιχνίδι της τομής με τα ανισοϋπή επίπεδα ως μέσο νοητού διαχωρισμού και τα διπλά ύψη στα καθιστικά δεν επιδιώκονται πλέον.

Π.112.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη συγκροτήματος κατοικιών στο Μαρούσι , αρχιτέκτονες :Δ.Λουκόπουλος – Λ.Σολωμών (2005)

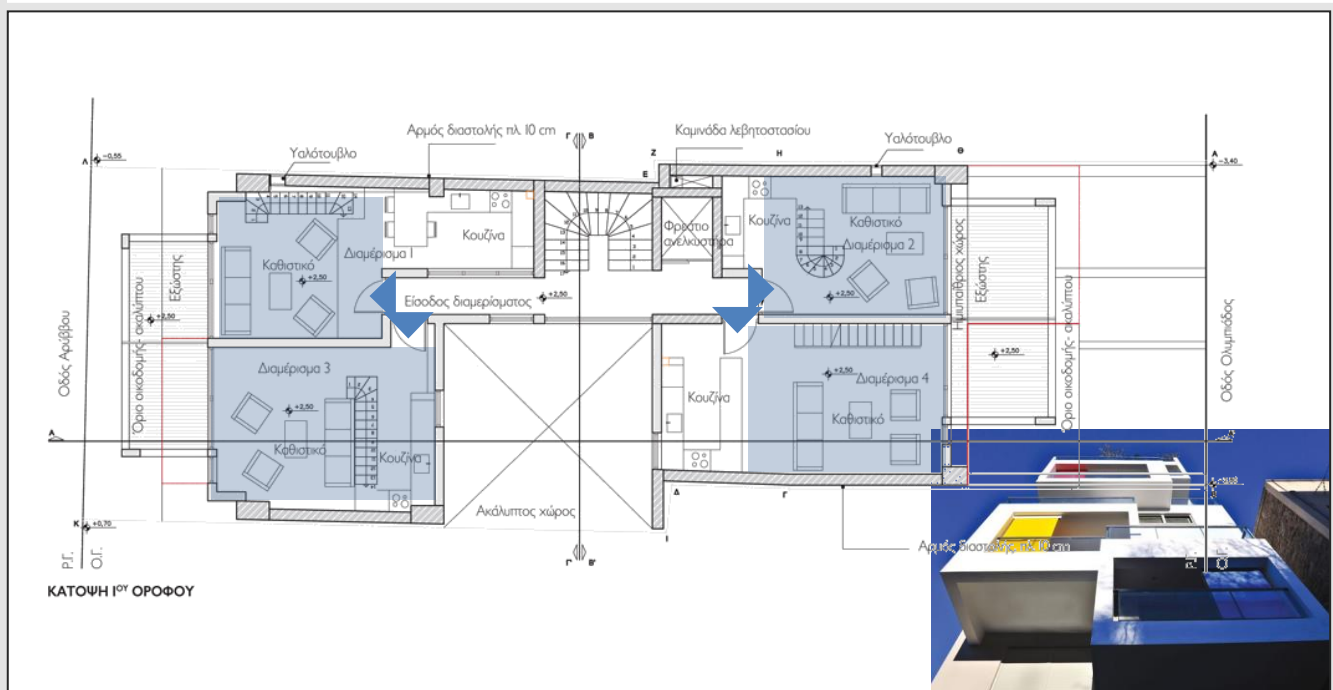
Π.113.Κάτοψη ορόφου και άποψη των χώρων υποδοχής διαμερίσματος πολυκατοικίας στο Νέο Ψυχικό , αρχιτέκτονες Α2 Architects (2006)

Π.114.Κάτοψη διαμερίσματος πολυκατοικίας στη Νέα Σμύρνη , αρχιτέκτονας: Γ.Αποστολάκος (2008)

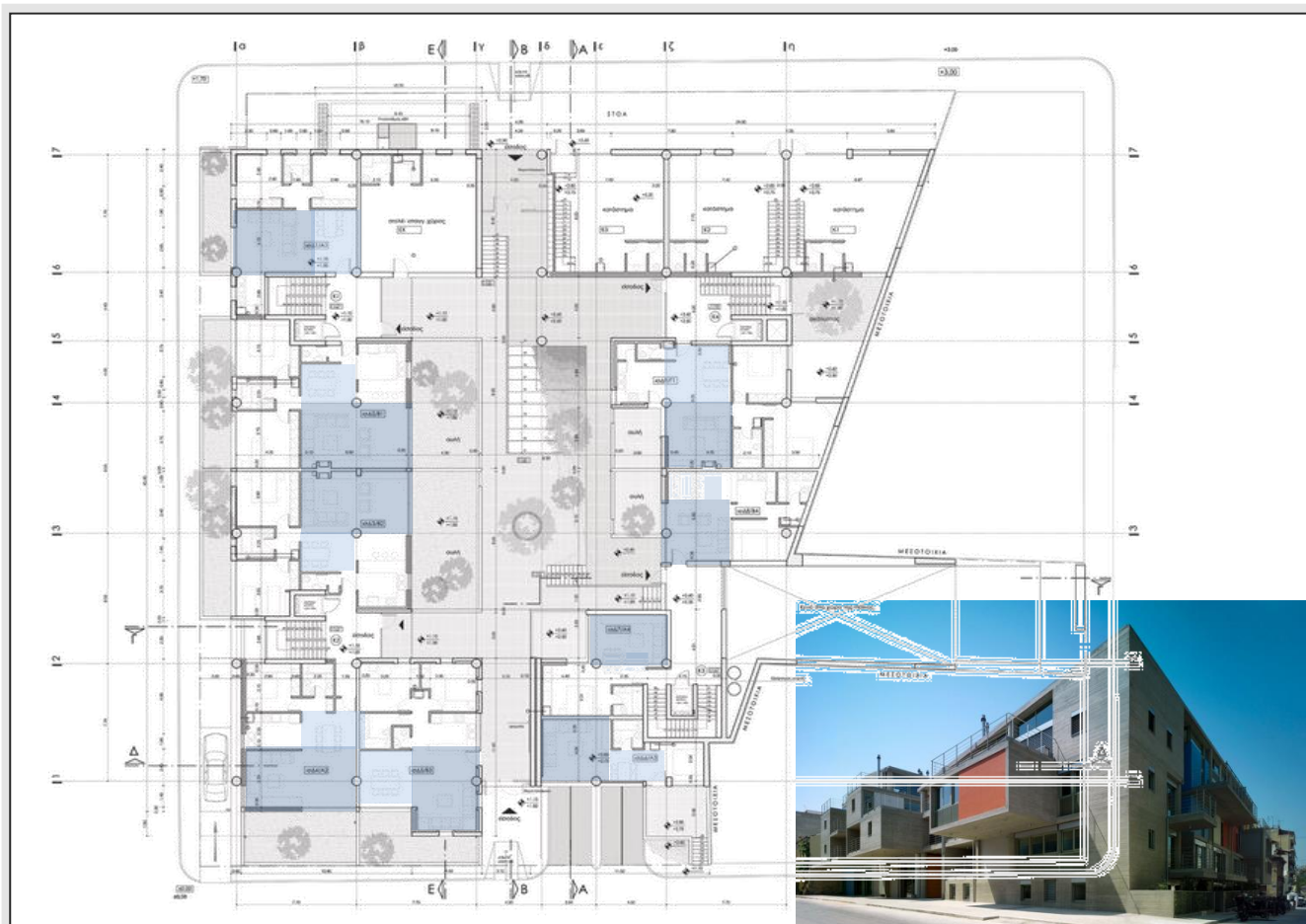

Π.115.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη συγκροτήματος κατοικιών στο Μαρούσι, αρχιτέκτονας: Ν.Μάρδα (2008)

Π.116.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη της πολυκατοικίας Urban Cubes στο Παγκράτι, αρχιτέκτονες: ΚLAB – Κ.Λαμπρινόπουλος (2009)

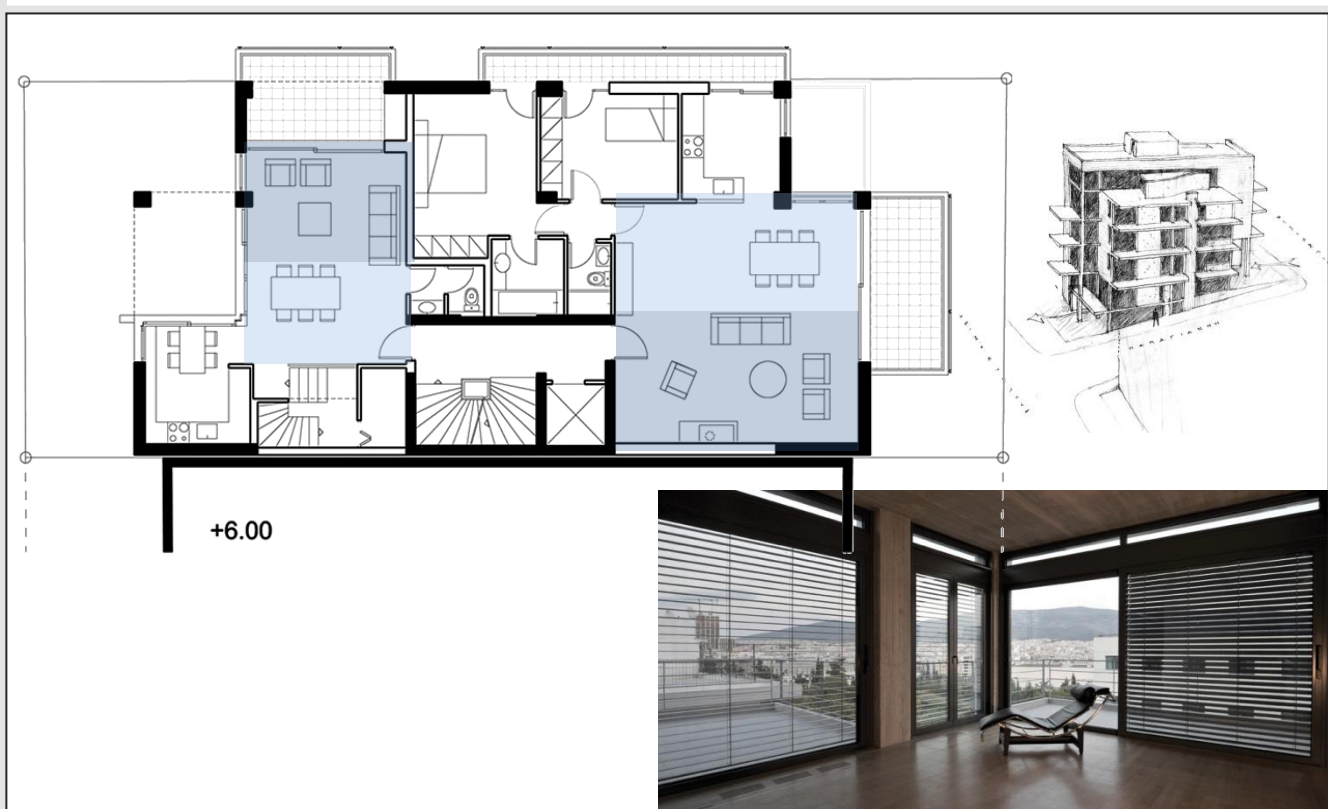
Η στροφή στο εσωτερικό του οικοπέδου που παρατηρείται στις μονοκατοικίες των τελευταίων ετών δεν είναι εύκολη στις πιο πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές όπου χτίζονται συνήθως πολυκατοικίες, λόγω της έλλειψης χώρου και της άναρχης σχεδίασης των οικοπέδων του κέντρου. Παρόλα αυτά η μεριά του δρόμου δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως η ευνοϊκότερη θέση έτσι οι χώροι υποδοχής τοποθετούνται και προς την εσωτερική πλευρά όπως στην περίπτωση της πολυκατοικίας στην οδό Δεινοκράτους (Π.119). Ένας νέος τρόπος στροφής προς το εσωτερικό στις πυκνοκατοικημένες περιοχές είναι η ανάπλαση ολόκληρου του οικοδομικού τετραγώνου όπως έγινε στην περίπτωση του μεταξουργείου το 2009. Αυτός ο τρόπος σχεδιασμού με φροντίδα και του εσωτερικού ακάλυπτου χώρου δίνει μια νέα διέξοδο και διαφυγή των κατοίκων από τον αστικό όχλο με τους χώρους δημέρευσης να στρέφονται προς αυτόν.

Π.117.Κάτοψη ορόφου και εξωτερική άποψη συγκροτήματος κατοικιών στο Μεταξουργείο, αρχιτέκτονες: Γ.Δασκαλάκη-Γ.Παπαδόπουλος (2009)

Π.118.Κάτοψη ορόφου και απόψεις των χώρων υποδοχής διαμερισμάτων πολυκατοικίας στο Γκάζι, αρχιτέκτονας: Σ.Τσιράκη (2013)

Π.119.Κάτοψη ορόφου και άποψη των χώρων υποδοχής διαμερίσματος πολυκατοικίας στην οδό Δεινοκράτους στην Αθήνα, αρχιτέκτονας: Γ.Αγγελής (2013)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Συνοψίζοντας παρατηρείται πως στα παραδείγματα των κατοικιών των τελευταίων δεκαετιών οι χώροι υποδοχής παρουσιάζονται ως ανοιχτοί άμεσα συνδεδεμένοι μεταξύ τους χώροι είτε συνενώνονται σε έναν ενιαίο πολυχρηστικό χώρο και η είσοδος στην κατοικία γίνεται απευθείας σε αυτούς.

Ο σύγχρονος τρόπος ζωής του ανθρώπου με την εξέλιξη της τεχνολογίας στην ψυχαγωγία και την επαγγελματική ενασχόληση σε ασταθές ωράριο όπως και η τάση διαμονής λιγότερων ατόμων ανα κατοικία συγκέντρωσε το σύνολο των δραστηριοτήτων κυρίως στον καθιστικό χώρο υποδοχής. Έτσι το κέντρο της κατοικίας έγινε το σαλόνι ενώ ακόμη και η κουζίνα έγινε μέρος του στα πιο σύγχρονα παραδείγματα.

Ενδιαφέρουσα τάση αποτελεί η στροφή των καθιστικών προς τους ακάλυπτους χώρους των οικοπέδων. Επομένως θεωρείται πλέον προτεραιότητα η αποφυγή μιας δυσάρεστης θέασης της αστικής άναρχης δόμησης παρά η τοποθέτηση των πιο βασικών χώρων της κατοικίας προς την πλευρά του δρόμου για λόγους κοινωνικής προβολής όπως συνηθιζόταν κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα.

Τέλος, η κατάργηση του προθαλάμου εισόδου παρατηρείται ακόμα και στις εύπορες μονοκατοικίες οι οποίες διακρίνονται από επάρκεια χώρου. Παρατηρείται λοιπόν πως δεν υπάρχει πλέον η ανάγκη για διαβάθμιση της ιδιωτικότητας και οι χώροι υποδοχής ανοίγονται στον επισκέπτη με την είσοδο του στην κατοικία.

Στο σύνολο της μελέτης των χώρων υποδοχής στο διάστημα της σύγχρονης ιστορίας του ελληνικού κράτους που μελετήθηκε διαπιστώθηκε ότι αποτελούν χώρους ζωτικής σημασίας της κατοικίας για την κοινωνική προβολή, τις δημόσιες συναναστροφές αλλά και για τις δραστηριότητες της οικογένειας. Καθ' όλη την περίοδο που εξετάζουμε ο χώρος ή οι χώροι που χρησιμοποιούνταν για την υποδοχή στην κατοικία αποτελούσαν σημαντική πηγή κοινωνικοποίησης τόσο μεταξύ των ενοίκων με τον κοινωνικό περίγυρο όσο και μεταξύ των ίδιων των μελών της οικογένειας. Έτσι η αρχιτεκτονική τους αντιμετώπιση διαφοροποιείται από εποχή σε εποχή ανάλογα με την κοινωνική θέση του ιδιοκτήτη και με το ρόλο που επιτελεί στην κατοικία.

Αρχικά, στην αγροτική – παραδοσιακή κατοικία του πληθυσμού της Αττικής, που συναντάται ευρέως στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η υποδοχή δεν παρουσιάζεται ως σχεδιασμένος διακριτός χώρος αλλά αποτελεί μέρος του ενιαίου πολυλειτουργικού χώρου της κατοικίας. Παρ' όλα αυτά ο κύριος αυτός χώρος διημέρευσης της οικογένειας –που εκτός των βασικών λειτουργιών υποδέχεται και τον επισκέπτη- διαχωρίζεται από τους βοηθητικούς χώρους και ως εξέλιξη μεταφέρεται στον όροφο, στοιχείο που συμβολίζει την κοινωνική άνοδο του ιδιοκτήτη.

Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί η αρχιτεκτονική αντιμετώπιση της υποδοχής στη μετάβαση από τον παραδοσιακό τρόπο ζωής στο αστικό μοντέλο κατοίκησης. Με την εισαγωγή των ξενικών επιρροών αλλά και την αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών, η κοινωνική προβολή και η επίδειξη ισχύος αποτέλεσαν ανάγκη της εποχής. Αρχιτεκτονικά αυτό εκφράστηκε με το σχεδιασμό διακριτών πολυτελών χώρων υποδοχής -ειδικά στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα- και με την ιδιαίτερη αντιμετώπιση του χώρου εισόδου που αποσκοπούσε στον εντυπωσιασμό του επισκέπτη κατά την είσοδό του στην κατοικία.

Με την εισαγωγή των γαλλικών προτύπων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι χώροι υποδοχής σύμφωνα με την τριμερή κατανομή θ' αποτελέσουν διακριτή ενότητα. Ο ρόλος τους για εξύψωση του κοινωνικού γοήτρου του ιδιοκτήτη είναι καταλυτικός και εκφράζεται χωρικά με τη χρήση του χώρου εισόδου για έκθεση οικογενειακών κειμηλίων και έργων τέχνης (gallery), όπως και με την χρήση των χώρων υποδοχής αποκλειστικά για κοινωνικές συνανθροίσεις. Ακόμα και στις κατοικίες των κατώτερων εισοδηματικών στρωμάτων, που υπάρχει έλλειψη χώρου, ακολουθείται το μοντέλο του διευρυμένου χώρου εισόδου και των επίσημων χώρων υποδοχής που συνδέονται με αυτό.

Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου οι χώροι υποδοχής αποτελούνται από αίθουσες που συνενώνονται μέσω μεγάλων ανοιγμάτων, τοποθετούνται κατά κύριο λόγο στην πρόσοψη ως οι πιο εξέχοντες χώροι του σπιτιού και καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό του χώρου της κατοικίας. Βέβαια την περίοδο αυτή αναπτύσσεται έντονος προβληματισμός από τους αρχιτέκτονες της εποχής για το ρόλο της υποδοχής και της εισόδου στην κατοικία. Έτσι πολλές φορές ο χώρος εισόδου αποκτά χρήση τραπεζαρίας ή καθιστικού είτε λειτουργεί ως αναχρονιστικό παραδοσιακό στοιχείο όπως γίνεται στο ρεύμα «επιστροφή στις ρίζες».

Στη δεκαετία του 30' παρατηρείται η πιο έντονη διαφοροποίηση μεταξύ μονοκατοικιών και πολυκατοικιών στη διαμόρφωση των χώρων υποδοχής. Στις μονοκατοικίες οι αρχιτέκτονες αναζητούν

ποικίλους τρόπους διαρρύθμισης των χώρων εισόδου και υποδοχής αποφορτίζοντάς τους από βαριά διαχωριστικά στοιχεία, χρησιμοποιώντας διπλά ύψη στα καθιστικά και καταργώντας τα ανήλιαγα χωλ. Στις πολυκατοικίες που χτίζονται την εποχή εκείνη ακολουθείται ένας πιο λειτουργικός τρόπος διαρρύθμισης ενώ οι πολυκατοικίες οι οποίες αποτελούν δείγματα που αντικατροπτίζουν το ενδυνάμει μοντέλο κατοίκησης κατά το αμερικάνικο «λιβινγκ ρουμ» είναι πολύ λίγες.

Η μεταπολεμική περίοδος των δεκαετιών του 60' και του 70' σηματοδοτείται από τη μεγαλύτερη αλλαγή όσον αφορά την αντίληψη για τους χώρους που εξετάζουμε λόγω της εισαγωγής της τηλεόρασης στο ελληνικό σπίτι. Καταρχήν η τηλεόραση έδωσε κίνητρο στα μέλη της οικογένειας για συνάντηση στους καθιστικούς χώρους του σπιτιού ως μέσο ενημέρωσης και ψυχαγωγίας. Έτσι σταδιακά το σαλόνι ως κύριος χώρος υποδοχής μετατράπηκε στη νέα «εστία» της κατοικίας ενώ οι επίσημες αίθουσες που άνοιγαν λίγες φορές το χρόνο άρχισαν να εγκαταλείπονται. Επομένως οι χώροι υποδοχής αρχίζουν να ταυτίζονται με τους χώρους διημέρευσης, οι οποίοι στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα περιορίζονταν σε μικρά καθημερινά τα οποία πολλές φορές ήταν απομονωμένα. Η Μ. Elleb αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Το σαλόνι δεν είναι ένας χώρος υποδοχής αλλά αντιθέτως, μια αίθουσα όπου συγκεντρώνεται η οικογένεια, κυρίως κατά τη διάρκεια της ημέρας και όπου περνάει τις βραδιές της με μερικά οικεία πρόσωπα, και συγκεντρώνεται γύρω από ένα μεγάλο τζάκι που στολίζεται από ντιβάνια βιβλιοθήκες.»*

Ένας άλλος παράγοντας που επηρέασε κυρίως τη μορφή των χώρων υποδοχής ήταν η προβολή των αμερικάνικων προτύπων, του λεγόμενου «λιβινγκ ρουμ» μέσω της τηλεόρασης και του ελληνικού κινηματογράφου. Έτσι τα όρια του χωλ εισόδου αλλά και των χώρων υποδοχής άρχισαν να γίνονται πιο ασθενή με μία διαρκή τάση συνένωσης.

Λόγω του διττού ρόλου της υποδοχής των επισκεπτών και της διημέρευσης, οι χώροι υποδοχής αποτελούν ανδιαμφισβήτητα τους πιο σημαντικούς χώρους της κατοικίας, γεγονός που εκφράζεται στις μεταπολεμικές δεκαετίες μέσω της προσπάθειας ανάδειξής τους από τους αρχιτέκτονες. Η εκμετάλλευση της γεωμετρίας, των θεάσεων αλλά και των νέων τεχνολογιών είναι στοιχεία που κυριαρχούν στους χώρους ιδίως εισόδου και σαλονιών των μονοκατοικιών αλλά και πολλών διαμερισμάτων της εποχής.

Η ραγδαία μεταβολή στον τρόπο ζωής του σύγχρονου αστού οδήγησε από τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα έως σήμερα στην επαναπροσέγγιση του ρόλου των χώρων υποδοχής – διημέρευσης. Το ασταθές ωράριο εργασίας, η καθιέρωση επαγγελματικής απασχόλησης της γυναίκας εκτός σπιτιού και η εξέλιξη της τεχνολογίας στα μέσα εργασίας και ψυχαγωγίας συνέβαλαν στην αύξηση των δραστηριοτήτων στον καθιστικό χώρο υποδοχής της κατοικίας. Επομένως, ο ρόλος της διημέρευσης ενισχύεται έναντι της κοινωνικής προβολής γεγονός που φαίνεται και από την τάση στροφής των καθιστικών στο εσωτερικό του οικοπέδου ενώ λόγω της άναρχης δόμησης η πλευρά του δρόμου παύει να θεωρείται ευνοϊκή. Η κατοικία των τριών γενεών αντικαθίσταται ολοένα και περισσότερο από την κατοικία των δύο ή του ενός ατόμου. Έτσι, το φαγητό με την οικογένεια γύρω από την τραπεζαρία μετατρέπεται σε πρόχειρο γεύμα μπροστά από την τηλεόραση και η εργασία γίνεται πολλές φορές μέσω φορητού υπολογιστή στο καθιστικό. Αυτό έχει χωρικά ως επακόλουθο την τάση συνένωσης των χώρων υποδοχής σε έναν ενιαίο χώρο διημέρευσης. Στα σύγχρονα διαμερίσματα πολλές φορές καταργείται ακόμα και η τραπεζαρία λόγω έλλειψης τετραγωνικών. Τη θέση της παίρνει το τραπέζι

στην κουζίνα ή οποία αποκτά πλέον άμεση οπτική επαφή με τον κύριο χώρο υποδοχής, στοιχείο καινοτόμο μιας και δε συναντάται στο παρελθόν στην ελληνική κατοικία.

Τέλος, αποτέλεσμα των νέων κοινωνικών συνθηκών, της ανάγκης εξοικονόμησης χώρου στα αστικά κέντρα και του σύγχρονου τρόπου ζωής αποτελεί η σταδιακή αφομοίωση ή και κατάργηση του προθαλάμου εισόδου με το καθιστικό. Μπορούμε να πούμε πως η εξέλιξη αυτή στην κατοικία είναι απόρροια και της προσέλευσης μεγάλων αγροτικών πληθυσμών στα αστικά κέντρα κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Οι δομές αυτές στις κατοικίες που χαρακτηρίζονται από έλλειψη διαρθρωτικών χώρων μας θυμίζουν το παραδοσιακό χαγιάτι όπου η πρόσβαση σε ιδιωτικούς ή δημόσιους χώρους της κατοικίας γινόταν εν σειρά. Η ανάγκη λοιπόν για διαβάθμιση της ιδιωτικότητας στο χώρο της εισόδου, που αποτελεί ίδιον του αστού παρατηρείται κυρίως σε ορισμένες μονοκατοικίες του σήμερα.

Συνοψίζοντας, η έννοια της υποδοχής εκφράστηκε χωρικά με ποικίλους τρόπους στην ελληνική κατοικία το διάστημα που μελετάμε. Ξεκίνησε όντας μέρος ενός πολυλειτουργικού χώρου, στη συνέχεια αποτέλεσε τους κύριους χώρους κοινωνικής διεπαφής και προβολής ενώ εξελίχθηκε σε κύριο χώρο διαβίωσης και επικοινωνίας με τον κοινωνικό περίγυρο του σύγχρονου κατοίκου. Διαπιστώνεται πως η σύσταση, ο ρόλος και η μορφή των χώρων υποδοχής έχουν υποστεί σημαντικές αλλαγές ιδιαίτερα μέσα στις τελευταίες δεκαετίες. Παρ' όλα αυτά οι χώροι αυτοί δημιουργήθηκαν λόγω της ανάγκης του ανθρώπου για ξεκούραση μέσω του καθίσματος, ενώ ήταν πάντοτε συνυφασμένοι με την είσοδο της κατοικίας και με την έννοια της φιλοξενίας και της κοινωνικοποίησης αφού πάντα υποδέχονταν τον επισκέπτη. Επιλογικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι χώροι υποδοχής ενός σπιτιού αποτελούν τον αντικατοπτρισμό του ψυχικού κόσμου, της οικονομικής κατάστασης, της κοινωνικής θέσης, των ηθών, των εθίμων και των αξιών του συνόλου μιας οικογένειας ή ενός ατόμου. Όπως αναφέρει και ο W.Benjamin:

«Το εσωτερικό θα πρέπει να αντιπροσωπεύει το σύμπαν για τον ιδιώτη, το χώρο όπου θα συναντιούνται το μακρινό μέλλον και το παρελθόν με το σαλόνι να λειτουργεί ως το θεωρείο για το θέατρο του κόσμου.»

Βιβλιογραφία

- Φιλιππίδης, Δημήτρης «Νεοελληνική αρχιτεκτονική» εκδόσεις Μέλισσα Αθήνα 1984.
- Βρυχεία, Άννη «Κατοίκηση και Κατοικία: Διευρευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.
- Ρούσση, Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία» διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Αθήνα 2011.
- Δημητσάντου- Κρεμέζη, Αικατερίνη «Το καμαρόσπιτο της Αττικής, προέλευση και αντιστοιχίες μιας βασικής αρχιτεκτονικής ιδιοτυπίας», Αθήνα 1986.
- Elleb, Monique avec Anne Debarre «L' Invention de l' habitation moderne, Paris 1880-1914», A.A.M. / HAZAN, 1995
- Κωτσάκη Αμαλία «Αλέξανδρος Νικολούδης 1874-1944, Αρχιτεκτονικά οράματα, Πολιτικές χειρονομίες», Ποταμός 2007.
- Μαρμαράς Εμμανουήλ, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας» Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ 1991
- Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ, « 12 Έλληνες αρχιτέκτονες του μεσοπολέμου» Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2005
- Μπίρης Η. Κώστας «Αι Αθήναι 1830- 1966 από του 19^{ου} εις τον 20^ο αιώνα» εκδόσεις Μέλισσα 1996.
- Μπίρης Γ Μάνος « Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925» εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 2003
- Κωνσταντινίδης, Άρης , «Τα παλιά αθηναϊκά σπίτια», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2011.
- -Δεληγιαννίδης, Γ. Κων/νος «Η περιγραφή του χώρου της κατοικίας στην Ελλάδα του 1950-70 σύμφωνα με τα μικρομεσαία πρότυπα όπως τα κατέγραψε και πρόβαλε ο ελληνικός κινηματογράφος» διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Αθήνα 2001.
- Ρόδη Π. Άλκηστις, Τουρνικιώτης Παναγιώτης «Εκδοχές του Μοντέρνου στην Αθήνα του Μεσοπολέμου» εκδόσεις futura – Μιχάλης Παπαρούνης, Αθήνα 2010.

Άρθρα- Περιοδικά

- Θέματα Χώρου και Τεχνών 1970-2013
- Αρχιτεκτονικά Θέματα 1967-2013.
- Αρχιτεκτονική 1966-1967
- Γ. Τουρσούνoglou, «Από το νεοκλασικό στην πολυκατοικία —Από το χθες στο σήμερα» ,Περιοδικό Τεχνογράφημα,Τευχος 115,σελ. 59-62
- Α.Βούλγαρης, «Κατοικία του χθές και του σήμερα», Τεχνικά χρονικά, Μάρτιος –Απρίλιος 1994, σελ.118-119
- Μαρμαράς Εμμανουήλ, «Μεταλλαγές στο πρότυπο της κατοικίας και προοπτικές», Τεχνικά χρονικά, Μάρτιος –Απρίλιος 1994, σελ.125-129

Διαδυκτιακές πηγές

- <http://www.culture2000.tee.gr/>
- <http://www.nma.gr/>
- <http://www.eie.gr/>
- <http://www.ktirio.gr/>
- <http://domesindex.com/>
- <http://www.greekarchitects.gr/>
- <http://www.archisearch.gr/>
- <http://www.potheg.gr/>

Παράρτημα Εικόνων

- **Π.1:** Αικατερίνη Δημητσάντου-Κρεμέζη, «Το καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, Κάτοψη: Πίνακας III₁, σελ.28 / Εικόνα: σελ.27, εικ.13
- **Π.2:** Αικατερίνη Δημητσάντου-Κρεμέζη, «Το καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, Κάτοψη: Πίνακας III₂, σελ.29 / Σκίτσο: Πίνακας III₃, σελ.34
- **Π.3:** Σχεδιάγραμμα με βάση το Σχ.3, Αικατερίνη Δημητσάντου-Κρεμέζη, «Το καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, σελ. 77
- **Π.4:** Αικατερίνη Δημητσάντου-Κρεμέζη, «Το καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, Κάτοψη-Τομές: Πίνακας V₇, σελ.84 / Εικόνα: σελ.83, εικ.59β
- **Π.5:** Αικατερίνη Δημητσάντου-Κρεμέζη, «Το καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, Κάτοψη-Σκίτσο: Πίνακας III₅, σελ.38
- **Π.6:** Αικατερίνη Δημητσάντου-Κρεμέζη, «Το καμαρόσπιτο της Αττικής», Αθήνα 1986, Κατόψεις-Τομή: Πίνακας XII₄, σελ.188-189 / Εικόνα: σελ.184, εικ.111β
- **Π.7:** Δημήτρης Φιλιππίδης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», Κάτοψη: σελ. 56, εικ.80
- **Π.8:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κάτοψη-Όψη: σελ. 43, εικ.3 / Πίνακας Γιάννη Τσαρούχη: διαδικτυακή πηγή www.nationalgallery.gr
- **Π.9:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κάτοψη-Όψη: σελ. 43, εικ.1
- **Π.10:** Άρης Κωνσταντινίδης, «Τα παλιά Αθηναϊκά σπίτια», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 1950, σελ. 34,
- **Π.11:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κάτοψη-Όψη: σελ. 48, εικ.13
- **Π.12:** Αγγελική Κόκκου, «Τα πρώτα αθηναϊκά σπίτια (1832-1860)», Αρχαιολογία και Τέχνες 2/1982, σελ.61
- **Π.13:** Άρης Κωνσταντινίδης, «Τα παλιά Αθηναϊκά σπίτια», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 1950, σελ. 27
- **Π.14:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κάτοψη δεξιά: σελ.58, εικ.29 / Κάτοψη αριστερά: σελ.60, εικ.32
- **Π.15:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κατόψεις : σελ.70, εικ.42-43
- **Π.16:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κατόψεις : σελ.78, εικ.50-51
- **Π.17:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κατόψεις : σελ.85, εικ.59-60 και φωτογραφία: σελ.155, εικ.148
- **Π.18:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κατόψεις : σελ.87, εικ.62-63

- **Π.19:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κάτοψη : σελ.125,εικ.110 / Πίνακας Νίκου Εγγονόπουλου: διαδικτυακή πηγή www.nationalgallery.gr
- **Π.20:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.20.Α.,σελ.346
- **Π.21:** Κάτοψη και φωτογραφία της αίθουσας εσπεριδών του μεγάλου Ιλίου Μέλαθρον, διαδικτυακή πηγή: <http://www.nma.gr/>
- **Π.22:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.16.3.,σελ.342
- **Εικ.3α:** Monique Elleb avec Anne Debarre “ L’invention de l’habitation modern Paris 1880-1914”, Architectures de la vie privée suite, 1995, σελ. 62.
- **Εικ.3β:** Monique Elleb avec Anne Debarre “ L’invention de l’habitation modern Paris 1880-1914”, Architectures de la vie privée suite, 1995, σελ. 48.
- **Π.23:** Κατόψεις μεγάλου Λιβιεράτου: Αμαλία Κωτσάκη «Αλέξανδρος Νικολούδης, 1873- 1944 αρχιτεκτονικά οράματα, πολιτικές χειρονομίες», εκδόσεις Ποταμός, 2007,Μέρος 3^ο Κεφάλαιο Β, σελ. 173 /Κάτοψη δεξιά: Monique Elleb avec Anne Debarre “ L’invention de l’habitation modern Paris 1880-1914”, εικόνα σελ. 78.
- **Π.24:** Αμαλία Κωτσάκη «Αλέξανδρος Νικολούδης, 1873- 1944 αρχιτεκτονικά οράματα, πολιτικές χειρονομίες», εκδόσεις Ποταμός, 2007,Μέρος 3^ο Κεφάλαιο Β, σελ. 178-179 εικ.215α και 219
- **Π.25:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κάτοψη : σελ.193,εικ.188 και φωτογραφίες σελ.194, εικ.189-190 / Κάτοψη κάτω κεντρικά: Monique Elleb avec Anne Debarre “ L’invention de l’habitation modern Paris 1880-1914”, εικόνα σελ. 54.
- **Π.26:** Αμαλία Κωτσάκη «Αλέξανδρος Νικολούδης, 1873- 1944 αρχιτεκτονικά οράματα, πολιτικές χειρονομίες», εκδόσεις Ποταμός, 2007,Μέρος 3^ο Κεφάλαιο Β, σελ. 210-211 εικ.267-269
- **Π.27:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.58.Α.,σελ.384
- **Π.28:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.61.,σελ.387
- **Π.29:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.88.,σελ.414
- **Π.30:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.41.2,σελ.367
- **Π.31:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.37.Β,σελ.363
- **Π.32:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.143.Β,σελ.469
- **Π.33:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κάτοψη : σελ.199,εικ.196 και φωτογραφίες σελ.199, εικ.194-195 /Κάτοψη δεξιά: Monique Elleb avec Anne Debarre “ L’invention de l’habitation modern Paris 1880-1914”, εικόνα σελ. 67
- **Π.34:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.65.Β,σελ.391
- **Π.35:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία»,διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.71.Β,σελ.397
- **Π.36:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κάτοψη : σελ.180, εικ.174 και σκίτσο σελ.183, εικ.177
- **Π.37:** Μάνος Γ. Μπίρης, «Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875- 1925», Κάτοψη : σελ.191, εικ.182
- **Π.38:** Μαρμαράς Εμμανουήλ, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας»,Σχέδιο 1,σελ.254

- **Π.39:** Μαρμαράς Εμμανουήλ, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας», Σχέδιο 3, σελ.256
- **Π.40:** Μαρμαράς Εμμανουήλ, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας», Σχέδιο 4, σελ.257
- **Π.41:** Δημήτρης Φιλιππίδης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική» , Κάτοψη: σελ. 219, εικ.267-270
- **Π.42:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία», διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.85.2, σελ.511
- **Π.43:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία», διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.95.2, σελ.421
- **Π.44:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία», διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.172.2, σελ.498
- **Π.45:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία», διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.160Α.2, σελ.486
- **Π.46:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία», διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.204.2, σελ.530
- **Π.47:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία», διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.204.2, σελ.530
- **Π.48:** Ρούσση Βάσω «Τα σπίτια του Μεσοπολέμου στην Αττική: αστική, προαστιακή, εξοχική κατοικία», διδακτορική διατριβή ΕΜΠ, Πίνακας Κ.193.2, σελ.519
- **Π.49:** Μαρμαράς Εμμανουήλ, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας», Σχέδιο 10, σελ.263
- **Π.50:** Μαρμαράς Εμμανουήλ, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας», Σχέδιο 15, σελ.268
- **Π.51:** Μαρμαράς Εμμανουήλ, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας», Σχέδιο 13, σελ.276
- **Π.52:** Μαρμαράς Εμμανουήλ, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας», Σχέδιο 11, σελ.264
- **Π.53:** Δημήτρης Φιλιππίδης, Άρθρο «Πολυκατοικία και σύγχρονη ζωή», σελ.129, εικ.9
- **Εικ.4α:** Εικόνα σαλονιού της δεκαετίας του 60', διαδικτυακή πηγή: www.katafigi.gr
- **Εικ.4β:** Δελιγιαννίδης, Γ. Κων/νος «Η περιγραφή του χώρου της κατοικίας στην Ελλάδα του 1950-70 σύμφωνα με τα μικρομεσαία πρότυπα όπως τα κατέγραψε και πρόβαλε ο ελληνικός κινηματογράφος», διατρ.ΕΜΠ , σελ.221
- **Εικ.4γ:** Δελιγιαννίδης, Γ. Κων/νος «Η περιγραφή του χώρου της κατοικίας στην Ελλάδα του 1950-70 σύμφωνα με τα μικρομεσαία πρότυπα όπως τα κατέγραψε και πρόβαλε ο ελληνικός κινηματογράφος», διατρ.ΕΜΠ , σελ.424
- **Π.54:** Κάτοψη και φωτογραφία: www.domesindex.com/
- **Π.55:** Δημήτρης Φιλιππίδης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική» , Κάτοψη: σελ. 362, εικ.472
- **Π.56:** Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 1, 1967, σελ. 163.
- **Π.57:** Κατόψεις: Διαδικτυακή πηγή: www.culture2000.tee.gr και εικόνες εσωτερικού: Διαδικτυακή πηγή: www.openhouseathens.gr **Π.55:** Δημήτρης Φιλιππίδης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική» , Κάτοψη: σελ. 362, εικ.472
- **Π.58:** Δημήτρης Φιλιππίδης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική» , Κάτοψη και σκίτσο: σελ. 362, εικ.473 και 475
- **Π.59:** Δημήτρης Φιλιππίδης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική» , Κάτοψη: σελ. 371, εικ.490 και φωτογραφίες: Διαδικτυακή πηγή: www.culture2000.tee.gr

- **Π.60:** Κουκουβέλου Αντωνία, «Γεωμετρική ανάλυση και σύγκριση κατοικιών μεταπολεμικών αρχιτεκτόνων: Ο αντίκτυπος στο μέλλον», Κάτοψη και άποψη εσωτερικού: σελ.106 και διαγράμματα θεάσεων: σελ.72
- **Π.61:** Κουκουβέλου Αντωνία, «Γεωμετρική ανάλυση και σύγκριση κατοικιών μεταπολεμικών αρχιτεκτόνων: Ο αντίκτυπος στο μέλλον», Κάτοψη και άποψη εσωτερικού: σελ.152 και διαγράμματα θεάσεων: σελ.72
- **Π.62:** Κουκουβέλου Αντωνία, «Γεωμετρική ανάλυση και σύγκριση κατοικιών μεταπολεμικών αρχιτεκτόνων: Ο αντίκτυπος στο μέλλον», Κάτοψη και άποψη εσωτερικού: σελ.212 και διαγράμματα θεάσεων: σελ.72
- **Εικ. 46:** Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», έτος 1974, σελ. 59
- **Π.63:** Κάτοψη και φωτογραφία: www.domesindex.com/
- **Π.64:** Κάτοψη και φωτογραφία: www.domesindex.com/
- **Π.65:** Κάτοψη και φωτογραφία: www.domesindex.com/
- **Π.66:** Κάτοψη και φωτογραφία: www.domesindex.com/
- **Π.67:** Κάτοψη: Διαδικτυακή πηγή <http://www.archisearch.gr/article/272/the-contemporary-ruin--a-manifesto---architect-andreas-angelidakis.htm>81
- **Π.68:** Κάτοψη και φωτογραφία: www.domesindex.com/
- **Π.69:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1976, σελ. 73-74
- **Π.70:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1978, σελ. 76-78
- **Π.71:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1974, σελ. 19-20
- **Π.72:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1976, σελ. 37-38
- **Π.73:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1975, σελ. 79-80
- **Π.74:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1979, σελ. 105
- **Π.75:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1982, σελ. 79-80
- **Π.76:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1981, σελ. 127-128
- **Π.77:** Κάτοψη και φωτογραφία: www.domesindex.com/
- **Π.78:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1972, σελ. 58-59
- **Π.79:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1978, σελ. 64-68
- **Π.80:** Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 12, 1978, σελ. 140
- **Π.81:** Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 12, 1978, σελ. 141
- **Π.82:** Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 12, 1978, σελ. 144
- **Π.83:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1978, σελ. 68-70
- **Π.84:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1977, σελ. 83-84
- **Π.85:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1981, σελ. 140-141
- **Π.86:** Κάτοψη και φωτογραφία: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1985, σελ. 91
- **Π.87:** Σχέδια και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1983, σελ. 96-97
- **Π.88:** Σχέδια και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1989, σελ. 116-117
- **Π.89:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 2001, σελ. 131-134
- **Π.90:** Σχέδια και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1989, σελ. 65-67
- **Π.91:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1987, σελ. 120-121
- **Π.92:** Σχέδια και σκίτσο: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1993, σελ. 113 και 115

- **Π.93:** Σχέδια και φωτογραφία: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1996, σελ. 61-63
- **Π.94:** Κάτοψη και φωτογραφία: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1993, σελ. 113 και 115
- **Π.95:** Κάτοψη, σκίτσο και φωτογραφία: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1983, σελ. 105-107
- **Π.96:** Περιοδικό «Αρχιτεκτονικά Θέματα», τεύχος 27, 1993, σελ. 74-75
- **Π.97:** Σχέδια και φωτογραφία: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1997, σελ. 116-119
- **Π.98:** Σχέδια: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1995, σελ. 84-87
- **Π.99:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 1996, σελ. 47-50
- **Π.100:** Κάτοψη και φωτογραφία: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 2001, σελ. 88-90
- **Π.101:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/
- **Π.102:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/
- **Π.103:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 2004, σελ. 100-104
- **Π.104:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/
- **Π.105:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/
- **Π.106:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/
- **Π.107:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 2006, σελ. 100-104
- **Π.108:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/
- **Π.109:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/
- **Π.110:** Κάτοψη και σκίτσο: www.domesindex.com/
- **Π.111:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 2012, σελ. 16-20
- **Π.112:** Κάτοψη και φωτογραφία: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 2009, σελ. 141-143
- **Π.113:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 2013, σελ. 110-112
- **Π.114:** Κάτοψη και φωτογραφίες: www.domesindex.com/
- **Π.115:** Κάτοψη, σκίτσο και φωτογραφία: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/
- **Π.116:** Κάτοψη και φωτογραφία: Περιοδικό «Θέματα Χώρου και Τεχνών», 2013, σελ. 58-62
- **Π.117:** Κάτοψη και φωτογραφία: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/
- **Π.118:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/
- **Π.119:** Κάτοψη και φωτογραφίες: Διαδικτυακή πηγή www.ktirio.gr/